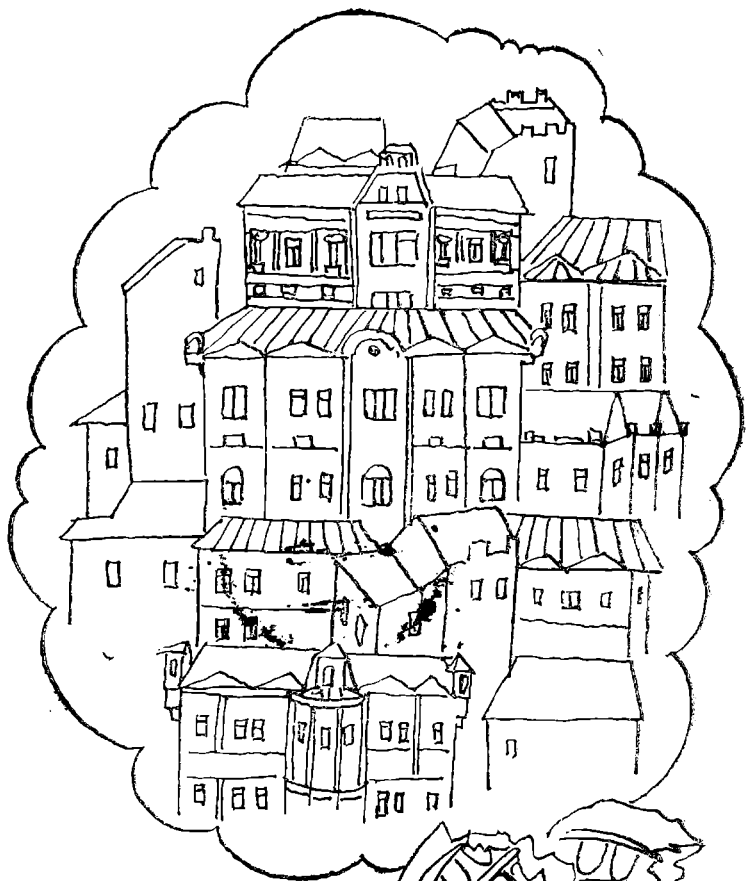

821(477)
с МБЧ

ОЛЕКСАНДР
МІРОШНИЧЕНКО

КОНТОРСЬКІ МЕТАМОРФОЗИ

ОЛЕКСАНДР
МІРОШНИЧЕНКО

КОНТОРСЬКІ МЕТАМОРФОЗИ

Веселі та сумні
історії

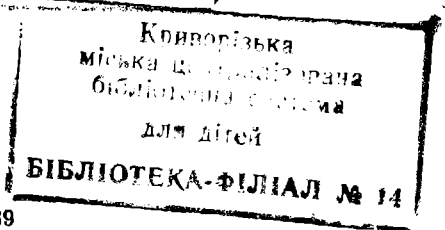
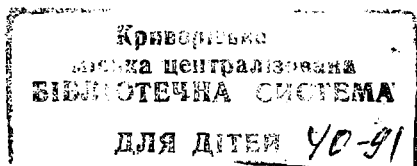

ББК 84Ук 7-4
М64

Відомий український письменник-гуморист, який зарекомендував себе майстром гострої сатиричної новели, виступає проти застійних явищ у нашому суспільстві. Назву книжці дала повість у гуморесках з життя горезвісної контори «Ремпобуттара».

Редактор
Ю. С. Чикирисов

38965

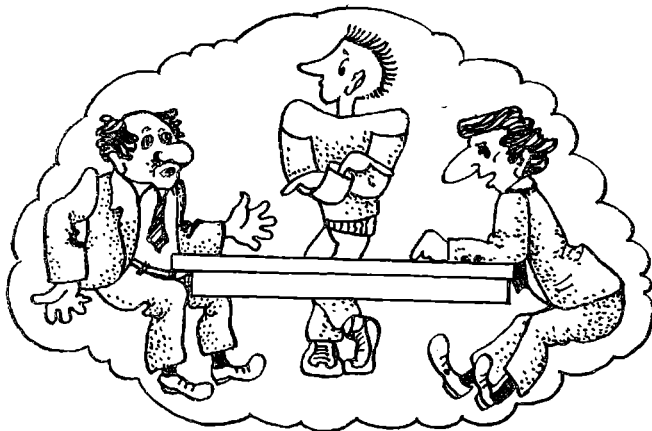

М 4702640201-132
М223(04)-89 81.89

© Видавництво «Радянський письменник», 1989

ISBN 5-333-00245-2

Фатальні запитання

Де він взявся на нашу голову, отой Левко Мазурчак?!

З нього все почалося. А закінчилося... Закінчилося, можна сказати, повним фіаско, таким собі глобальним управлінським катаклізмом.

Жили собі люди в управлінні тихо й сумирно. Двадцять з гаком років. Дехто встиг і на пенсію вийти. Мов одна сім'я жили. Та що там сім'я! Не у всякій сім'ї знайдеш таку злагоду, взаєморозуміння, любов.

Отже, живемо, радіємо, потихеньку працюємо, труднощі окремі переборюємо. Інколи навіть підвищені зобов'язання перевиконуємо.

І тут з'являється цей харцизяка, цей паливода, цей бевзь. Знайшли на свою голову. Кадровик аж посивів потім, кинув палити від хвилювань і заробив виразку шлунка.

Прийшов Левко до нас молодшим інспектором. Геть безвідповідальна посада. Сиди собі, набирайся розуму, досвіду, слухай старших і не лізь з ініціативами.

А як повівся цей Мазурчак? День посидів. Другий потинявся коридорами. Третій відпрацював на овочевій базі.

На четвертий день своєї служби підходить Левко до інспектора Гаврильченка Петра Мехтодійовича. Підходить і, не зморгнувши оком, питає з підкресленою ввічливістю: «Скажіть, будь ласка, шановний Петре Мехтодійовичу, над чим працює наше управління, які такі завдання воно виконує?»

Петро Мехтодійович довго не міг второпати, про що йдеться, чого від нього хоче цей жовторотий, зовсім ще безвідповідальний молодший інспектор. Застуканий зненацька Гаврильченко спробував навіть вдатися до пояснень. Мовляв, ми тут плануємо, забезпечуємо, контролюємо.

— А що саме, шановний Петре Мехтодійовичу, ми плануємо, що забезпечуємо, над чим здійснюємо контроль? — не вгамовувався Мазурчак.

— Ну, той... те... того... — почав було щось уточнювати Гаврильченко, і це дорого обійшлося всьому нашому управлінню.

Треба було негайно, без зволікань, не роздумуючи, вибатькувати дурноверхого, надмір цікавого інспектора. Молодшим інспекторам це іноді допомагає. Бідолашний Петро Мехтодійович цього не зробив. Втратив кілька дорогоцінних хвилин. А головне, спробував собі самому відповісти на ті кляті питання.

І тут Гаврильченко зрозумів, що відповіді він не знає. Розгублений і трохи заінтригований цією дивною обставиною Петро Мехтодійович дозволив собі звернутися до старшого інспектора Зубрильченка

Опанаса Івановича. А Опанас Іванович замість того, щоб послати Гаврильченка на пошуки відповіді куди-небудь подалі (ну хоча б до управлінської інструкції про розподіл обов'язків), — Опанас Іванович і собі почав думати над тими дурними питаннями. І таки додумався поставити їх заступнику завідуючого відділом Трохиму Трохимовичу Ціпов'язу.

Так почалася ланцюгова реакція, яка за одну добу охопила все наше управління. Замість того, щоб тихо, в злагоді й мирі обробляти вхідні й вихідні папери, збавляти час на перекурах розмовами про футбол, болячки власні й сусідські, риболовлю і маринування пізніх помідорів, замість всієї нашої корисної і загалом необтяжливої діяльності, ми заходилися шукати відповіді на питання, що їх видав той капосник.

На жаль, знайти відповідь нам не щастило. Уже й заступники начальника управління підключилися, а відповіді не було.

Тривожне, якесь незвичайне пожвавлення, загальне збудження не минули пильного ока нашого начальника Платона Варивоновича Лагідненського. І хоч, здавалося б, начальників такі дурниці мають не обходити, вони до подібних дурниць із своєї високості могли б і не опускатися, але людина залишається людиною.

Начальника нашого, виявляється, та дивовижа теж зацікавила, заполонила його думки і помисли. Заходився і Платон Варивонович шукати відповіді. Що, мовляв, робить наше управління, якими конкретними і корисними справами клопочеться, для чого воно існує і, взагалі, яка у нього вища, так би мовити, мета.

Навіть заступників своїх опитав Платон Варивонович і декого із найбільш довірених начальників

відділів і секторів. Ніхто йому нічого втішного сказати не зміг. Тож якось на одній дуже відповідальній, багатолюдній і безкінечній нараді у главку Платон Варивонович дуже обережно, тактовно спробував щось з'ясувати у вищого керівництва.

Це був початок кінця. Ні, вище керівництво відповіди на ті фатальні Мазурчаківі питання теж не знайшло. Та й не дуже їх шукало. Чого це воно буде себе обтяжувати різними дурницями.

Діяло високе керівництво рішуче й оперативно. За двадцять чотири години наше управління було ліквідоване як таке, що нікому не потрібне. Кажуть, що комусь наче ще й догану записали. Але цю чутку нам перевірити не вдалося.

Відтак усі ми розбрелися хто куди. Закінчилося наше щасливе й безхмарне існування. Кудись поївсь й Левко Мазурчак, з якого все почалося.

Якщо часом з'явиться він у вашому управлінні, остерігайтесь, як вогню, його на перший погляд безвинних запитань. А раптом і вам не пощастить знайти на них відповіді?

Міф

Нам було соромно за Йосипа Цесарчука. Перед усіма відділами нашого управління. Перед підпорядкованими нашому управлінню установами. Навіть одне від одного очі ховали, коли мова заходила про Йосипа. Його чорна вузька тінь падала й на нас усіх, на тих, хто працював поруч. У розповідях про Йосипову дурість обов'язково згадувалися його колеги — жертви, поплічники, друзяки головного героя.

А сам Йосип на власну глупоту не зважав, бо вона йому не заважала сяк-так виконувати нехитрі службові обов'язки.

Чогось складного Цесарчукові не доручали. Хто б на це наважився? Готував стандартні відповіді на листи. У заздальгідь підготовлені формочки вписував: «Так, ми згодні» або «Ні, цього ми вам не дозволимо». Аби й тут він чогось не наплутав, секретарка вранці розкладала ті листи на дві купки. До обіду Йосип дозволяв, а після обіду забороняв.

Однак і в цих оптимальних умовах Цесарчук примудрявся щось наплутати. Дозволить те, чого дозволяти не можна. Накладе заборону на те, що забороняти не треба. Цесарчукові заборони й дозволи загалом-то нічого не важили й значення ніякого не мали й не повинні були мати, але нас вони дратували. Над ними реготалося все управління, всі підпорядковані нам установи.

Як тут утримаєшся, коли цей дурило бере й забороняє зиму. Пишуть нам, скажімо, про те, що надходить зима, що до неї треба підготуватися. А Йосип, навіть лоба не наморщивши, рубає: «Ні, ми вам зиму не дозволимо і підготовку до неї теж». Іншого разу він з олімпійським спокоєм дозволяє витратити десять тисяч карбованців на підготовку питання про зменшення діаметра бубличної дірки в плані підвищення рентабельності й зниження собівартості.

Нарешті після чергового всеуправлінського конфузу не витримав наш відділівський філософ і ерудит Григир Нестеренко.

— Шановне товариство,— сказав він.— Так далі справа не піде. Треба щось робити, бо скоро на нас показуватимуть пальцями на вулиці. Про управлінські коридори я вже не згадую.

— Що ж ти пропонуєш конкретно? — спитали ми у Григора. — Що можна зробити з людиною, яка не хоче, не вміє й не збирається ворушити тим, що знаходиться під розкішною зачіскою? Звільнити

Його не можна. За дурість ще ніхто й нікого не звільняв.

— От ви все-таки злі й недобрі люди, — дорікнув нам Григір Нестеренко, — до того ж з убогою фантазією. Вам нічого, крім звільнення, на думку не спадає. А з людиною треба працювати, змагатися за неї, піднімати її кудись вище. Над самим собою. Ви в нього не вірите, і він ту віру втратив. Його лають, а він очима кліпає і вже навіть не червоніє, наче й не про Цесарчука мова. Це ж уже не рядовий службовець, а якийсь казковий герой, втілення людської глупоти. А якщо ми гуртом спробуємо створити іншу казку — про мудрого дурня? До речі, яскраві зразки подібного парадоксального зіставлення дає народна творчість. Трохи зусиль, дитячої безпосередності — і ніхто не пізнає Йосипа Цесарчука — героя новітнього міфа.

Одним словом, Нестеренко таки переконав нас. Вирішено було спробувати. На черговій відділівській нараді замість звичайної нудної критики Цесарчукових дурниць пішла мова про блискучий оригінальний самобутній стиль підготовлених Йосипом паперів.

Посміхаючись подумки, ми згадали про горезвісну бубличну дірку і повернули її зовсім іншим боком. Мовляв, чи переконані присутні в цілковитій беглуздості тієї пропозиції? Чи пам'ятають шановні колеги, скільки геніальних наукових ідей попервах видавалися декому божевільною маячнею?

— Чому ми так безвідповідально відкидаємо все незвичайне? — із сльозою в голосі питав промовець. — Хто дав нам право збиткуватися над людиною, яка має гостро розвинутий нюх на нове?

В інших виступах Цесарчука переконливо реабілітували за горезвісну заборону зими.

— Шановні товариші! — вже без сльози гримів промовець. — Це що ж воно виходить?! Декому кортить свою безпомічність списати на зиму! А Йосип Цесарчук не дозволяє. Можна сказати, б'є окремих ледарів і перестраховальників. І що ж? Хто його підтримав? Реґочемося по кутках? Вправляємося в дотехах?

Отак воно все й пішло. Скрізь, де тільки можна, ми хвалили, підносили, утверджували Цесарчука.

Відділівське керівництво спочатку зневажливо кривилося на ту хвальбу, не сприймало її всерйоз. Потім почало замислено поглядати у бік новоявленого мудраґейля. Нарешті йому було доручено кілька складніших справ.

Доручення Цесарчук виконав, як завжди. Щось переплутав, чогось недовивчив, якісь пропозиції малосприйнятні й незрозумілі вписав до своєї доповідної записки.

Але й ми вже на той час нашу методу вдосконалили. Тож плутанина рекламувалася нами, як уміння розкривати проблему у всій суперечливості причин і наслідків. Прогалини в аналізі стану справ беззаперечно свідчили про здатність Цесарчука зосереджуватися на головному. А неприйнятні, незрозумілі пропозиції було витлумачено так, що керівництво вперше за десять років оголосило Йосипові подяку.

Чутки про дивовижне Цесарчукове перетворення розійшлися по управлінню. Нам не йняли віри, наші розповіді зустрічали глузливым сміхом. А ми, намагаючись не червоніти, вели боротьбу за Йосипа по всіх управлінських коридорах, буфетах, роздягальнях. Про виняткові здібності, адміністративний і творчий хист Цесарчука ми розказували тим, хто прибував у відрядження з підлеглих установ. І слава про мудрого Йосипа покотилася світами.

Ми таки створили новий міф, нову казку про розумного дурня, чия глупота була, виявляється, добре замаскованою мудрістю.

Останнім, здається, у той міф повірив сам Цесарчук. Перші місяці він здивовано слухав наші тлумачення його вчинків, писань, думок і... мовчав. Можна було, звичайно, витлумачити і мовчання як свідчення виняткової скромності, але ми потребували вже й чогось вагомішого, якогось знаку, якогось прояву могутнього інтелекту нашого міфічного героя. І одного дня це сталося. Йосип спробував наморщити своє невисоке чоло й виголосив: «Так, саме це я мав на увазі».

А невдовзі Цесарчука настановили завідувати нашим сектором. Зрештою, якось інакше використати мудрого, напівгеніального працівника було важко.

Відтепер Йосипові Григоровичу більше не треба особисто готувати відповіді, які щось дозволяють або забороняють. Коли ж ми приходимо до нього з нашими паперами, він вже звично наганяє зморшки на своє невисоке чоло і проголошує: «Так, саме це я мав на увазі».

І тоді на хвилинку згадуються заборонена зима, бубличні діаметри, суперечлива природа причин і наслідків. Ми подумки посміхаємося, а Григир Нестеренко, червоніючи, пропонує нам подумати над новою казкою, над іншим міфом.

Ключові слова

Сьогодні я цього листа обов'язково підготую. Неодмінно. Про що мова! Інструктивний лист до всіх підлеглих нашому управлінню установ і організацій. Дрібничка. На півхвилини роботи.

У мене яка метода? Мені що головне? Не поспішати. Треба все як слід обміркувати, зважити. Не хапатися зразу за ручку, а подумати. Хай день, два, тиждень. Знайти, так би мовити, ключові слова. А далі вже все елементарно. Просто й без ускладнень. Справа техніки.

Вчора я ті слова знайшов. Записав навіть на чистому аркуші паперу. Гляну тільки на той запис — і пішло-поїхало. Хвилин тридцять. Ну хай година — й будь ласка, маєте інструктивного листа.

От зараз сяду й почну. Можна навіть особливо не поспішати. Почекаю, поки пальці почнуть свербіти від нетерплячки, від непереборного бажання щось зробити, щось написати.

Ну, все, здається, готовий до виконання відповідального доручення...

Де ж той вчорашній папірець з ключовими словами, з квінтесенцією, так би мовити, майбутнього інструктивного листа? Куди ж я його заховав?

До великої шухляди я його не клав. Це точно. Тут у мене довідники, інструкції зберігаються, стержні для авторучок, скріпки, чистий папір.

Ліва шухляда. Так, судячи з усього, папірець із словами, над якими я мучився тиждень, тут. Вигрібаю все начиння з цієї шухляди, однак потрібного папірця не знаходжу. Беруся до правої шухляди свого службового столу. Папірця, аркуша з трьома словами, і тут нема. Я ж точно пам'ятаю — швидко записав саме три слова. От тільки згадати не можу, які саме...

Починаю нервувати. Настрій псується катастрофічно. Треба заспокоїтися. Спокійно, дорогенький, спокійно. Ще раз перегорни папірець за папірцем. В одній шухляді. В другій, в третій... Не пропускай жодного папірця. Фіксує кожне слово холодним поглядом. Без зайвих емоцій, нервів, почуттів.

Нема. Наче й не було. Наче крізь землю провалився той клятий аркушик. А може, залишив на столі? Нікуди й не ховав? Чого б це я мав його ховати? Адже вирішив — зранку до роботи. Ключові слова знайдено.

На столі — календар, газети, футбольна таблиця, розклад електричок на літо. Нічого зайвого. Лише те, що вкрай необхідно для роботи. А папірця нема.

А якщо хтось того папірця поцупив? Умисно або неумисно? Тільки кому він потрібен? Нікому. Хто може скористатися моєю знахідкою. Ніхто. Отже, неумисно. Схопив якийсь лобуряка аркуш паперу, щоб записати телефон. Або адресу. Чи прізвище, ім'я, по батькові кравчині, перукаря, театрального касира.

Хто на це здатний? На жаль починається обідня перерва. І мені на якийсь час доводиться припинити свої майже детективні пошуки. Нічого, може, це й на краще. Прийду з обіду трохи раніше. П'яти хвилин мені вистачить для обстеження столів своїх колег.

Обід, прогулянка на свіжому повітрі повертають мені гарний робочий настрій. Знову готовий взятись за те, що було заплановано. Інструктивного листа я таки підготую сьогодні. От лише знайду аркушик з ключовими словами.

На столах співробітників нічого знайти не щастить. Ще годину доводиться витратити на роздуми. Народжується нова версія: папірець випадково могла прихопити наша секретарка, коли розносила ранком пошту.

Доводиться йти до приймальні, робити вигляд, наче маю якийсь ліричний інтерес до нашої Людочки. Розказую їй анекдоти, намагаюсь запросити до театру, а сам обережно, наче знічев'я, розглядаю

папери на Людоччиному столику. Ні, мого аркушка не видно.

До театру Людочка зі мною йти не хоче. Тож повертаюся до своєї кімнати стомлений і пригнічений. День закінчується, а справа з листом не зрушила з місця. Завтра мене знову лятимуть на оперативці. А хіба я винен? Готовий був виконати доручення. Тиждень готувався, шукав, і от фатальна випадковість — чиясь лиха рука все зіпсувала.

Що ж то були за слова? Ні, не згадаю.

Відчиняю велику центральну шухляду, щоб добути чистий аркуш паперу. Проробляю це автоматично, звично. Рука сама витягає потрібне.

З сліпучо-білого аркуша вистрелюють прямо в душу написані моєю рукою слова:

«Треба заощаджувати час!»

Ключові слова. Квінтесенція, можна сказати, майбутнього інструктивного листа.

І тут якраз робочий день закінчується. Ну, нічого. Завтра я той інструктивний лист... За півгодини. Хай за годину. Треба тільки заховати написане, вистраждане, вимучене. Заховати так, щоб завтра, зразу, як тільки прийду...

Спорідненість душ

Зміна керівництва у будь-якій установі — подія. Навіть у найнепомітнішій конторі або в якомусь її найменшому підрозділі.

Рядових працівників у секторі коригування було тільки четверо. Три жіночки і заслужений ветеран — Панас Григорович. Жіночки, я вам скажу, нівроку. Гарненькі, симпатичні, темпераментні, та й віку підходящого — за тридцять, але не так щоб далеко.

Ну от. Призначають їм усім,— і тим, кому за тридцять, і заслуженому ветерану,— нового керівника. Молодий такий, спортивного крою і теж симпатичний. Уявляєте собі, що в тому жіночому царстві почалося? Піднесення таке, майже весняне хвилювання й повна мобілізація. Сяють жіночки, наче перед першим побаченням, готуються випробувати силу своїх принад на новому, так би мовити, об'єкті. І кожна сподівається на щось, а всі разом переконані, що життя нарешті піде якомсь по-іншому.

Воно й пішло. Тільки не так, як сподівалися.

Першою з паперами на підпис до нового керівництва почимчикувала наймолодша працівниця сектора. В новий джинсовий костюм для цього вбралася. І підкреслював той костюм все, що треба підкреслити. А до костюма, звичайно, зачіска відповідна й все таке інше. Чимчикує, переможно на всіх поглядаючи.

І що ви думаєте? Вертається ота чепуруха, шилом патоки вхопивши. Не звернув уваги новий керівник на зачіску, новий костюм. Навіть до того, що цей костюм підкреслював, поставився спокійно. Паперів не підписав, загадав усе переробити без усяких там дурниць.

Жіночка вийшла від цього бевзя, ковтаючи сльози. Подруги, звичайно, кинулися їй співчувати, але не так щоб сильно. Кожна подумки раділа, що оте молоде й зелене скорити серце нового начальника не спромоглося.

Другою рушила та, що трохи старша. Старша, але не набагато. А головне, ті кілька зайвих років компенсувалися такою собі багатообіцяючою легковажністю, що проглядалася за кожним її рухом. Джинсовий костюм теж не придбати, якщо звичайно, маєш парних знайомих у торговельно-звабливу систему.

для дітей
20086
СИСТЕМА

легковажність роками виробляють. Тут треба міру знати, щоб все було якраз.

Не допомогла легковажність багатобіцяюча й зваблива. Молодий, симпатичний начальник тримався стійко. Не підписав і їй жодного папірця. Ще й висварив. Інтелігентно, але висварив.

— Камінь, а не людина, — прокоментувала непристойну поведінку керівництва та, що роками виробляла необхідного розміру легковажність. Рюмсати не рюмсала, але якась печаль у її погляді проглядалася. Може, вперше подумалося їй, що воно вже таки за тридцять.

У третьої, найстаршої та найдосвідченішої, візит до керівництва закінчився точнісінько так, як і в її подруг. Щоправда, вона не рюмсала, не сумувала, ні про що таке незвичайне при цьому не думала.

— Звір, а не людина, — кинула сердито. — Наплачемося ми з ним. Не інакше має ревниву жінку.

І тоді вони всі троє з жалем подивилися на заслуженого ветерана Панаса Григоровча. На що він міг розраховувати? Паперів на потрібному рівні Панас Григорович писати так і не навчився за тридцять років безпорочної служби. Ніяких особливих талантів за ним не водилося. Одне тільки — не вредний дідуган і до пенсії уже два роки.

Панас Григорович зітхнув приречено й, похнюпившись, рушив до нового керівництва.

Сидів він у кабінеті завсекторському довго. Його колеги вже хвилюватися почали. Може, заслуженого ветерана там з переляку який інфаркт вхопив. Або, не дай боже, інсульт. А може, зразу запропоновано йому було написати про звільнення за власним бажанням. От і мучиться старий, пише...

А Панас Григорович вийшов з керівного кабінету сяючий, безмежно щасливий, окрилений весь. Мало не співав.

— Ну, людина! Ну, хлопець! Ну, це ж треба! Нарешті дочекався! Тридцять років чекав і дочекався. Жінок аж підкинуло. Про власні поразки забули.

— Що? Що трапилось?! Чим він вас отак, Панасе Григоровичу? Про що ви так довго?

— Про що? Про футбол! Тридцять років просидів у цьому закуті. Не мав з ким душу відвести в цьому жіночому пансіоні. Для вас, бідолашних, що «Динамо», що «Спартак» — байдуже. Про фінти, пенальті, офсайди, інсайди з вами хіба поговорим?

— Ну, а папери, папери він вам підписав?

— Папери? До чого тут папери? Які папери? А! Папери він не підписав. Нічого не підписав. Та яке це має значення?!

Посмішка

Віктор Перетуренко усміхатися почав зранку.

Ми попервах не надали цьому особливого значення. Однак усмішка не зникала з Вікторового обличчя й після ранкової оперативної наради. На нараді Перетуренко теж усміхався. Навіть наш начальник Спиридон Миколайович те зауважив.

«Чого ви усміхаєтеся, товаришу Перетуренко, коли в нас і так все валиться?» — сердито спитав Спиридон Миколайович і одержав у відповідь загадкову, дещо навіть непристойну усмішку.

Це вже не лізло ні в які ворота. А він усміхався і мовчав, не помічаючи наших здивованих, навіть розгублених поглядів.

— Він щось знає, — ні до кого не звертаючись, похмуро сказав Петро Сидорович, коли ми вийшли до коридора на перший перекур.

— А хто цього не знає, — промовив багатозначно Аркадій Аркадійович, припалюючи сигарету.

— Що ви маєте на увазі? — поцікавився Петро Сидорович.

— Ну, взагалі, — якось непевно відповів Аркадій Аркадійович і сховався за хмаркою тютюнового диму.

— Я думаю, що Спиридон Миколайович у нас довго не втримається, — пихнула сигаретою Євлалія Пилипівна, повертаючи розмову в інший бік.

— А до чого тут ідіотська усмішка нашого Віктора? — спитав Петро Сидорович, який завжди дещо прямолінійно сприймав делікатні кадрові проблеми.

— От я і кажу: до чого тут усмішка? — погодилася з ним Євлалія Пилипівна.

Аркадій Аркадійович підійшов до дверей нашої кімнати і обережно зазирнув усередину.

— Усміхається, — тихенько повідомив нас Аркадій Аркадійович про те, що в цю мить робить єдиний в нашому гурті принциповий супротивник нікотину — Віктор Перетуренко.

Під час наступного перекуру до нас вже підходили з питаннями колеги із сусідніх кімнат.

— Так це правда?

— А звідки ж він знає?

— Хто б міг подумати!

Крізь щілинку ми демонстрували колегам щасливе усмінене Вікторове обличчя. Його усмішка діяла на них безвідмовно.

Хтось вже зателефонував до управління. Там, як завжди у подібних випадках, відповіли ухильно. Важко було збагнути: чи й справді є думка Спиридона Миколайовича за окремі недоліки і певні вади турнути з посади, чи така думка ще не виникла?

Коли ж перед обідньою перервою сам Спиридон Миколайович з'явився біля наших дверей і наче ненароком зазирнув у щілину через спину більшої частини співробітників контори, які юрмилися тут, ми зрозуміли, що в управлінні й справді якась думка нарешті вже визріла і про це звідкись дізнався Віктор Перетуренко. От і посміхається, потішений приємною новиною, своєю обізнаністю, а може, й ще чимось.

— Може, він сподівається на підвищення? — поставив питання руба Петро Сидорович.

— Ну звичайно,— сказав Аркадій Аркадійович.

— Є в ньому щось таке,— докинула й собі Єввлія Пилипівна.

Після обіду наш завгосп про всяк випадок поміняв стола, за яким десять років сидів Віктор Перетуренко. Ще й прикрасив його робоче місце важкелезною сувенірною попільничкою.

Віктор тих змін і не зауважив — сидів і замріяно усміхався.

Щоб його не турбувати, ми вже до кімнати й не заходили. Та й не було коли.

Гурт цікавих співробітників вимагав подробиць пояснень.

— Невже Віктора Івановича висунуть на таку відповідальну роботу?

— Чому б і не висунути? — запалюючи чергову сигарету, дивувався щиро Аркадій Аркадійович. — Працівник він енергійний, систему знає, як свої п'ять пальців. Десятий рік в інспекторах ходить і все у відрядженнях. Більше за нього ніхто на місцях не бував.

— І потім ви подивіться, яка у Віктора Івановича симпатична усмішка, — пропонувала пересвідчитися у непересічних якостях Перетуренка Єввлія Пилипівна.

Всі погоджувалися н атому, що майбутній начальник усміхається справді симпатично, і поспішали до телефонів.

В управлінні, правда, кандидатура Перетуренка спочатку викликала деяку розгубленість. Та вже десь о третій звідти теж підтвердили, що таке вирішення кадрового питання в принципі не виключається.

Спиридон Миколайович тим часом чистив шухляди в письмовому столі і викидав із сейфа варіанти позаторішніх звітів.

Наказ з управління принесли, коли до кінця робочого дня лишалося двадцять хвилин.

— Дозвольте поздоровити вас, Вікторе Івановичу! — першою рвонулася до нового керівництва Євлалія Пилипівна.

— А звідки ви знаєте? — з тією ж таки щирою, дещо навіть сором'язливою усмішкою спитав наш новий начальник.

— Як звідки! Як звідки! — здивувалася Євлалія Пилипівна, а за нею й всі ми. — Та у вас на обличчі написано!

— Дякую! Щиро вдячний за ваші добрі слова. За поздоровлення, — мурмотів якомсь зовсім не покерівному Віктор Іванович. — Ми з Надею давно вже знаємось. А вчора вона... Одним словом... Погодилася стати моєю дружиною...

— Так ви ще й одружуєтеся? — з притаманною йому прямолінійністю спитав Петро Сидорович.

— Отак воно завжди в житті буває — одне до одного, — прокоментував радісну подію в житті нашого керівника Аркадій Аркадійович. — Ну, нічого, він і це витримає.

Людина слова

— Ну, що накажеш з тобою робити, Криштопенко? — спитав начальник відділу кадрів парубійка, який винувато похнюпившись, стояв посеред його кабінету.

— Що накажете, те й буде, Іване Івановичу, — протягнув Семен Криштопенко, пробуючи зазирнути в грізні очі того, хто відповідав на заводі за добір і розстановку кадрів.

— У першому цеху ти працював?

— Працював, Іване Івановичу.

— Ну й чим це закінчилося?

— Хіба не знаєте? Витурили мене за це... Як воно в біса зветься?..

— За прогули тебе витурили! Ось за що!

— Авжеж! За прогули! — зрадів підказці Семен. — Так і сказали: за прогули.

— І на моє клопотання перевели до сьомого цеху. Перевели чи не перевели? Кажі!

— А що тут скажеш! Звісно, перевели. Якщо сам Іван Іванович клопочеться...

— Так. І що ж було далі?

— Іване Івановичу, хіба ж ви не пам'ятаєте?

— Я пам'ятаю! А от ти, здається, забув.

Криштопенко закліпав очима, усміхнувся, наче щось приємне згадав.

— Не забув я, Іване Івановичу. З сьомого цеху мене звільнили за появу на робочому місці в нетверезому стані. Це я точно пам'ятаю. Не за прогули, а навпаки — за появу. Ви мене після того до четвертого цеху перевели. Так от там мене знову той... Ну, значить, за прогули. Тиждень мене ніхто не хотів брати. Та, спасибі вам, Іване Івановичу, ви ж мене в другий цех направили...

— Направив. Пожалів. А ти?

— А що я? Що я, Іване Івановичу?! Я вашу довіру виправдав. Хіба я в другому цеху прогулював? У другому цеху до мене знов причепилися за появу... Так причина ж була поважна — вашу ласку й турботу відзначив. За ваше здоров'я, можна сказати, хильнув трохи. Та за вас, Іване Івановичу, й більше можна було б...

— Не треба більше...

— Зрозумів, Іване Івановичу. Зрозумів. У механічному цеху, куди мене взяли потім за вашою рекомендацією, я вже й краплі в рот не брав. У робочий, звичайно, час. Так до мене знову за прогули почали чіплятися. А сьогодні начальник цеху й каже:

«Котися ти звідси подалі!»

Іване Івановичу, допоможіть! Пошліть кудись в інше місце. Слово честі, я там прогулювати не буду! Хіба ж я вас колись обдурював?

У Івана Івановича аж подих перехопило від тієї нахабної брехні.

— Ти... Ти...

— Скажете — брешу? А ви згадайте. До сьомого цеху переводили — я дав слово не прогулювати. І додержав обіцянки. Мене звідти за появу в нетверезому стані витурили. До четвертого йшов — присягався вам, що не питиму. Може, скажете: слова не додержав? Додержав. Прогулював — так, а пити не пив. У робочий, звичайно, час. Згадайте — жодного разу я вас не обдурив.

Іване Івановичу довелося подумки визнати, що цей Криштопенко справді людина слова.

— Я вам навіть письмову обіцянку можу залишити, — впевнено вів своєї Криштопенко. — Так, мовляв, і так, обіцяю на новому місці не прогулювати.

І тут Іван Іванович почав щось розуміти.

— Слухай, Семене, а дві письмові обіцянки ти мені можеш залишити?

— Дві? Для чого дві? — занепокоївся Криштопенко. — Досить і однієї.

— Одну — про те, що прогулювати не будеш. Ну, а другу, — про свою одвічну ненависть до різних там спиртних напоїв. Пиши, і я негайно посилаю тебе знову до першого цеху.

Криштопенко на хвилюку замислився, щось підрачував на пальцях і категорично відрубав.

— Ні, Іване Івановичу, це ви багато хочете від мене. Можу й не витримати. Слово порушу. Бачу, що час вже на інший завод переходити. Надто ви вже тут вимогливі.

— Як знаєш, Семене, як знаєш. Надумаєш — приходь назад. Тільки обов'язково з двома письмовими обіцянками.

Нічого особливого

Про цю його здатність ніхто не знав. Навіть не здогадувався.

Іноді, слухаючи балачки управлінських ерудитів про телекінез, парапсихологію, індійських йогів, поривався в усьому признатися, здивувати співробітників тим своїм незбагненим, незрозумілим, може, навіть небезпечним умінням. Вчасно спохоплювався, уявивши, що з того вийде.

А вийти могло катзна-що. Аж до суворої догани без занесення або позбавлення квартальної премії за порушення правил внутрішнього розпорядку.

Тільки вдома, залишившись сам на сам з отією своєю неприродною здатністю, з отим незбагненим феноменом, дозволяв собі повправлятися в польотах.

Власне, польотом це назвати було важко. Напружившись, обережно вивільняв себе від того, що зветься земним тяжінням. Майже непомітно злітав угору сантиметрів на десять. Не більше. Більшого собі не дозволяв. Більшого не прагнув. Більшого не хотів.

Погойдуючись над пухнастим килимом, сторожко прислухався, чи не відчиняються вхідні двері, чи не чути на сходах кроків кого-небудь з домашніх — дружини, тещі, дітей.

Зачувши підозрілий шерхіт, швиденько спускався додолу. І на тому все закінчувалося. Тих коротких хвилин польоту випадало на місяць з десяток. Може, менше. Але аж ніяк не більше.

Щоправда, інколи вночі втрачав контроль над своїми бажаннями. На щастя, дружина цього не помічала. Спросоння, але завжди вчасно, важкою рукою зупиняла його спроби злетіти над широким подружнім ліжком. Уранці щось їй згадувалося: «Чого це ти вночі схоплювався? Що тобі наснилося?» «Здалося, що літаю», — відповідав майже щиросердно. Відповідь жінку цілком задовольняла, і вона переходила до більш важливих, як їй здавалося, справ.

Життя, домашні клопоти, службові проблеми не залишали, здавалось би, часу для фантазмагоричних розмірвань над отією його химерною здатністю. Однак, хоч і не часто, приходив який-небудь особливо неприємний день і своєю сірістю, одномаїтністю повертав думки кудись у зовсім непотрібний бік. Зроджувалося нестримне, гостре бажання польоту. Ну, хай не польоту, але хоча б короткочасного відчуття своєї влади над земним тяжінням.

Доводилося стримуватися, щохвилини перевіряти, чи не одірвався часом від добряче пошарпаного, присидженого стільця. Це відволікало увагу від

справ. У паперах, які він готував, з'являлися численні помилки, що їх аж ніяк не можна було списати на невправність і легковажність дівчат з друкарського бюро.

Тоді його кликав до себе начальник відділу, і починалося неприємне, але справедливе вичитування.

Подібні каральні процедури допомагали. Якийсь час він навіть і не згадував про польоти, не ставив під сумнів непорушні й всеосяжні закони природи.

Так минало іноді кілька тижнів, а потім знову в ньому починало щось жевріти. Знову з'являлися згадки про коротку, але щасливу мить польоту. Їх уже не вдавалося позбутись, аж до чергової неприємної розмови в кабінеті начальника.

І одного разу він таки не витримав — надто вже дошкульним було оте вичитування.

— Ну, скажіть, будь ласка, — допитувався в'їжливо керівник відділу, — що ви вмієте? Відповідати на листи — не вмієте. Писати довідки — не вмієте. Скласти путящий звіт — теж не вмієте. Скажіть, прошу вас уклінно, що ж ви можете?!

І от саме тут, коли перелік того, чого він не може і не вміє, набув уже майже глобальних масштабів, щось, якийсь запобіжник не спрацював.

— Я вмію літати, — прошепотів він майже благоголю, бо ж таки страшно жити на світі, коли ти нічого, ну нічогісінько не можеш і не вмієш. А зараз він уже був майже переконаний, що воно так і є насправді.

— Що? Що ви там шепочете? — перепитав начальник відділу.

— Я вмію літати! — виголосив він з незрозумілою для самого себе сміливістю.

— Цікаво. Неймовірно цікаво. Ви ще, виявляється, й нахаба, яких мало. Літати! Він уміє літати! Тільки цього нам не вистачало! Літаючий старший

інспектор. Сизим соколом ширяє в небі, а коли повертається на грішну землю, то з-під його пера з'являються нікчемні папірці, за які червоніти доводиться усьому відділу.

— Але я справді вмю літати, — вперто, майже по-дитячому висував він один-єдиний аргумент на свій захист.

— Хотів би я це побачити! Незабутня картина! Ну, чого ж ви чекаєте? Летіть на всі чотири сторони. Хочете, я вікно відчиню?

Начальник рвонув віконну раму. З сірої дощової імли з розбійницьким свистом увірвався в кімнату холодний вітер.

— Летіть! Чуєте, летіть!

Те, що йому досі вдавалося робити просто, без особливого напруження, раптом видалося складним, постало в усій неймовірності. Відчував усім еством, що полетіти не зможе. Його лякало нерівне змагання з дощем, холодним вітром, сірою імлюю, що залягла за вікном. Ні, він не може злетіти, залишити цю знайому кімнату, вийти за межі свого звичного існування. Ноги наче хтось свинцем поналивав, і сила земного тяжіння зросла втричі, а то й більше.

— Вибачте, я пожартував, — визнав він свою поразку.

— Я так і подумав, — відгукнувся охоче вже трохи заспокоєний начальник відділу. — Ви мені теж даруйте деяку невитриманість. Але ж ви самі винні. Літати він, бачте, вміє! Літати всі ми можемо, а от працювати — це вже складніша штука. Тут одного бажання мало. А нас, до речі, за роботу питають, а не за польоти.

— І ви теж умієте літати? — зовсім недоречно поцікавився підлеглий.

— А що ж тут такого?! Будь ласка!

Начальник легко злетів з місця. Зробив кружка довкола засидженої мухами бронзової люстри і повернувся на своє місце. Навіть не захекався.

— Тільки все це ні до чого, — сказав усміхаючись. — Повірте мені — ні до чого. Працювати треба. Працювати!

Таке довге мовчання

Кажуть: мовчання — золото. Як на мене, воно коштує значно дорожче. Тільки знати треба, де мовчати. І про що.

На зборах у нашому відділі як накинулися всі на завідуючого, на товариша Перехвостенка. І такий він, і сякий. Всі виступили, всі висловилися. Кожен, кому хотілося, на шановному нашому Степанові Степановичу потоптався. А Петько Середульший промовчав. Ми потім до нього мало не з кулаками: що ж ти, сякий-такий. А він на горло показує, мовляв, ангіна у мене з ускладненнями.

Що, питаєте, з того вийшло? З тих ускладнень? Премія вийшла для Петька. Це, так би мовити, по-перше. Було й по-друге. Невдовзі Степан Степанович зробив Середульшого своїм заступником. От вам і золото.

Відтак почав Петько нами керувати. Прийдеш до нього з своїми планами, пропозиціями, проблемами. А він слухає і мовчить. Мовчить і слухає. Навіть на горло вже не показує. Що ти з нього візьмеш? Йдемо до Степана Степановича. Той, звісно, думкою свого заступника цікавиться: «Товариш Середульший не проти?» — «Наче не проти, — відповідаємо, — нічого не сказав». — «Ну, якщо Петро Петрович не проти, то хай буде по-вашому», — погоджується Перехвостенко.

Загалом справи у відділі після того веселіше пішли. Нас навіть за ініціативність почали хвалити, а Перехвостенка скоро начальником главку зроби́ли. Середульший його місце посів. Тут у нас взагалі фантастичне життя пішло.

Середульший мовчав. Мовчав на главківських нарадах, зборах, конференціях, семінарах, загальноміністерських колегіях. Мовчав, коли нас ляляли і коли хвалили. Тож зажив слави не лише розумного, обачливого керівника, який завжди готовий підтримати будь-яке корисне починання. Його почали ще й поважати за дивовижну, безприкладну, майже неприродну скромність.

Поступово вдосконалював Петро Петрович своє вміння мовчати. Мовчав, так би мовити, у широкому діапазоні — від скорботно-урочистого німування і аж до оптимістично-перспективної безмовності. Ще й посмішками те мовчання навчився присмачувати. На будь-які смаки. Іронічними, скептичними, лагідними, сором'язливими, загадковими, підбадьорюючими, гнівними, саркастичними, двозначними...

Перехвостенко пізно спохопився, пізно зрозумів, якого небезпечного суперника він викохав, можна сказати, на своїх грудях. Довелося Степанові Степановичу йти на пенсію, а начальником всього нашого головного, ще й спеціалізованого, управління призначили Петра Середульшого.

Тут його мовчання набуло особливої виразності й масштабності. Від посмішок Петро Петрович поступово відмовився — не личать посмішки начальнику главку. Натомість знайшов вираз постійної, глибокої, майже глобальної зосередженості. Поряд з нею всі наші клопоти, нервування, буденна лихоманка, шарпанина виглядали нічого не вартим дріб'язком, з яким соромно навіть потикатись на очі високому керівництву.

Дорогий і шановний наш Петро Петрович Середульший поступово наче кам'янів, набував невластивої звичайній живій людині монументальності.

Нам здається іноді, що ще трохи — і ми (за допомогою спеціального автокрана) винесемо його з кабінету на площу перед будинком головного спеціалізованого управління. Люди з усього міста (а може, й з околиць сіл і містечок) будуть приходити до цього незвичайного монумента, щоб прилучитися до джерел мудрості й скромності. А на гранітному постаменті місцеві главківські умільці викарбують: «Мовчання — золото».

А поки що Петро Петрович щоденно з дев'ятої ранку і до шостої вечора мовчить у своєму кабінеті. Про що він мовчить? Він уже, либонь, і сам не знає.

Якби...

З конторських жартів

Закінчивши роботу над черговим службовим документом, Савелій Кобильчанський стомлено всіхався і замріяно зітхав:

— Ех, якби я був директором, — проголошував при цьому Вавелій і йшов з паперами до друкарського бюро.

Ніхто в кімнаті всерйоз цих зітхань до уваги не брав — шанували право колеги хоч у такий спосіб відзначити маленьку трудову перемогу. Один у подібних випадках співати починає, інший висловлюється недвозначно на адресу керівництва, яке, на його думку, нічого не тямить у справах. А от Кобильчанський дозволяє собі мріяти. Молоде-зелене.

Так тривало, аж поки у відділі не з'явилася Олеся — таке собі юне створіння, не позбавлене ще

всіляких романтичних химерій і непевних сподівань. Тож її уяву чимось вразили щоденні заяви Савелія.

На відміну від усіх інших мешканців нашої кімнати, Олеся сприймала слова Кобильчанського з непотрібною, як б сказав, серйозністю. Зачувши їх, кожного разу підводила очі від паперів і запитально дивилася на хлопця, чекаючи повного викладу його директорської програми. А може, й чогось іншого. І одного разу таки не витримала, спитала ніжним, тремтячим від передчуття зустрічі з незвичайним, голосом: «Ну, що б ви зробили, Савелію Марковичу, якби були нашим начальником?»

Тут уже всі присутні теж підвели очі від паперів і здивовано подивилися на Олесю.

А бідолаха Савелій зблід від несподіванки, усміхатися перестав, замріяність, мов перелякана пташка, пурхнула з його обличчя. Якимось наче ображено глянув на Олесю і... нічого не відповів.

Та Олеся своїх спроб не облишила. Відтак кожного разу, коли Кобильчанський, закінчивши роботу над документом, дозволяв собі вголос помріяти, вона затьмарювала його невеличку трудову перемогу недоречною цікавістю. Савелій злякано шулювся, шукав поглядом співчуття або поради у своїх колег. І не знаходив. Ніхто з нас давно вже не уявляв себе на місці директора.

І тоді Кобильчанський спробував сам знайти відповідь на Олесине питання. Це фатально позначилося на виконанні ним службових обов'язків. За що його було привселюдно критиковано на виробничих нарадах. Але Савелій на неприємності не зважав і продовжував вперто думати про те, що б він зробив, якби був керівником нашої установи. А може, й про щось інше. Скажімо, про підкреслену увагу до його особи молодого, ще зовсім юного, до біса симпатичного створіння.

Нічого підходящого йому надумати не вдавалося, принаймні такого, чим можна було б вдовольнити Олесину цікавість.

Хтось із старших товаришів обережно порадив йому скористатися відділівськими заходами щодо поліпшення й підвищення рівня роботи в четвертому кварталі поточного року. Можна було сподіватися, що молода й недосвідчена дівчина тими заходами вдовольниться, не буде особливо причепливою й перебірливою. Зрештою наш директор ті заходи затвердив, хоч і кривився при цьому.

До честі Савелія треба сказати, що він ту нікчемну пораду з обуренням відкинув. Хто його знає, чим могло б закінчитися знайомство Олесі з планами поліпшення й підвищення? Може, вона на все життя втратила б будь-який інтерес до хлопців.

Але на якісь непевні думки ота порада Савелія наштовхнула. Четвертий квартал починався теплими рясними дощами, після яких у лісі з'являється сила-силенна грибів. Тож у п'ятницю, коли Олеся в черговий раз поцікавилася тим, що б Кобильчанський зробив, якби став до керівництва, хлопець радісно виголосив:

— Я б організував виїзд усього нашого управління по гриби. Зібрав би всіх на вокзалі і першою електричкою — до лісу.

— Чудово! — заплескала в долоні Олеся. — Це ж геніально! Товариші, завтра — гайда в ліс. Першою електричкою. Домовилися?!

Ми її захоплення й ентузіазму не поділяли, але знехотя пристали до тієї пропозиції. Воно й справді, можна було б кудись виїхати. У ліс. Чи по гриби.

У ліс по гриби поїхали Олеся й Савелій. Більше охочих не виявилось. Знайшли вони в лісі щось, чи не знайшли — невідомо. Тільки після того Ко-

більчанський кинув оту дурну звичку мріяти про всякі нездійсненні речі. А Олесь більше не цікавиться тим, що б зробив Савелій, якби був директором. Усміхаються одне одному весь день і весело працюють, поглядаючи час від часу на годинник.

Дехто, щоправда, стверджує, що у лісі він таки ознайомив її з планом поліпшення й підвищення рівня роботи у четвертому кварталі поточного року, після чого дівчині перехотілося про щось допитуватися. Особисто я цього припущення не поділяю.

Все вирішиться дев'ятнадцятого

Все має вирішитися дев'ятнадцятого. Адже двадцятого у Пилипа Петровича починається відпустка. Отже, Пилип Петрович і Семен Крячка повинні зустрітися напередодні. Неодмінно. Крячка більше чекати не буде. Не може далі чекати. Чекав-бо три роки. І що з того? Анічогісінько.

Три дні пішло на вивчення ранкового розкладу Пилипа Петровича. Власне, в загальних рисах розклад той був Семенові відомий. Про те, що Пилип Петрович приїжджає на роботу на годину раніше, знали всі в главку.

А чи справді на годину? У цьому слід було переконатися самому. Легковажити у такій важливій справі не доводилося.

Ховався в телефонній будці, чекав прибуття свого високого керівництва, нотуючи у записнику кожен його крок з точністю до десятка секунд. Машина з Пилипом Петровичем справді підкочувала до главківських дверей рівно за годину до початку робочого дня. Відчинялися дверцята, й неквапом виходив з них Крячків начальник. Нахилившись до

відчинених дверцят, щось казав водієві, забирав із сидіння жовту теку з важливими службовими паперами і після того повертався нарешті обличчям до рідної установи. Якусь мить уважно вивчав будинок, обкладений сірою плиткою, наче вперше його побачив. Потому, розстібнувши плаща, витягав з кишені піджака пачку сигарет.

Ось про цю першу ранкову сигарету начальника Семен довідався зовсім недавно. Підслухав розмову главківської вахтерші з її приятелькою ліфтершею. «Не спить, бачте, йому, — сердито критикувала свого високого керівника вахтерша. — Притарабаниться за годину раніше. Стане на тротуарі, наче щось намагається згадати. Потім сигарету в зуби і бігом до кабінету, мов вовки за ним женуться. Люди ще сплять, а він дим пускає».

На цій першій сигареті й побудував Крячка увесь свій план. Ця мить була найпідходящою. Одна рука у Пилипа Петровича зайнята течкою, друга — сигаретою. Отут можна підбігти майже впритул...

Висхідною точкою для початку всієї операції може бути оця ж таки телефонна будка. От тільки чи встигне?

До місця, де зупиняється машина, з будки десять, може, п'ятнадцять кроків. Рухатися Семен почне, як тільки побачить машину...

Ні, так не годиться. Так можна Пилипа Петровича сполохати завчасно, а то й налякати. Рух треба починати, коли він обертається до шофера й бере течку. Стрімко вихопитися з будки, а потім загальмувати й підходити вже таким собі прогулянковим кроком.

Довелося два дні витратити на вечірні тренування у дворі. Намалював усе детально на асфальті — телефонну будку, тротуар, машину. На місце, де буде стояти Пилип Петрович, поклав дві цеглини.

Все виглядало досить натурально. Найскладніше було привчити себе бігти з рукою в кишені. Але до дев'ятнадцятого і цю науку опанував.

...І от нарешті молодший інспектор Семен Крячка стоїть у телефонній будці, сторожко втупивши очі в сіру далину вулиці, якою наближається до місця фатальної зустрічі чорна «Волга» з Пилипом Петровичем на передньому сидінні. Зойкнувши гальмами, машина начальника главку зупиняється на звичному місці, а Крячка отетеріло дивиться на неї. Враз забув те, що йому треба зробити, те, що на тренуваннях у дворі було доведено до автоматизму.

На щастя, Пилип Петрович не поспішає залишити місце в машині. Не хочеться йому залишати теплий, затишний прихисток. Ця затримка допомогла Крячці трохи оговтатись і, коли Пилип Петрович вийшов з машини, Семен був уже готовий до рішучих дій. Кинувся вперед, мов парашутист, що залишає літак над ворожою територією.

В останню мить, коли вже став віч-на-віч з керівництвом, раптом майже підсвідомо відчув, щогось не вистачає. Щось, якась маленька деталь випала із сценарію, над яким він так довго працював.

Пальці хапливо шукали в кишені те, що їм належало вихопити блискавично, миттєво, автоматично.

Запальнички в кишені не було. Семен уже повинен був нею клацнути, мав уже запропонувати життєдайний вогник своєму глибокошановному керівництву.

Спалах запальнички і... починається нова сторінка біографії Семена Крячки. Пилип Петрович дякує і з цікавістю розглядає свого підлеглого, намагається згадати його прізвище й посаду. Семен

йому в цьому допомагає, наголошуючи на словах «молодший інспектор». А далі вже відкрито звертає увагу керівництва на вакантну (ось уже третій тиждень!) посаду старшого інспектора. Ну, а потім починається казка — відділ кадрів готує наказ і до кінця дня, до відпустки Пилипа Петровича...

Запальнички не було. Була дірка в кишені й здивоване, навіть трохи сердите обличчя керівника главку.

— Вам чого?— Керівництво, як і належить, оговталося першим.

— Пилипе Петровичу, — хрипло й жалібно видавив нарешті з себе Крячка. — Пилипе Петровичу, дайте закурити.

Керівник всього главку аж здригнувся від несподіванки, чогось подібного навіть він передбачити не міг. Здригнувся, але сигарету дав, навіть припалити від своєї запальнички дозволив.

— Нагайдате-но мені, як ваше прізвище?

— Крячка. Молодший інспектор Крячка, — промимрив Семен і зашарівся, наче дівчина, якій запропонували вперше в житті відвідати Палац одружень.

— Ну, нічого, не хвилюйтеся. Я завжди готовий допомогти, — сказав поблажливо Пилип Петрович і прожогом кинувся до главківських дверей, наче й справді за ним вовки гналися.

А перед обідом, розглядаючи із своїми заступниками штатний розклад, начальник згадав оту ранкову пригоду.

— Я думаю, Крячку можна підвищити трохи... У нас і вакансія є. Старшого інспектора.

Заступники здивовано подивилися на Пилипа Петровича і про всяк випадок промовчали.

— На роботу приходите раніше за всіх, — пояснив начальник. — І, взагалі, хлопець ініціативний.

Трохи нахабнуватий, але це тільки на користь справі.

Наказ було підписано. Все, як і планував Семен, вирішилося дев'ятнадцятого.

А раптом?..

З конторських небилиць

Іван Захарович купив оті таблетки на базарі.

— Купіть,— захриплим голосом рекламував свій товар досить-таки підозрілого вигляду чолові'га.— Купіть, не дорого й прошу. За трояк віддам.

— А що воно таке? — поцікавився необережно Іван Захарович. — Що це за таблетки? Яке у них призначення? Від серця чи, може, навпаки — від печії?

— Можна й від серця, можна й від печії... Не зашкодять. Така у них... ця... ну, біохімія. Хоч робилися вони зовсім для інших потреб. Я в одній засекреченій лабораторії працював. Тимчасово. Так от їх там для експерименту зробили. Невелику партію. Експеримент потім визнали неперспективним, а таблетки у мене залишилися. Біленькі й жовтенькі.

— Та бачу, що біленькі й жовтенькі. — Іван Захарович уже не знав, як йому спекатися цього підозрілого типа з секретної лабораторії.

— Так от — приймаєте біленьку таблетку й робитеся невидимкою.

Іван Захарович аж рота розкрив, отаке почувши.

— Невидимкою?!

— Авжеж. Невидимкою. Ви всіх і все бачите, всіх і все чуєте, а вас немовби й нема. Як набридне, приймаєте жовтеньку таблетку, і знову на вас всі можуть дивитися. Якщо, звичайно, захочуть.

— І ви отаке диво продаєте?!

— Продаю. Не можу більше. Повірите, такого надивився й наслухався! Руки почали тремтіти і праве око сіпатися...

Іван Захарович таблетки купив. Жалко стало того замученого біохімією чолов'ягу. Може, йому якраз троячка й допоможе. Щоб руки не тремтіли і око не сіпалося. Добре серце мав Іван Захарович.

А наступного дня з усмішкою, з добрим гумором розказав про оту базарну пригоду своїм підлеглим. Керував Іван Захарович відділом в одній дуже поважній установі.

І от тут вся історія з таблетками повернула непомітно в інший, майже фантастичний бік.

Підлеглі, звичайно, ввічливо посміхалися разом із своїм керівником. Принагідно згадали ще кілька історій про різних пройдисвітів, шахраїв, хронічних алкоголіків. Але від того дня щось у підпорядкованому Іванові Захаровичу відділі змінилося.

Навіть у найсміливіших своїх припущеннях і здогадках не міг він пов'язати оті зміни з історією про таблетки. Який, скажіть, може бути у них зв'язок з помітним поліпшенням дисципліни, продуктивності, якості роботи відділу? А тим часом ніхто вже в робочі години не заводив сторонніх балачок, не видзвонював по півдня в особистих справах, не бігав щоп'ять хвилин на перекури.

Останнім зауважив цю дивовижу Іван Захарович, а от працівники сусідніх відділів звернули увагу на ненормальну поведінку своїх колег зразу. Пробували щось з'ясувати у підлеглих Івана Захаровича, але ті чомусь тільки злякано шулилися, тихенько зітхали і на відвертість не йшли.

Дещо вдалося з'ясувати в позаробочий час і лише в розмовах на півторакілометровій відстані від рідної установи. Отут і впливла знову історія

з таблетками. Зронила вона, виявляється, якісь непевні сумніви. А що, коли справді? А хто їх знає, тих біохіміків-експериментаторів? А може, за тим щось є? Тож ліпше про всяк випадок остерегтися, підстрахуватися. Одним словом—береженого й бог береже.

До того ж іноді їм здавалося, що хтось невидимий ходить таки по їх кімнатах, заглядає в папери, розкладені на столі, прислухається до розмов. А то раптом відчиняються двері і... ніхто до кімнати не заходить. Може, протяг. А може?.. Хтось навіть бачив, як підїхала машина Івана Захаровича і з машини ніхто (уявляєте — ніхто!) не виїшов.

Не витримавши, дехто почав писати анонімки на Івана Захаровича, вказуючи на неприпустимість такого невидимого керівництва. Перевіряючі довго й весело сміялися над тими анонімками і одночасно відзначали хорошу роботу відділу.

Після того Івана Захаровича призначили начальником всього управління, а деякі особливо знервовані цією обставиною працівники звільнилися за власним бажанням. А дивовижна легенда про керівника-невидимку й надалі жила не без користі для загальної справи.

Щоправда, управлінські ветерани іноді згадують, сумно зітхаючи, своє колишнє, сповнене різних приємностей життя. Зітхнувши, полохливо озираються довкола, сторожко прислухаючись до ледь чутних шерхотів.

Грудневий ноктюрн

Закінчувався рік. Календарний. І фінансовий. А наприкінці фінансового року трапляються дивовижні, можна сказати, фантастичні речі.

Отже, рік закінчувався, і Приходченка, молодшого інспектора Приходченка Валерія Миколайовича, було терміново відряджено на ревізію до міста Староямгорода. Гроші на відрядження, виділені на той фінансовий рік, пропадали. От і довелося молодшому інспекторові їхати світ за очі в погану погоду, в холодному брудному поїзді. Та ще й на десять днів.

А молодший інспектор Приходченко для таких відчайдушних пригод був погано пристосований. Хоч звався молодшим, мав уже за плечима сорок з гаком років, погано заліковану виразку шлунка, дружину і двоє дітей. Не мав Валерій Миколайович жодних ілюзій про свою роль в установі, де вже просидів п'ятнадцять років на одній посаді. Тож розумів, що від цього термінового відрядження ніхто нічого не чекав, нікому воно не потрібне, крім, звичайно, бухгалтерії, яка може відзвітувати про повне використання коштів.

Староямгород зустрів Приходченка мокрим снігом і легким переляком керівників місцевої контори, що їх мав перевіряти Валерій Миколайович.

Ревізори сюди давно не наїжджали. Контора жила й працювала в такому собі самостійному режимі, відбуваючись маловиразними щоквартальними, піврічними й річними звітами. До тих звітів ніхто ніколи не заглядав уважно. Так воно все й котилося.

І тут раптом ревізор. Хоч і невелика птиця — молодший інспектор, а лячно. Може щось знайти, якісь недоліки, прорахунки, упущення. Або ще гірше — зловживання виявить. Що тоді накажете робити?

Приходченко місцевим товаришам не сподобався. Гнітив їх надмірною старанністю й серйозністю. Приходив уранці до контори, замикався в кабінеті, що його виділили для перевіряючого, і сидів без-

вихідно до кінця робочого дня. Ще кілька годин прихоплював зверху того.

Сидить Валерій Миколайович і тільки час від часу просить піднести йому купу нових паперів. Гортає ті папери і нічого не говорить, на контакти, встановлення дружніх стосунків не йде. Спроби організувати товариську вечерю теж відкидає, посилаючись на погано заліковану виразку шлунка.

За три дні всі, які не були, папери передивився, а додому не збирається. Заплатив у готелі ще за три дні вперед, попросив для повторного перегляду документацію за останні п'ять років і заходився гортати далі.

Тут уже вирішили Приходченка гарненькою жіночкою спокусити. Знайшли таку серед місцевих кадрів, вигадали якийсь привід і заслали до похмурого холоднуватого готельного номера.

Валерій Миколайович і тут не піддався. Увесь вечір розказував спокусниці про свою дружину, яку він ні з ким порівняти не може, про шкільні й позашкільні успіхи діточок.

Спроби вийти в розмові на службові теми відхилив рішуче. На жіночі принади співрозмовниці не реагував, тільки щулився мерзлякувато і пробував напоїти співрозмовницю несмачним готельним чаєм.

Минули ще три дні. Приходченко зв'язувався кілька разів із своїм керівництвом по телефону, чим викликав справжню паніку в конторі. Особливо після того, як повідомив, що відрядження йому продовжено ще на тиждень. (Щось там з використанням коштів, виділених на цей фінансовий рік, не сходилося).

Приховавши своє розчарування, запропонував Приходченко доправити йому знову всі папери для ґрунтового й всебічного розгляду, вивчення й аналізу.

Отим «аналізом» він, здається, усіх доконав. Облишено було спроби організувати товариську дієтичну вечерю, відмінено черговий візит до готелю конторської спокусниці. Довго думали, прикидали, вивчали можливості порятунку, вираховували, що може дати всебічний, ще й ґрунтовний аналіз діяльності контори. Виходило щось фантастичне. Тож вирішили наслідків аналізу не чекати, а визнати власні помилки добровільно й посамокритикуватися активно на загальних зборах.

Збори справді пройшли на високому критичному рівні (саме минав дванадцятий день перебування у Староямгороді Валерія Миколайовича). Було виявлено недоліки, прорахунки, упущення.

А крім того, ще й на зловживання вийшли несподівано, на зловживання, про які Приходченко і не підозрював. Бо, якщо вже правду казати, всі оті дванадцять днів Валерій Миколайович до паперів і не заглядав. Гортав їх, щоб час збавити. Давно вже не тишив себе ілюзіями про свою роль, значення і службові перспективи. А воно он як обернулося!

Керівництво в конторі швиденько поміняли. Справи в Староямгороді повернули на краще. Тут уже в Приходченка ілюзії якісь почали з'являтися, невизначні надії на перспективу. Думає іноді над тим, чим би воно закінчилося, якби він ще й справді все детально й всебічно проаналізував. На жаль, часу для цього не вистачило — фінансовий рік закінчився.

Відьма Килина Мотронюк

Жінка була схожа на відьму. Ота її дивна моторошна схожість одразу впала в око Миколі Тихоновичу. Волосся — чорне, очі, як вуглинки, ніс — гачкуватий, губи — вузенькі, ще й майже чорною помадою підмальовані. А скільки їй років, так зразу й не скажеш. Може, тридцять з гаком. А може, то вона так гарно виглядає, як на свої п'ятдесят.

— Слухайте, я на відьму схожа? — це питання, звичайно, дещо ошелешило Миколу Тихоновича, хоч за десять років управлінської служби йому й не таке доводилося чувати.

Про всяк випадок Микола Тихонович промовчав. Керувався вивіреною конторською метою — мовчи, коли в чомусь непевен, а якщо певен, то тут уже обов'язково треба помовчати.

— Ні, ви мені скажіть, я на відьму схожа?

Жіночка відступати не збиралася, а Микола Тихонович і не думав їй відповідати.

На жаль, вона його мовчання витлумачила по своєму.

— Отже, я на відьму не схожа. Тоді дайте мені про це довідку.

Тут вони перейшли на ґрунт чогось більш визначеного, знайомого Миколі Тихоновичу. Навіть зрадів з того.

— Шановна, ви помилилися — я вам ніякої довідки дати не можу.

— Ніякої? — не приховуючи підозри, перепитала вона. — Так-таки ніякої?

— Ніяковісінької! — майже радісно відхрещувався Микола Тихонович. — Я довідок не даю. Навіть бланків для цього не маю.

— То, може, вам здається, що я схожа на відьму? — почала вона все спочатку.

— Ні, я такого не скажу,— необережно ковтнув гачка старий битий управлінський вовк.

— Так у чому ж справа?! — підсікла його відвідувачка. — Давайте довідку. Підтвердіть цей незаперечний факт, так би мовити, документально.

— Що я повинен підтвердити? — вже не на жарт розхвилювався Микола Тихонович.

— Як що?! Давайте довідку: Килина Іванівна Мотронюк — не відьма. Це я, вибачайте, Килина Мотронюк.

— Я такої довідки не дам, — спробував відбитися Микола Тихонович.

— А яку дасте?

— Слушайте, добродійко, слухайте уважно: я ніяких довідок нікому не даю. Невже ви цього не можете зрозуміти.

— Я давно все зрозуміла. А хто дає?

— Що?

— Довідки. Ви не знаєте, але хтось їх виписує. Люди одержують різні довідки, кому які потрібні, а я хіба гірша за інших.

— Я такого не казав, — спробував і тут утриматись на нейтральній позиції Микола Тихонович.

— А ви скажіть. Скажіть: я хіба гірша за інших?

Вона таки, справді, нічим не відрізнялась від інших відвідувачів, які час від часу з'являлися у цій службовій кімнаті.

— Чого ж, ви не гірша, — він вирішив бути об'єктивним.

— Тоді дайте мені довідку, що я не гірша від інших. Я згодна. Хай буде так. Про відьму не можете — давайте хоч таку.

Вона замовкла, сподівалася, видно, що Микола Тихонович негайно візьметься за писання тієї довідки.

А його ця дурна суперечка виснажила. Готовий був видати що завгодно. Та не міг, бо, справді, ніяких довідок ніколи нікому не видавав.

— Я чекаю, — нагадала йому про свою присутність Килина Іванівна. — Маленька така довідочка. Мовляв, громадянка Мотронюк не гірша за інших. Мені й цього буде досить. Краще було б, якби ми на відьмі крапку поставили. Та хай вже буде так — «Не гірша за інших». І ваш підпис, печатка.

— Нема в мене бланків, нема печатки. І права підпису я не маю, — почав уже благально Микола Тихонович. — І ніхто вам у нашому управлінні такої довідки не дасть. Ми, шановна, спеціалізуємося на іншому. Відьми — не наш профіль. І по жінках — гірших або кращих — у нас фахівців немає. Спитайте у нашого начальника Оселедчика Романа Кириловича.

— А я вже питала. З нього й почала. Я на субординації розуміюся.

— І що ж Роман Кирилович?

— Йому довелося пояснювати ще довше, ніж оце вам. Теж про спеціалізацію розводився. А потім послав...

— Далеко? — перепитав Микола Тихонович з певною надією і чомусь почервонів.

— До заступника послав.

— А той? — Микола Тихонович ще дужче почервонів.

— Я й заступнику все до ладу пояснила. Він мене теж відпровадив подалі...

— До начальника відділу? — здогадався Микола Тихонович і червоніти перестав.

— Так. А той до головного спеціаліста. Головний до старшого. Старший до вас. Просив вам переказати, щоб підготували проект довідки.

Проект Микола Тихонович готував весело й без усяких сумнівів. Згори вниз цій Килині вдалося пройти швидко, але зворотний шлях, збирання всіх віз і підписів, навіть справжня, не гірша за інших відьма не здолає. Тож пиши що завгодно.

Він не поцінував належним чином Килину Мотронюк. Через двадцять хвилин вона повернулася з підписаною і печаткою прикрашеною довідкою.

— Прийшла дякувати. А ви казали, ніхто таких довідок не дає. Дають. Ось чорним по білому: «К. І. Мотронюк — не відьма». Хай сусіди начуваються! Я їм на товариському суді цією довідкою пельки позатикаю. Ач, по всьому світові роздзвонили: Килина — відьма. У них слова, а в мене — довідка.

— Слухайте, Килино Іванівно, — щось наче відкрилося Миколі Тихоновичу. — А може, ви, справді, той... відьма?

— Звичайно, відьма. А ви хіба сумнівалися, — відказала йому Килина Мотронюк і вилетіла у вікно. А може, то тільки так здалося замороченому управлінському вовку.

Працівник широкого профілю

— Вам інженер-економіст потрібен?

Пилип Пилипович, начальник управління комплектації та недокомплектів, голови від паперів не підвів, на відвідувача, який ставив оте питання, навіть не подивився. Кивнув коротко й сердито: «Ні!» — заглибився у вивчення оперативних завдань.

— А інженери-технологи широкого профілю вам потрібні?

Начальник управління смикнувся від несподіванки. Вважав-бо, що відвідувач давно вже залишив його кабінет.

— Що ви сказали? — перепитав Пилип Пилипович і вперше глянув на того настирного прохача.

Чогось особливого не побачив. Звичайнісінький собі чоловічок. Непоказний. Дивиться на світ так, наче в чомусь завинив і визнає перед усім отим світом свою неспроможність збагнути щось складніше за таблицю множення й телевізійну програму «На добраніч, діти».

— То вам інженери-технологи широкого профілю потрібні? — повторив своє питання чоловічок.

«Ні, він, либонь, і таблиці множення не знає», — засумнівався начальник комплектації і недокомплектів.

— Інженери-технологи нам не потрібні, — майже лагідно відповів Пилип Пилипович.

— А бухгалтери-рахівники?

Чоловічок не вгамовувався, не складав зброї, а головне, його питання свідчили про всебічну, можна сказати, навіть універсальну підготовленість.

— Ні, бухгалтери нам не потрібні.

— А юристи-консультанти?

— Не передбачені штатним розписом.

— А консультанти-перекладачі з іноземних мов?

— Яких?

— Будь-яких. Ну, хоча б з фінської або цієї... як її... урду...

«Енциклопедист якийсь, — подумав вкрай здивований Пилип Пилипович. — Урду! Ач, вигadaв! Хто й де говорить цієї мовою?»

— Слухайте, друже, — не втримався начальник управління. — Ви справді знаєте фінську мову і урду?

— Ні, не знаю.

— Ви юрист, бухгалтер, технолог, економіст? — Пилип Пилипович вирішив усе одразу з'ясувати. — Що ви закінчували?

— Та що ви?! — Відвідувач злякано змахнув руками. — У мене освіта взагалі не закінчена...

— То якого дідька ви мені голову морочите? Працювати заважаєте! — Обуренню Пилипа Пилиповича не було меж.

— Я не заважаю... Я пропоную свої послуги... Я хочу у вас працювати, — залопотів відвідувач.

— Ким ви хочете працювати?

— Ким завгодно. Ким скажете. Посада й спеціальність значення не мають.

— Але, — Пилип Пилипович аж трусився від такого нахабства. — Але!.. Що ви насправді вмієте робити?..

— Нічого. Я ж вам кажу... У мене освіта не закінчена... Крім того, все, що мені доручають, я обов'язково переплутаю. У будь-якій найпростішій справі неодмінно нароблю помилок. І з арифметикою у мене завжди все навпаки виходить. Двічі на два — п'ять, а коли від п'яти віднімаю одиницю, одержую — три. Не навмисне. Так уже виходить. Можете перевірити.

— І ви хочете? І ви хочете працювати в нашій установі? Сподівається, що я, вислухавши отаке, зарахую вас на якусь посаду?

— Сподіваюся, — зітхнув чоловічок.

Пилип Пилипович з неприхованою цікавістю дивився на цього дивака. В чому ж тут справа? Що за тими щирими, самокритичними звірваннями приховується?

Начальник управління спробував взятися за справу з іншого кінця.

— Судячи з усього, ви, певно, часто міняєте роботи?

— Та що ви! — обурився відвідувач. — Бог з вами! Я хіба літун якийсь? Мене, знаєте, як цінували на попередній роботі?! Дванадцять років на одному місці! Та я!.. Та зі мною директор ручкався першим. Я б звідти й ногою... На жаль, квартиру одержав у вашому районі. До речі, поза чергою одержав. От і виникла, так би мовити, транспортна проблема. Не хочеться їздити через усе місто, коли й у вас якась посада може знайтися.

— Ви певні, що знайдеться?

— Певний. Я для вас знахідка. Для вашого управління і для будь-якої іншої установи. Поміркуйте трохи, гляньте на мене. Подивилися? І що подумали? Не соромтеся, кажіть. «Цей чоловік, — думаєте, — будь-яку справу завалить. Йому нічого не доручиш». До такого висновку всі доходять, доходять і використовують цю мою унікальну особливість. Для критики використовують. Що б не сталося — прорив, завал, невиконання, недовиконання, — починають зразу з моєї скромної особи. На зборах, нарадах, оперативках, п'ятихвилинках мене лають, б'ють, товчуть носом, знімають стружку, пісочать, розпікають, проробляють. Спитаєте, що на цьому виграють? Час заощаджують. Дорогоцінний час. Не треба шукати винних і крайніх. Не треба з'ясовувати причини. Все на мені починається й закінчується. Я завжди під рукою. І знаєте, мій коефіцієнт корисної дії більший, ніж у деяких розумників, що мають закінчену освіту.

Пилип Пилипович замріяно слухав дивного відвідувача. Потім зазирнув у папери, які свідчили про те, що і в його управлінні комплектації і недокомплектів є окремі проблеми з невиконанням і недовиконанням планових завдань.

— Інженером з техніки безпеки підете? — В голосі начальника управління з'явилися прохальні

ноти, відчувалося, що боїться втратити такого цінного працівника.— А може, головним спеціалістом по розукомплектуванню? Про персональну надбавку не турбуйтеся. Зробимо.

Підписи зникають

— Ой згадаєш ти мене! Ой згадаєш,— пообіцяла бабця Едуардові Свиридовичу, впевнившись остаточно, що той вдовольнити її прохання не хоче. Може, але не хоче.

Така собі звичайнісінька бабця. І прохання в неї дріб'язкове, не варте уваги начальника управління. Не може, не повинен начальник такі питання вирішувати. Є для цього менш відповідальні або й зовсім безвідповідальні працівники.

І згадувати бабцю Едуард Свиридович не збирався. От ще вигадала! Забув про бабині погрози, коли вона з управлінських коридорів ще й на світ божий не вибралася.

Засукавши рукави, взявся Едуард Свиридович Зозуля за особливо важливу й відповідальну роботу — заходився підписувати доповідні записки, інформації, пояснення, циркулярні та інструктивні листи.

Подобалася йому ця робота. Підпис у Едуарда Свиридовича не якась там легковажна закарлючка, залишена похапцем, без належного осмислення й підготовки. Зозулин підпис — каліграфічний шедевр, можна сказати, мистецький витвір, на створення якого пішли роки життя, напруженої щоденної праці. Знали підпис не тільки в управлінні, а й далеко за його межами. Навіть сам товариш міністр іноді звертав увагу на Зозулині каліграфічні вправи. І замислювався при цьому про щось.

«І такий підпис я повинен був залишити на заяві нікому невідомої, але нахабної баби! — згадав-таки ображену прохачку Едуард Свиридович.— Ач, яка розумна! Ач, чого їй захотілося!»

Розсердився на себе за ту згадку і викликав секретарку, щоб забрала попідписувані папери.

Вишколена секретарка з'явилася швидко, теку з паперами прийняла з належною шанобливістю і відчуттям відповідальності.

Шанобливості й відповідальності відчутно поменшало в її ході, коли несподівано, непроханою й незваною, повернулася вона назад і розгублено стала перед Едуардом Свиридовичем.

— У чому справа? — спокійно, не виказуючи здивування, спитав Зозуля.

— Едуарде Свиридовичу... Едуарде Свиридовичу... Ви... Ви забули підписати папери.

Їй було соромно таке казати. У житті своєму ніколи ще начальників управління не критикувала. Навіть подумки. Навіть тоді, коли вони цього заслуговували. Але що було робити — у теці справді лежали листи без підпису. Це бачила вона. Це побачив і Едуард Свиридович.

Інший би запанікував, захвилювався, засумнівався. Зозуля спокій зберіг і в самому собі не засумнівався.

— Для чого ви це зробили? — тихо, але з підкресленою впевненістю в голосі спитав начальник у своєї переляканої секретарки і з непідробною цікавістю почав чекати на її відповідь.

— Я цього не робила. Це ви не зробили... Тобто ви думали, що зробили... І я думала, що ви зробили... Я думала, і ви думали... Ми думали...

Давно вже поклав собі з жінками, та ще й з секретарками, не сперечатися. Тільки послухайте, що вона варнякає...

Швидко й високоякісно попідписував папери вдруге. У присутності секретарки. Склав папери в теку і швиргонув через стіл.

— Можете йти. І подумайте над своєю поведінкою. Настійно раджу — подумайте.

Секретарка зупинилася біля дверей, зазирнула мимохіть у теку і перелякано зойкнула:

— Знову!

Тека випала з її рук. Папери розлетілися по підлозі. Збирали їх удвох. На листах, доповідних записках, інформаціях, які Зозуля щойно підписав удруге, його підписів, маленьких каліграфічних шедеврів, не було.

Зарюмсану секретарку довелося спровадити з кабінету. Сам Едуард Свиридович тримався впевнено, хоч сумніватися все-таки почав. Це позначилося на якості його роботи, коли він утретє підписував папери. То вже були не кращі зразки його відомого широкому управлінському загалу мистецтва.

Підписане знову склав у теку і вирішив перечекати. Чекав довго — години півтори. З підписами нічого не трапилось. І тоді Зозуля покликав до себе свого заступника Кирила Івановича. З секретаркою поки що волів не спілкуватися. Про всяк випадок.

Кирилові Івановичу теку було вручено без коментарів, пояснень і розповідей про дивовижну пригоду. Заступник досить спокійно розгорнув одержану паку паперів, перегорнув їх швиденько і спитав:

— Будемо підвищувати вимогливість, Едуарде Свиридовичу?

— Будемо,— не виказуючи здивування, погодився Зозуля.

— Ну, що ж — воля ваша. Але оці кілька оперативних інформацій підписати треба. У главку че-

кають. Їх там однаково ніхто не читатиме. Так що підпишіть сміливо, Едуарде Свиридовичу, а я тим часом скликатиму людей на нараду про підвищення вимогливості. Давно пора. Понаписують, а нам з вами червоніти. Я б і сам такого ніколи не підписав.

Підписів на паперах знову не було. Власноручні Зозуліні підписи зникли безслідно. Як? Чому? А може, справді бабця? Як вона казала: «Згадаєш мене!» От і згадує. Може, розшукати стару, перепросити, накласти резолюцію на її заяві?

Ні! Едуард Зозуля компромісів не визнавав! І в прохачах ходити не буде. Сказав — і квит! Його містиккою і чортівнею різною не візьмеш. Він і до них пристосується.

— Скликайте нараду про підвищення вимогливості, — наказав начальник управління. — А то понаписують такого, що... Не діждете від мене більше підписів.

Вітак, підвищуючи вимогливість (а зовсім не через якусь стару відьму), товариш Зозуля нічого не підписує. Переклав відповідальність на заступників і не підписує. У такий спосіб уникнув багатьох неприємностей, зажив слави мудрого, обачного, розсудливого керівника, який не любить писанини, кохається на оперативній роботі. За тією славою про бабу-чародійку і не згадує. Не справдилися її злі пророкування.

П'ятнадцять хвилин всемогутності

Я свою роботу люблю. Що в ній такого незвичайного, питаєте? Анічогісінько. Молодший продавець бакалійного відділу в гастрономі. Навіть не старший — молодший.

Мої подруги шкільні хіба так повлаштовувалися? Хто в інженери подався, хто в лікарі. Одна на актрису вивчилася. Тільки я їм не заздрю. Я свою роботу люблю.

Ви нічого такого не думайте. Ну, про обважуння або про спекуляцію дефіцитом. Який вже там дефіцит — оцет, макарони, рибні консерви, компоти яблучні. До мене й черги ніякої нема. Ні вдень, ні увечері.

Маю, як сьогодні кажуть, не матеріальну, а моральну зацікавленість. У нас лектор у магазині виступав. Так він про те моральне заохочення чого тільки не наговорив. Каже, то велика сила. Ще й яка сила!

От, скажімо, підходить стрілка годинника до десятої години вечора. Тут котрась із продавщиць і гукає: «Ганно! (Це мене Ганною звать) Ганно, зачиняй!»

Чого саме я до тієї справи приставлена? По-перше, у цю пору в моєму відділі жодної живої душі, а, по-друге, знають у гастрономі — ніхто краще за Ганну з тим відповідальним завданням не впроється. Бо ж таки люблю цю справу, роблю її з превеликим задоволенням.

Стою на дверях непорушно. Всіх випускаю і нікого не впускаю до магазину. Почуваюся в оті п'ятнадцять хвилин людиною, яка все може.

Ну, хай не все. А щось-таки могу! Щось або хтось від мене залежить. Ще п'ять хвилин тому я була всього-на-всього молодшим продавцем з бакалії. Ніхто на мене й не гляне, нікому я не потрібна. А тут, біля дверей, я володар людських доль, єдиний могутній розпорядник земних скарбів, від якого залежить все. І навіть трохи більше.

Он тому солідному добродію, не інакше великому якомусь начальникові, потрібна хлібина. Зви-

чайна хлібина. Весь день керував, питання розв'язував, а про хліб не подумав. І він його не одержить, бо я цього не хочу. Не подобається мені його керівний портфель і надмірна самовпевненість. Ще й вчити мене задумав: «Не маєте права!» Ач, який! Це ти зараз ніяких прав не маєш і нічого нікому довести не зможеш, витанцьовуючи перед зачиненими дверима. А в мене — всі права і моральна зацікавленість.

Або он та вертхівстка в дублянці. Бігала десь, бігала, а про голодного чоловіка забула. Бачте, сто грамів ковбаси їй потрібно. Тобі треба, так навчись просити, гордість свою заховай подалі. Із сльозою в голосі благай, в очі мені зазирай. Лагідні слова знайди. Шануй моє високе становище розпорядника і вершителя. Не хочеш принижуватися? Ну, то йди, звідки прийшла. Я краще знайомого сантехніка пушу.

Ще один гордий тупцюється. Сигарети йому потрібні. Бачте, виконує відповідальну роботу, а без цигарки діло не піде. Ну, так розкажи, яка робота, що за відповідальність? Не хочеш. Думаєш, не зрозумію. А я, може, теж вісім класів закінчила і теж книжки про любов читаю. Ти до мене з душею. Не виходить? Не треба. Обійдешся без цигарок. Здоровіший будеш. А за невиконану роботу з тебе питатимуть. Мені що? Я завтра до своїх сірників і компотів повернуся. І ніхто з мене не питає, ніхто серед тих банок і не помітить молодшого продавця з бакалії. Хай не помічають. Настане вечір — і я знову буду всемогутньою і щасливою.

Посмішка Мони Лізи

— Щось вас давненько не видно було, шановна Євдокіє Семенівно? Чи не хворіли часом?

— Таке скажете! На здоров'я поки що не скаржусь. Не хворіла я, а зовсім навпаки.

— Що навпаки, дорога Євдокіє Семенівно? Як це — не хворіла, а зовсім навпаки?

— Подорожували ми з моїм Петром Івановичем. Де тільки не були. І не вгадаєте.

— Невже на Кавказ виїздили?! Чи, може, в Карпати?

— Який там Кавказ! Кому сьогодні потрібні Карпати?! Хто сьогодні туди їздить? Ви про Стамбул щось чули? А про Грецію? Так от. У Стамбулі ми побували і Грецію відвідали. Ну, а далі — Єгипет, Італія, Франція. Мандрівочка — люкс. Ми так з Петром Івановичем вирішили: треба на людей подивитися і себе показати, роздивитися як слід, що, де й почім?

— Як я вам заздрю, Євдокіє Семенівно. Як я вам заздрю. Стамбул, Золотий Ріг, Ай-Софія.

— Це точно. Стамбул, я вам скажу, вартий уваги. А штани ми які там купили!

По-перше, дешево. А, по-друге, клепок на них, мов маку...

— А Греція? Кажуть, колиска європейської цивілізації. Акрополь, Парфенон, Олімпія!

— Як там з колискою — не знаю, а от штани в Греції дорожчі, хоч заклепок на них менше.

— В Єгипті, певно, біля пірамід фотографувалися?

— Знайшли дурних. Дехто, може, й фотографувався. А ми там як мотонули крамницями — ледь на пароплав не запізналися. Про такий вибір штанів тільки мріяти можна!

— А як Італія? Рим, Колізей, площа святого Петра, Ватікан.

— Бачите оці джинси? Фірма! Ви такі штани ще десь на комусь бачили? І не побачите. Я вас запевняю. Їх, може, на всю Італію одна пара була. А от у Парижі нам не пощастило. Привезли нас туди пізно ввечері. Уявіть собі цей жах — все зачинено. Жоден магазин не працює. Возять нас автобусом, гід про різні пам'ятки історії та культури розводиться. Нам ще й з супутниками не пощастило. Якийсь дивовижний малограмотний народ підібрався. Тільки й чуєш від них: «Ой, Лувр! Ой, Триумфальна арка! Ой, Ейфелева вежа! Ой, ой, ой!» Ну, питається, що ота вежа? Кому вона потрібна, коли все зачинено? Поганеньких штанів не купиш. Уявіть собі, окрім поштової листівки ми у тому Парижі нічого не придбали! Та ще якби листівка з чимось таким... Ну, ви розумієте, з чим. Щоб не соромно було вдома похвалитися. У дорослій, звичайно, компанії. А то на листівці якусь Мону Лізу зображено. Що вона таке і хто вона така, щоб я за нею аж до самого Парижа їздила?! Питала у гіда. Він теж якось непевно відповідає. Каже, тут у мистецтвознавці ще до спільної думки не прийшли: хто вона і чому так таємничо посміхається. А я точно вам скажу, чого і над ким. Над тими, хто приїздить до Парижа тоді, коли все вже зачинено.

«Ну, чого ти, чого?»

Колись у далекі шкільні роки він мріяв стати актором. Марив сценою, гучними оплесками, славою. Навіть щось прочитав тоді про різні способи перетвілення в образи героїчні і не дуже.

Та життя Михайла Репчука по інших, не театральних рейках покотилося. На обраній маршрут не нарікав — він його цілком влаштував. Не було на обраній дорозі сцени, оплесків, слави. Так то все речі непевні. Натомість одержав посаду в установі, де щось для чогось іноді доводилося планувати, малогабаритну квартиру, сплановану не кращим чином, дружину, якій кортіло вади в плануванні надолужити оригінальним умеблюванням.

Власне, саме жінчині забаганки і тимчасові матеріальні труднощі змусили Михайла згадати про мистецтво перевтілення.

Жінці конче потрібен був бар. Той самий полірований ящик, до якого всі справжні сучасні інтелектуали складають порожні пляшки з яскравими, бажано закордонними етикетками.

Репчук теж вважав себе інтелектуалом і тому жінці не суперечив. Вечорами, вмостившись на канапі, вони дуєтом мріяли про те, як зміниться їхня погано спланована квартира, коли до неї занесуть ящик для імпортної склотари.

Михайло вже чудово уявляв собі той бар: різьблені відкидні дверцята, скляні й не скляні полочки, комбіноване дзеркало всередині, оригінальну кольорову підсвітку. Важче було з пляшками. Чомусь згадувалися напої вітчизняного виробництва — «Екстра», «Портвейн таврійський» або в кращому разі «Сидр яблучний». Та скоро з допомогою відповідної літератури і перегляду деяких зарубіжних фільмів і цю прогалину було зліквідовано.

Відтак йому почало здаватися, що бар уже стоїть у кутку кімнати. Причайвся, чекаючи, доки господарі помітять і належним чином поцінують його появу.

І одного разу, коли дружина вийшла на кухню, Репчук, не втримавшись, тихенько, проскочив у той

куток, простягнув руку до різьблених дверцят, уявляючи себе власником казкового полірованого ящика.

От тоді він і згадав про свої акторські вправи: «Якщо я можу уявити себе власником бару, то що мені заважає перетворитися, так би мовити, перетілитися на самий бар?»

Зваживши все, Репчук дійшов висновку, що грати власника бару навіть складніше. Для цього треба щось знати про особливості внутрішнього світу, психології, морального обличчя того щасливця.

З баром усе здавалося простішим. Як він влаштований, Михайло знав достеменно. А головне, ніякої тобі психології, внутрішнього світу, тонких почуттів і переживань. Стій і світися, коли хтось відчиняє твої дверцята. І Репчук вирішив спробувати.

Коли дружина повернулася з кухні, чоловіка на канапі не було. Натомість у кутку стояв, ясніючи полірованими боками, ящик. Зрадівши, вона відчинила дверцята і побачила фігурні полицки з пляшками. Тільки лампочки кольорові не засвітилися. Либонь, не вистачило для цього у Михайла енергії. Проте дружина не розгубилася — швиденько підключила бар до розетки, і він засяяв, заблимав, затріпотів кольоровими вогниками, мов справжній...

Труднощі у Репчука почалися, коли довелося перетілюватися на людину. Навіть струмом трохи вдарило. І дружину те зворотнє перетілення відверто розчарувало. Довелося заспокоїти її, пообіцяти, що він час від часу буде перетворюватися на різні гостродефіцитні речі.

На тому й погодилися. Михайло своєї обіцянки дотримується. Він був уже й кольоровим телевізо-

ром, і двоспальним ліжком, і кришталевою люстрою, і козушком.

Вечорами він виходить з дружиною у двір, перевтілюючись на велетенського дога. Зупинившись із піднятою ногою під деревом, Репчук згадує давню шкільну мрію про акторську славу і починає невідомо чого тихенько скавучати. Ніжна жіноча рука чухає його за вухом і лагідно питає: «Ну, чого ти, дуренький, чого?»

«Ненадійна» техніка

Комп'ютер був ультрависокого класу. Останнього, як кажуть кібернетики, покоління. А завбільшки мов той кишеньковий годинник. Власне, крім усього іншого, він справді показував точний час.

Час Річарда Дерев'янка не цікавив. Він придбав оте кібернетичне диво зовсім для інших потреб. Комп'ютер мав видавати йому щогодинну програму дій. Принаймні так було написано в технічному паспорті. Ще й гарантійні талони до паспорта прикладено. Для безкоштовного, позачергового ремонту протягом трьох років з дня придбання.

Основні параметри Річарда, фізичні та інтелектуальні, вклав до персональної ЕОМ оператор-програміст з магазину «Культтовари».

Чимось ті параметри оператора не задовольняли. Щось довго шукав і не знаходив у спеціальних довідкових таблицях. Розпитував прискіпливо про істотні та неістотні особливості Річардового характеру. Змусив навіть показати свідоцтво про закінчення середньої школи. Воно йому чимось не сподобалося. Інститутський диплом теж оператора не задоволював. Ознайомившись із ним, зажадав скорочення строків гарантійного ремонту.

Та тут уже Річард свого не впустив. І до завідуючого відділом радіотоварів добився. І директора цієї підозрілої крамнички потурбував. Це, здається, заспокоїло програміста. Енергія, пробивні здатності покупця були враховані як додатковий коефіцієнт, і комп'ютер опинився у Дерев'янковій кишені.

І тут у Річарда пішло зовсім розкішне, майже фантасичне життя. Прокидається він, скажімо, вранці, натискає кнопку на своєму персональному комп'ютері — і на табло спалахують написи: «Зарядка. Вмивання. Сніданок». Кращої програми на першу ранкову годину і не вигадаєш. Далі нова програмна вказівка: «Переїзд до місця роби. Перекур». Воно, звичайно, одним перекуром Річард не обмежувався. Та то вже дрібниці, які можна не брати до уваги.

З точністю до однієї секунди комп'ютер посилав Дерев'янка на обід, оголошував про закінчення робочого дня. А вже потім починалися зовсім дивовижні речі.

Складання програми на вечір завжди було для Річарда справою марудною, сповненою всіляких сумнівів, вагань. А комп'ютер сумнівів не визнавав. Тихо клацнувши, викидав мудрі, а головне, прийнятні поради: «Кіно», «Танці», «Телевізор», «Стадіон», «Кав'ярня», «Прогулянка за місто», «Парк». І все оте розумно так розписував між днями тижня, щоб розваги не набридали, не приїдалися. До того ж ще й враховував і погодні умови, і якість фільмів, і незбагненні для звичайних смертних особливості футбольного та хокейного календарів, і навіть настрої численних Дерев'янкових приятельок, їхні смаки і уподобання.

Все йшло, мов у казці. Дерев'янка нахвалитися не міг своїм персональним порадником. Аж рап-

том одного разу на табло з'явився незрозумілий напис: «Думай».

Річард сподівався на цей вечір чогось такого ліричного. В крайньому разі, згоден був на танці або перегляд нового фільму. Думати він не збирався. Якщо вже правду казати, навіть погано собі уявляв, як от можна цілий вечір думати. Про що? Для чого?

Наступного дня ця порада знову з'явилася на екрані. Вірний комп'ютер наче сказився, вимагаючи від Річарда неможливого.

Довелося йти до гарантійної майстерні. Там довго длубалися в хитромудрому механізмі, перевіряючи всі його схеми й програми. І, звичайно, жодних дефектів не знайшли. Відрегулювали про всяк випадок контур вимогливості. Допомогло трохи, але колишню досконалість і надійність комп'ютер все ж втратив. Відтоді шість днів він видає цілком прийнятні для Річарда програми, а на сьомий вперто починає вимагати від свого власника: «Думай. Думай. Думай».

У такі дні Дерев'янку почувається беззахисним і розгубленим. Пробує навіть думати.

В автоматичному режимі

Реклама хатнього комбайна обіцяла так багато, що аж не вірилося. Але дійсність перевершила ті обіцянки. Машина сама варила, смажила, прала, прасувала, готувала коктейлі, креми. І все в автоматичному режимі. Без усякого стороннього втручання.

Жінка з того дива раділа, мов дитина. Нахвалитися не могла. Раніше він за хатнім поранням і не бачив власної дружини. Знав, що вона десь там

існує. Де саме, уявляв погано. Може, на кухні, а може, у ванній кімнаті. Власне, це його не обходило. Вдовольнявся телевізором і вечірньою газетою.

А тут жінка почала з'являтися поруч. Телевізор її не зацікавив, газети — теж. Поникавши по кімнаті, вона присіла біля рідного чоловіка і про щось спитала.

З незвички він одразу не розчумав, чого їй треба. Тож про всяк випадок пробуркотів у відповідь: «Ні, їсти ще не хочу».

Вона чомусь образилася. Навіть носом шморгати почала. Він на те шморгання уваги не звернув. Якраз передача йшла «У світі тварин». Про південнояпонських макак розказували.

Порюмсавши трохи, жінка спитала вже настирніше й голосніше: «Ти мене любиш?»

Він, заскочений зненацька тим незрозумілим питанням, не міг одразу второпати, про що йдеться. Значення слів, які вона з такою підкресленою настирністю вимовляла, не доходило до його свідомості.

— Ти мене любиш? — перепитала вона втретє.

І йому наче щось пригадалося. Років двадцять тому це було. Може, трохи більше. Вона тоді, здається, теж чимось подібним цікавилася. Востаннє. Що він їй відповів? Що саме?

— Я ж тобі, здається, вже колись казав, — почав невпевнено, боячись щось переплутати.

— Казав, — швиденько погодилася дружина.

— Ну, то чого тобі ще треба? — заспокоївся він і знову обернувся до телевізора.

— Нічого, — зітхнула вона і теж спробувала зацікавитися японськими макаками.

З незвички це в неї не виходило. Щось їй муляло, щось непокоїло, чимось вона була незадово-

лена. Пішла на кухню пересвідчитися, чи справно працює диво-комбайн. Комбайн працював в автоматичному режимі, і жінчина присутність на кухні була не потрібна. Тож їй довелося знову повернутися до кімнати з новим чудернацьким запитанням:

— А ти любив мене тоді?

Він ніяк не міг пристосуватись до дивних жінчиних питань. Вони заважали йому зосередитися, порушували звичний вечірній розпорядок.

Та й відповіді не знаходились. Справді, чи любив він свою нинішню дружину тоді, двадцять з гаком років тому? Навіть напружившись, не міг згадати. Мабуть, любив, бо ж таки потім було весілля. Діти народилися. Син і дочка.

— А зараз ти мене любиш?

Ну, причепилася! Життя від неї нема. Іншої роботи собі не знайде.

І тут він згадав про комбайн, який тихенько й підступно вуркотів на кухні. Жінці справді не було чого робити за тим комбайном. Час у неї з'явився вільний. Для запитань.

— Люблю, — кинув їй сердито і взявся до вечірньої газети.

Як не дивно, ця відповідь наче задовольнила дружину.

Отак і пішли один за одним вечори запитань і відповідей. Він почав уже потроху до них привичаюватися. Відповідав майже автоматично, не роздумуючи, не пробуючи заглибитися думкою в давні роки, продертися до значення слів, які вимовлялися.

Аж одного вечора щось наче змінилося в його затишній оселі. Комбайн, щоправда, як і раніше, тихенько вуркотів на кухні. Телевізор теж працював справно. Вечірня газета лежала поряд. Але чогось

не вистачало. Того дня він так і не збагнув, чого саме.

Десь уже наприкінці тижня зрозумів, що чомусь давно вже ніхто не ставить йому дурних питань. Довелося кинути газету і піти на пошуки дружини.

На кухні, у ванній, в інших кімнатах її не було. Щось підрахувавши, дійшов висновку, що не бачив жінку днів зо три. Може, чотири. Комбайн працював справно, в автоматичному режимі, забезпечуючи його сніданками, вечереми, свіжими сорочками й шкарпетками. А дружини не було.

Через тиждень знайшов записку: «Ти ніколи мене не любив. Я починаю нове життя. Прощай».

Це його заспокоїло. Незрозумілими видавалися тільки слова про нове життя. Що воно таке, нове життя? Ач, що вигадала!

Комбайн і надалі працював в автоматичному режимі.

«Вона ще й співає»

Ранок був холодний, сірий, мрячний. Ще й печія мучила Івана Прокоповича, навертаючи до думок невеселих і безнадійно песимістичних. Десь зовсім близько затаїлися неприємності, лихі звістки, великі й малі капості. Довго на них чекати не довелося.

По-перше, забув дома окуляри. З'ясувалася ота сумна обставина тільки тоді, коли опинився в кабінеті над пакою паперів, які чекали його підписів, резолюцій, керівного реагування.

Ну, а по-друге... Ще не встиг Іван Прокопович оцінити першого сумного факту, як на порозі кабінету стала секретарка Тереза Климівна і, сяючи золотими зубами, трагічним шепотом проголосила:

— Іване Прокоповичу, візьміть трубку. З міністерства. Сам товариш Балабушченко.

«Починається!— здригнувся Іван Прокопович.— Я так і знав. Все до того йшло. Ще й печія клята».

— Слухаю, Петре Петровичу, — тамуючи тривогу, провуркотів майже ніжно в чорну, ще не розігріту розмовами трубку Іван Прокопович.

— Доброго ранку.— За підкресленю доброзичливістю керівного міністерського працівника важко було вгадати його справжній настрій.— Сьогоднішню міську газету бачили?

— Бачив, — обережно відгукнувся Іван Прокопович, бо ж таки міська газета разом з іншими лежала на столі перед ним. Про це завжди дбала сумлінна й досвідчена секретарка Тереза Климівна. Але ж окуляри! Окуляри залишилися дома.

— Поздоровляю! Про вас пишуть.

Що пишуть? Як пишуть? Спробуй вгадати, коли цей Балабушченко й натякнути не хоче. Тільки, по всьому видно, нічого приємного в тій газеті нема. З хорошими звітками ніхто до тебе зранку не поспішає. Не інакше врзали критичну кореспонденцію про стан справ у підпорядкованих Іванові Прокоповичу підрозділах. Або ще гірше — фейлетоном лупонули або в рубрику «з досвіду народних контролерів» вставили.

— Я ще не встиг детально вивчити, — про всяк випадок обережно відреагував Іван Прокопович.— Закрутився тут, забігався.

— Ну, нічого,— заспокоїв його Балабушченко.— Ще прочитаєте. А прочитавши, обов'язково телефонуйте. Обговоримо.

На тому розмова й увірвалася. Тремтячими руками взяв Іван Прокопович газету, розгорнув обережно, наче боявся вибуху.

От чорт! Дрібні літери, мов комашня, миготіли перед очима, зливаючись в суцільну сіру масу. На тому сірому тлі ледве проглядались великі заголовки і фото. Ну, фото тут ні до чого. Хіба що заголовки щось скажуть?

Так. На першу сторінку можна не заглядати. Там усе більше про успіхи й офіційні прийоми йдеться. Четверта сторінка. Тут щось може бути. «До темниць землетрусів». Ні, його управління в цьому не завинило. «Різноманітний репертуар». Який вже там репертуар, та ще й різноманітний? У них все більше асортимент, ще й обмежений. «Чемпіони програють». То про футбол, не інакше. Ми за це не відповідаємо.

О, це вже щось ближче до управлінських справ — «Тихше їдеш». Збиткуються. Мовляв, тихо їдеш — далі будеш від визначених планових показників.

І оце підходить — «Екзамен не витримали». Де ж вони його не витримали? Наче в цілому плани виконуються. Були, щоправда, окремі зриви. Так то все з вини постачальників, суміжників, субпідрядників. Та хіба на це зважать! Написали — «екзамен не витримали» — і квит. А ти реагуй, а ти відповідай на критику.

Нічого не вдієш. Доведеться для початку начальникам відділів по догані із занесенням, заступникам — без занесення. Головного інженера — попередити. Головному економістові — зауважити. Ще й «звернути увагу головного бухгалтера». Малувата, здається.

Екзамен таки не витримали, а відбулися легким переляком. Тут треба когось і карбованцем ударити. Щоб знали й начувалися.

На порозі кабінету нечутно стала Тереза Клімівна.

«Невже знову якась лиха звістка? — аж здригнувся Іван Прокопович. — Завжди стане отак безмовно, а потім починаються неприємності. Ну, так ми їй віддячимо: «Секретарку начальника (за сумнісством — зав. секретаріатом і завідуючу відділом контролю) за серйозні прорахунки й недоліки позбавити квартальної премії». Ніхто не скаже, що я своїх найближчих помічників покриваю. Це вже вам не якась догана без занесення або нічого не варте попередження...»

— Що вам, Терезо Климівно? Знову Балабушченко?

— Вибачте, Іване Прокоповичу...

«Відчуває свою провину, вибачається. Отже, все правильно, — позбавити премії», — похвалив себе подумки Іван Прокопович.

— Вибачте, — але я помітила... Ви окуляри забули. Візьміть мої. У нас з вами однакова діоптрія.

— Давайте, — погодився Іван Прокопович. Що ж, зараз, коли рішення визріло, він уже може спокійно випити до денця гіркий трунок газетної критики.

Дивно. «Екзамен не витримали» — то про погані справи в середній школі. «Тихше їдеш» — про місячник безпеки руху. Навіть «За сигналом народних дозорців» — не про управління, яке очолює Іван Прокопович, а про недоліки в роботі міських ідалень.

Шукав довго і не знаходив. Може, помилилися в міністерстві? Чогось не догледів Балабушченко? Ні, такого бути не може. У міністерстві не помиляються, Балабушченко і під землею все бачить на три метри.

Фото. Чиєсь дуже знайоме обличчя. Тереза Климівна. Ще й заголовок — «Різноманітний репертуар».

«Різноманітний репертуар має учасниця художньої самодіяльності Тереза Рябоконеко. Вона виконує пісні, романси, навіть арії з опер і оперет. Нещодавно самодіяльній співачці гаряче аплодували трудящі підшефного колгоспу, куди на збирання картоплі виїздив колектив управління, в якому успішно трудиться Рябоконеко Т. К.»

«Вона ще й співає, — здивувався Іван Прокопович. — Мало завантажена, от і співає. Балабушченко, судячи з усього, на це й натякав. Співають у тебе, шановний Іване Пропоковичу, люди, а з продуктивністю та якістю не все гаразд. І окремі недоліки трапляються. Подумай, мовляв, над такою дивиною і телефонууй. А про що телефонувати? Що скажеш, коли твоя секретарка, зав. секретаріатом, зав. відділом контролю співає. Йй, бачте, весело, бо не завантажена як слід...»

Настрій у Івана Прокоповича остаточно зіпсувався. Ще й печія клята!

Неперспективна тема

У суботу вранці, коли всі порядні люди ще сплять, надолужуючи недоспане за цілий тиждень, Жоржа Кобильчака витяг із ліжка вимогливий дзвоник.

Жорж хотів було перечекати ту напасть, зробити вигляд, що в квартирі нікого нема або господар помешкання міцно спить, однак невідомий нахаба натискав і натискав гудзик дзвоника на дверях, наче грав бадьорого марша.

Заспаний, сердитий став Жорж на порозі своєї однокімнатної квартири. З неприхованим роздратуванням спитав у нахабного вранішнього гостя:

— Вам чого?

— Ви Жорж Іванович Кобильчак? — чемно поцікавився гість.

— Ну... — буркнув Жорж.

— Я старший науковий співробітник Інституту парапсихології та телекінезу, — назвався нахаба, ще й капелюха зняв при цьому.

— Хіба є такий інститут?

Сон уже шугонув подалі від Жоржа Івановича. Залишилися роздратування й неприховане бажання турнути цього жевжика із сходів.

— Є такий інститут, е, — швидко одержав необхідні запевнення Кобильчак. — Дозвольте?

Гість брав ініціативу на себе. Не чекаючи дозволу, переступив поріг і опинився в неприбраному холостяцькому лігвищі.

— Слухайте, чого вам треба?! — спробував опиратися Жорж. — Що це за інститут такий? Вдираються серед ночі до людей.

— Уже сьома година ранку, — уточнив співробітник підозрілого інституту. — У нас з вами залишається тільки п'ятнадцять хвилин.

— У вас, може, й п'ятнадцять, а в мене — вихідний. Навіть два вихідних.

Жорж не запрошував гостя сідати, демонстрував своє незадоволення. Науковець на те не зважав, вів своєї.

— Мене звуть Рем Кирилович Слабожицький. Даруйте мені за цей ранковий візит. Знаю — непроханий гість і тому подібне. Але тільки вчора пізнім вечором інститутський комп'ютер видав усе необхідне. З'ясувалося, що з усіх мешканців нашого міста тільки Жорж Іванович Кобильчак здатний матеріалізувати свої мрії. І лише першої суботи кожного місяця о сьомій годині п'ятнадцять хвилин ранку. Що б ви зробили на моєму місці? Ну, звичайно, мені лишився один вихід. І ось я тут.

Карайте, милуйте, але через п'ятнадцять хвилин ми вашу мрію таки матеріалізуємо.

Жорж розгублено кліпав очима й про всяк випадок поціновував фізичні можливості цього божевільного.

По всьому виходило, що при потребі він того Рема скрутить однією рукою. І не за п'ять хвилин, а значно раніше.

— Дорогий Жорже Івановичу, — почав урочисто Слабожицький. — Чого б вам зараз хотілося найбільше?

— Спати! Спати мені хочеться найбільше, — аж застогнав Кобильчак. — Спати, чорт забирай! Спати і вас не бачити!

— Ви мене неправильно зрозуміли, Жорже Івановичу. Йдеться про щось матеріальне. Ну, про якусь річ — книгу, картину, скульптуру. Або, скажімо, музичний інструмент. Річ, розумієте, річ! Тільки треба, щоб ви її виразно собі уявили. В усіх деталях, подробицях, у фізичних її, так би мовити, параметрах.

Це вже зацікавило Жоржа. В цьому щось було. Щось подібне він колись читав, а може, чув.

— Тільки швидше, дорогий Жорже Івановичу, бо інакше доведеться чекати місяць для повторного експерименту. Швидше. Швидше уявляйте.

Кобильчак спробував-таки щось уявити. Віра, впевненість ранкового гостя передалися йому. От тільки що б йому зараз найбільше хотілося мати? Невиразні, подерті думки й бажання крутилися в голові. Скласти їх до купи не вдавалося. Дивна річ, але Жоржу раптом здалося, що нічого особливого йому не хочеться. Все, що треба, мав. Якихось незвичайних мрій і забаганок у нього не було. Що там казав цей Рем? Книги, картини, музичні інструменти? Спробував їх уявити, але нічого не ви-

ходило. На дідька йому купа мотлоху й макулатури?

— Ну! — мало не плакав Слабожицький.

І тут перед внутрішнім зором Кобильчака поставла пляшка холодного пива. Щойно з холодильника. Запотіла. Бурштинового кольору скло. Весела етикетка з червоним раком. Жорж аж очі від задоволення заплющив.

— Ну! — підстьобнув його старший науковий парапсихолог.

Кобильчак розплющив очі й побачив на столі серед купи неприбраного з вечора брудного посуду пляшку з пивом.

— Ну! — стогнав Рем Кирилович. — Час минає.

— Ха, — хихотнув Жорж. — Ха-ха-ха! Ото штука! Вийшло таки по-вашому.

І враз засумнівався:

— А може, вона тут з вечора стояла?

Щось непевне було в тій пляшці. Він, справді, не міг згадати — була вона тут учора чи з'явилась як втілення його забаганки?

Слабожицький теж до пляшки поставився з підозрою. Довго вивчав її. Потім, щоб хоч якось компенсувати свої хвилювання, поклав пляшку до целофанової торбинки й поніс на інститутську експертизу. Домовилися повернутися до експерименту через місяць. Тільки хай Жорж Іванович вимріє щось суттєвіше, щось таке вагоме й переконливе.

Однак і через місяць, і через два, і навіть через три місяці нічого не змінилося. Кобильчаків нічого іншого вимріяти не вдавалося.

Пиво вони вже на експертизу не носили. Спожили самі. А через півроку Ремові Кириловичу тему про матеріалізацію бажань його інститутське начальство закрило. Як неперспективну.

Бідолашний Петрик

Телефонний дзвоник вихопив Валерію Іванівну з полону болісних і розпачливих думок про майбутнє її єдиного синочка — дванадцятирічного Петрика. Схопила трубку, як хапається за соломинку потопаючий.

— О! Це ти! — зраділа Валерія Іванівна, почувши голос своєї кращої подруги. — Дякую, що згадала. На душі так тоскно. Так тоскно, хоч сідай і плач. Чому? Питаєш! З Петриком погано. Все нікуди не годиться. Це ж якийсь кошмар! Мов у казці: чим далі, тим страшніше. Ну, рахуй сама. Ще трьох років Петрикові не було — записую його на фігурне катання. Що з того маємо? Нуль. Його під руки виводять на лід, а він падає. Два роки підряд падає. Інші діти вже в показових виступах беруть участь, а мій падає. Купую Петрику скрипку і веду до музичної школи. Результат той же. Далі було малювання, бодай його не згадувати. Потім англійська мова. Навчився рахувати до трьох — і мов одрізало. Записали до хору хлопчиків. Довелося забрати після другої репетиції. Кажуть, нема в Петрика слуху і не буде. У всіх є, а в Петрика — нема. І не тільки слуху. Нічого нема. Я вже згодна була на футбол. Так що ти думаєш? Він по м'ячу не попадає. З трьох разів тричі промахується. Бігає, щоправда, швидко. Тільки всі в один бік біжать, а мій герой зовсім в інший. Ти коли-небудь бачила таких безталанних дітей? Он твоя Анжела і на піаніно грає, і малює, і співає, і по-французьки, мов по-писаному. А мій, наче маленький, — дротіками, залізяками різними бавиться і фантастику читає. Ой, вибач, у мене, здається, щось пригоріло на кухні.

Валерія Іванівна йде на кухню, вимикає газ і продовжує бідкатися подрузі на Петрикове безталання.

Тим часом на кухні з'являється і сам Петрик. Уважно прислухається до розмови, до материних бідкань.

— Ну, чого тобі? — роздратовано в нього питає Валерія Іванівна.

— Нічого.

— То йди собі. Іди, грайся, горе ти мое.

— А мені цікаво.

— Розмови дорослих тебе цікавити не повинні.

— А мене розмови не цікавлять, мене телефон цікавить.

— Хіба ж ти ніколи не бачив телефону?

— Бачив.

— Ну?

— Працює? — питає Петрик.

— Чом би йому не працювати? — Валерію Іванівну починає дратувати дурна Петрикова настирність.

— А я його трохи удосконалив, — пояснює Петрик.

І тоді Валерія Іванівна нарешті помічає, що зайшла з апаратом у руках аж на кухню, а телефонний дріт їй того не завадив зробити, бо нема того дроту.

За всіма відомими Валерії Іванівні законами у таких випадках телефон працювати не повинен. А він працює.

— Що ти наробив?!

— Вдосконалив, — виправдовується Петрик. — Маємо відтак радіотелефон.

— Лишенько ти мое! Горе ти мое! Уявляєш, що зробив цей капосник, цей бідолашний хлопчик! Відрізав телефонний дріт і радіє, дурненький. Каже — радіотелефон. Ну, хіба твоя Анжела щось подібне собі дозволяє? Що з нього буде? Що буде?

Сім бажань

Тоді він ще нічого не мав і нічого не міг. От тільки мріяти міг досхочу, вибудовуючи такі повітряні палаці, що аж подих перехоплювало.

Щоб прийти до тями, випивав склянку газованої води без сиропу. Більшого за три дні до стипендії дозволити собі не міг. Вода допомагала. Мрії набували конкретності, деталізувалися, так би мовити.

Уявляв себе за ресторанним столиком з усякими смачними та екзотичними наїдками. Відвідував подумки магазини, вибираючи найвишуканіше елегантне вбрання. Подорожував у планах своїх до теплого синього моря. Прагнув побувати на прем'єрах у всіх кращих театрах. Мріяв про власну бібліотеку з унікальними виданнями. Сподівався колись придбати власний автомобіль. І нарешті в бажаннях доходив до зустрічі з найкращою, найвродливішою у світі дівчиною.

На цьому зупиняв себе. Далі починалося такої фантастичної напруги життя, що про нього навіть мріяти було небезпечно.

Минуло кілька років. Він уже дещо мав, щось міг. Але здатності будувати повітряні палаці ще не втратив, мріяти не покинув. Хіба що змінилася черговість тих його основних бажань, і тьмяніти вони почали. Скажімо, відвідини ресторану відсунулися кудись подалі. Щоправда, знав уже, що вибір страв там буде обмеженим, мінеральна вода теплою, а кава поганою.

Від мрій про вишукане вбрання теж не відмовився, хоч у магазинах шукати його вже не збирався. Не зникло бажання побувати біля теплого моря, але на перешкоді стояли труднощі з вибиванням путівки, придбанням квитків.

З'ясувалося, що на прем'єри до театрів його рідного міста ніхто вже не ходить. Принаймні не ходять ті, хто себе хоч трохи поважає. Відвідують вони тільки вистави заїжджих гастролерів. Для перевірки цього дивовижного феномену не мав часу. І можливостей.

Для власної бібліотеки, виявляється, потрібні були книжкові полиці, відповідний меблевий гарнітур. Це заганяло його давню мрію в глухий кут, виходу з якого не було. Те ж саме виходило й з машиною, яка потребувала для себе гаража, постійного технічного обслуговування, витрат на бензин, мастило, запасні частини. За тими клопотами можна було всі інші мрії розгубити. Тож хай автомобіль почекає інших часів.

Мрію про найкращих у світі дівчат відкладати на інші часи чомусь не хотілося. Але найкращі вже не звертали на нього уваги. Та й дружина допікала безпідставними підозрами.

І нарешті прийшов час, коли він уже все мав — зв'язки, знайомих, заробітки, заощадження. Міг навіть пробитися до ресторану, коли на його дверях з'являлась зловісна табличка — «спецобслуговування». Дефіцитне вбрання потрібні люди приносили йому додому. Путівки і квитки до моря з'являлися за помахом його руки. У театрах рідного міста почали одна за одною виходити прем'єри, на яких не соромно було з'явитися з коханою жінкою або столичними ревізорами. У його трикімнатному помешканні було достатньо місця для книжкових полиць, стінок і навіть кабінетного гарнітуру з Португалії. Зникли черги на придбання машини, а на дачі давно вже було збудовано гараж з оглядовою ямою. Щось змінилося і в поведінці найкращих у світі дівчат. Вони чомусь зацікавилися підтоптаними добродіями, незважаючи на присутність

їх надміру тілистих, стомлених хатніми клопатами і щоденною ритмічною гімнастикою дружин.

Все було, до всього можна було доторкнутися, помацати, вибрати на свій смак.

Але до ресторану йому йти не хотілося, бо дотримувався суворої дієти. А що ж то за ресторанні посиденьки над чашкою прозорого бульйону, келихом підігрітої негазованої мінералки.

Жоден найдефіцитніший костюм не міг уже приховати помітних вад його скрученої радикулітом фігури.

До моря, на гаряче сонечко лікарі заборонили й потикатися. Та й сам він туди вже не прагнув.

Успіхам театрів рідного міста радів, однак приписані тими ж лікарями вечірні профілактичні процедури не дозволяли йому надовго залишати домівку.

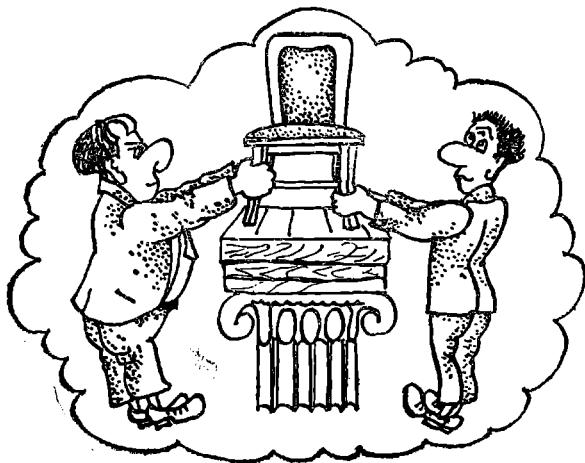
Над книжками з власної бібліотеки починав куняти, в очах рябіло від дрібних літер, які не хотіли складатися в слова.

Машину, щоправда, він придбав, але їздив на ній (куди? до кого?) його син.

Дівчата його не цікавили. Якись вони були не такі. З тими, що з'являлися колись в його мріях, вони не мали нічого спільного...

КОНТОРСЬКІ МЕТАМОРФОЗИ

Повість у гуморесках з життя славної контори
«Ремпобуттара» з післямовою,
але без моралі

«Ремпобуттара» перебудовується

Таким схвильованим, навіть трохи переляканим «Ремпобуттара» ще ніколи не бачила свого начальника.

Досі ремпобуттарівці вважали, що схвильовати, а тим паче налякати Семена Свирбиченка може тільки виверження вулкана під вікнами їхньої славної контори. Перевірити це було складно, бо «Ремпобуттара» знаходилась далеченько від найближчого діючого кратера.

Блідий, знервований, з тремтячими руками вихопився Семен Кирикович з свого кабінету. Прудко мчав конторським коридором, боязко озира-

ючись навсебіч, наче шукав безпечного прихистку. Заглядав по дорозі до службових кімнат, лякаючи своєю наглою з'явою ремпобуттарівський люд. Перечіплявся об ноги терплячих, звичних до будьяких прикрих несподіванок ремпобуттарівських відвідувачів. Навіть до друкарського бюро зазирнув, зчинивши переполох у тому жіночому царстві.

Аж на третьому поверсі перехопив Свирбиченка його вірний помічник і заступник Ларивон Пересядько. Надто пізно повідомили Ларивона Леонідовича про дивну поведінку високого керівництва. Тож не встиг вчасно прийти йому на допомогу. З мудрою порадою. Тихим словом розради. Або з проектом наказу про суворе покарання правих і винуватих. Не звик Пересядько до такого, так би мовити, африканського вияву почуттів у Семена Кириковича.

— Що будемо робити? Що будемо робити?! — ще здалеку почув його жалібний стогін Ларивон Леонідович й собі захвилювався від тоскного передчуття якихось невідомих неприємностей.

— Що сталося, Семене Кириковичу? — спитав перелякано.

Свирбиченко, здавалося, й не почув того питання. Ховався в найдальшому, найтемнішому коридорному кутку і, вхопивши голову руками, розпачливо повторював:

— Що робити будемо? Що?

— Я думаю, треба скликати нараду, — про всяк випадок запропонував Пересядько.

Знав, нарада — випробуваний засіб від усяких неприємностей. Вона дозволяє досить швидко й результативно перекласти неприємності з однієї голови на десяток інших, поділити які завгодно службові прикросі на широкий загаль. А в тому загально можна й зовсім залишитися без неприємностей...

— Яка там нарада?! — аж заперскав слиною Свирбиченко. — Що ти верзеш?! Не встигнемо! Півгодини лишається. Чуєш, Ларивоне! Півгодини! Велено через півгодини подати план докорінної перебудови «Ремпобуттари». Конкретний. Не так, кажуть, як у минулому році. Конкретний має бути план. Ти що-небудь розумієш? Що воно таке — конкретно? З чим його ідять?

Пересядько замислився лише на якусь мить. А може, й не мислив зовсім. Може, то йому треба було тільки повітря набрати повні груди.

— І оце, даруйте мені, Семене Кириковичу, ви через такі дрібниці нерви собі псуєте? Та вони взагалі вашої уваги не варті. Хіба керівник вашого, так би мовити, рангу повинен сушити голову над конкретними справами? Це не ваш рівень. Тут цілком вистачить голови якого-небудь молодшого інспектора або позаштатного референта. Конкретної й докорінної перебудови вимагають? Будь ласка. Скільки завгодно. Якби нам місяць або два на роздуми виділили, тоді ще можна було б похвилюватися, подумати, нараду скликати. І не одну. Тут уже довелося б комісію створювати, штаб або, в крайньому разі, оперативну групу. А якщо півгодини — тут і думати не треба. Я б сказав, навіть шкідливо думати. Отже, так. Відсьогодні ви вже не начальник «Ремпобуттари».

— А хто? — пискнув несміливо Семен Кирикович. — Ти той... Ти того... Ти б тее...

— Ви не начальник, а генеральний директор спеціалізованої контори «Ремпобуттара». Пересідаєте з другого поверху на третій. У зал засідань. У генерального директора і кабінет має бути відповідних розмірів. Далі. Створюємо два... ні, краще три управління — «Ремящик», «Ремдіжка», «Ремкришка» і один спецвідділ «Побутпапір». Поки що в ме-

жах нашого штатного розкладу. Але не хвилюйтеся, в новому бюджетному році під оцю перебудову ми й штати виб'ємо відповідні. Дадуть. Під докорінну перебудову що завгодно дадуть. Начальники управлінь і спецвідділу займають кімнати на третьому поверсі біля вашого кабінету. Тих, хто сидів на третьому, ми переганяємо на другий поверх. Усі, що сиділи на другому, сідають на першому.

— А з першого поверху куди люди подінуться? — зовсім недоречно поцікавився Свирбиченко.

— З першого перейдуть у флігель, до майстерні. Її доведеться ліквідувати. Не ті у нас відтепер будуть масштаби. Для такої контори потрібен потужний промисловий комбінат. Бажано з імпортним обладнанням. Якихось десять-двадцять мільйонів. Дрібниці, а яка продуктивність! Отож ідіть і спокійно доповідайте. Масштабно й конкретно. А ми поки що будемо меблі переносити.

— Не дадуть нам мільйонів,— засумнівався Семен Кирикович.

— Хай не дають! — не втрачав оптимізму Пересядько. — То їхня справа. А ми вже сьогодні попересідаємо на нові місця. Хай перевіряють, хай приїздять. Кожен зможе на власні очі переконатись — «Ремпобуттара» докорінно перебудувалася.

Інна, Віра, Віолетта

Завгосп «Ремпобуттари» Аркадій Кострубайленко — хлопець молодий, сучасного крою, з вищою, хоч і не університетською освітою.

Цей ранок Аркадій зустрів, перебуваючи в гарному гуморі, в хорошій, як кажуть телекоментатори, спортивній формі. Замріяно поглядав у віконечко свого маленького кабінету, заколисаний ти-

хою музикою, що линула з касетного магнітофона. А тут ще на додачу ці телефонні дзвінки. Дивні, хвилюючо-таємничі, багатообіцяючі.

Перший пролунав о десятій годині. Кострубайленко неквапливо, щоб не сполохати невідомого абонента, взяв трубку.

— Галло.

Ніхто не відгукнувся. Ніхто ні про що не спитав. Комусь досить було тільки чути Аркадія. Щось тихо дзвеніло в трубці. І все.

Через десять хвилин дзвінок пролунав знову.

— Галло-у.

Хто б це міг бути? Не інакше — Інночка або Вірунька. А може, Віолетточка?

Не клав трубку, мовчав, міркуючи над тією проблемою. Котра з трьох здатна на такі ось романтичні вибрики? Хто з них і хвилини не може прожити без думок про Аркашу Кострубайленка? Либонь, таки Віолетточка.

— Віолетточко, це ти? — ніжно поцікавився Кострубайленко.

У трубці щось хряснуло, мовчання обірвалось безкінечними і сумними сигналами телефонної станції.

Не вгадав. Ну, нічого, якщо дівка здатна на такі вибрики, зателефонує ще, подзвонить, ковтаючи сльози, щоб почути свого коханого Арика.

— Галлоу.

Мовчить. Мовчить, клята, навіть не дихає.

— Це ти, Вірунько? Ти, я знаю, люба...

Судячи з усього, вгадав, бо трубку покладали цього разу обережно. Червоніє зараз, соромлячись і радіючи. Якщо це, звичайно, Віра. А може, все-таки Інна? Треба обрати якусь нейтральну форму звертань, щоб нікого не образити.

— Галло... Ну, чого? Чого ти мовчиш, моя курі-

почко, радість моя, рибка моя золота? Я тебе — цьом, цьом, цьом.

Трубку цього разу не кидали і не клали. Видно було, що слухають із задоволенням. Аркадій, гордий своїм успіхом, непомітно вгрузав у багнюку ліричних звірянь, віднаходячи найніжніші звертання.

Може, й угруз би Кострубайленко в те bagno по саму маківку, може, й побачення призначив би, аж на порозі кабінету став розлючений начальник «Ремпобуттари» Семен Кирикович Свирбиченко.

— Цьом-цьом?! Віолетточка? Віруньчик? — гукав осатанілий шеф всенької «Ремпобуттари». — Скільки я вам повинен повторювати? Скільки я вам повинен наказувати? Телефон у начальника має працювати безвідмовно! А ви, товаришу Кострубайленко, ось уже другий тиждень не можете вирішити це питання!

— То це ви?

— Я. А хто ж іще?! — грізно запевнив його Семен Кирикович. — На роботі треба думати про роботу. А не про всяких там куріпочок і рибочок.

— То не я про них думаю, а вони про мене, — почав виправдовуватися Кострубайленко. — Дзвонять і мовчать. Мовчать, а потім знову телефонують.

— Але ж то не вони, то я вам телефонував. І мовчав, — стояв на своєму Свирбиченко.

— А чому ж ви мовчали, Семене Кириковичу? — поцікавився Аркадій.

— Тому... тому... — захлинувся обуренням керівник «Ремпобуттари». — Тому, що в мене не працює той... ну... цей...

Семен Кирикович не міг згадати, що в нього не працює. А тим часом на столі у Кострубайленка знову задзвенів телефон.

— Галло, — взявши трубку, відгукнуся Аркадій. У трубці мовчали і дихали.

— От бачите, Семене Кириковичу, це були не ви. Це таки Інночка дзвонить. Дзвонить і мовчить.

— У неї теж, видать, не працює, — спробував, хоч і невпевнено, пояснити цю дивовижу Свирбиченко.

— Ні, дорогий Семене Кириковичу, у неї працює, у неї все в порядку. І вона мене любить.

Аркадій замріяно подивився на телефонний апарат. Стільки ніжності, трепетного щастя було в цьому погляді, що навіть Свирбиченка пройняло.

— Ну, гаразд, любить то й любить. Діло молоде. Тільки мені треба, щоб і в мене працювало, щоб і в мене зв'язок був двосторонній.

— Зробимо, — запевнив керівництво Аркадій. — Тільки, як от на мене, краще, коли тебе чують, слухають, а ти — нікого. Спробуйте, Семене Кириковичу. Для закоханих і керівників то велике діло.

Чотири пори року

— Хоч круть-верть, хоч верть-круть, дорогий Семене Кириковичу, а я змушений вам цілком офіційно доповісти — план третього кварталу ми теж не виконали.

У голосі Ларивона Пересядька сум, безнадія, глибоке усвідомлення трагізму обставин, у яких опинилася «Ремпобутгара», її багаторічний керівник Семен Кирикович Свирбиченко і навіть він — перший заступник начальника цієї шановної установи.

Невиконання планів у першому кварталі таких хвилювань не викликає. Попереду ще майже повний календарний рік, бузково-каштанова весняна

повінь, щедre літо з відпустками, довга й тепла золота осінь. Невиконання у першому кварталі ремпобуттарівці розглядають як додатковий, вагомий стимул. Він допоможе їм не тільки впоратися з річними планами, а ще й відкриє якісь приховані резерви.

У другому кварталі, як відомо, тільки закінчується перше півріччя. Тож знову підстав для особливих тривог нема. Краще було б, звичайно, у другому кварталі вийти на планові показники. Ще й невеликого перевиконання домогтися. Та, зрештою, попереду ще до біса часу! Та за півроку можна гори перевернути! От прийдемо з відпусток, та як візьмемося, та як закачаємо рукави!

Третій квартал закінчується разом із золотою осінню. Холодні тумани наповзають на місто, на «Ремпобуттару». А за ними нічого не видно, окрім куцого маленького четвертого кварталу. У ньому не вистачає місця для розгону, для справжньої роботи.

Ось чому так сумно бринить голос Ларивона Леонідовича. Ось чому стільки безнадії в очах Семена Кириковича. Тут уже не сховаєшся. Надходить пора визнавати свої помилки й недоробки, просити у вищого керівництва розуміння і якихось інших, не таких жорстоких планів.

І Семен Кирикович тягнеться до телефонної трубки. Та раптом з пам'яті зникає номер главківського телефону. Навіть його перші дві цифри Свирбиченкові не згадуються.

Пересядько все розуміє. Глибоким співчуттям кривиться його завжди безжурне обличчя.

— А може, той... може, у письмовій формі?..

Свирбиченко здригається від тієї рятівної пропозиції. З полегкістю зітхає, хоч і не може одразу збагнути, що йому, власне, пропонують.

— Що тут напишеш? Не виконали, і квит.

— Е, ні,— не погоджується Пересядько.— Це по телефону коротка розмова, а написати якраз можна багато. Детально і докладно все викласти.

— Цього їм ще не вистачало! Детального й докладного опису нашої поганої роботи.

— Даруйте мені, Семене Кириковичу, але нам з вами невідомо, чого їм у тому головку не вистачає. Може, якраз деталі їх і зацікавлять. І докладність ніколи ще зайвою не була. Хай усі багатьома — ми свої недоліки знаємо, глибоко і всебічно здатні їх проаналізувати. А відтак є ще й об'єктивні причини, і ці, як їх... погодні умови.

— Хіба були якісь причини і умови? — щиро сердно здивувався Семен Кирикович.

— Були! Все було! І причини, і умови! Отак і напишемо. «Глибокий і всебічний аналіз діяльності «Ремпобуттари» свідчить, що її керівництво постійно працює над подоланням окремих недоліків, які мають місце в роботі деяких підрозділів. Особливу увагу ми приділяємо різним несприятливим природним факторам. Зокрема, звертаємо Вашу увагу на те, що в першому кварталі була сніжна й холодна зима з відлигами. А після зими одразу почалася весна, яка непомітно перейшла в літо. Третій квартал поставив перед усім колективом «Ремпобуттари» неймовірно складні завдання, з якими вдалося в основному впоратись, долаючи труднощі. Літо цього року, як відомо, було незвичайним — дощові дні несподівано змінювалися сонячними, а потім знову гриміли грози. Все це, звичайно, вплинуло на наші планові показники, але, враховуючи все викладене вище, можна вважати роботу «Ремпобуттари» задовільною».

Свирбиченка аж пересмикує від тієї несподіваної кінцівки.

— Що ти таке говориш?! Що це ти собі дозволяєш, Ларивоне?! У таких важких умовах працювали! Мучилися, можна сказати, долаючи труднощі. І після цього ти дозволяєш собі називати нашу титанічну діяльність задовільною?! Не чекав такого від тебе.

— А що ви пропонуєте, Семене Кириковичу? — питає, ніяковіючи, Пересядько.

— Я пропоную... Я пропоную просити, щоб нам виділили додатковий преміальний фонд. Хай там у главку врахують — осінь почалася, а в грудні будуть напевно сніги й морози. І ми все це повинні подолати, і подолаємо.

— А що з планом будемо робити, Семене Кириковичу?

— Який там план! Добре, що ми взагалі хоч що-небудь робимо. За таких несприятливих умов.

Рівень бачення

— Чого вам? — заступник начальника «Ремпобуттари» Ларивон Пересядько гнівно глипнув на молодшого інспектора Рогачівського, який у цю ранкову пору, порушуючи всі писані й неписані правила внутрішнього розпорядку, вдерся до його затишного кабінету. Вдерся, папірцями якимись вимахує, на невдоволення Пересядькове не зважає, ще й посміхається.

— Ларивоне Леонідовичу, готово! — радісно вигукнув нарешті Рогачівський і аж затанцював на місті, наче йому десь щось штрикало.

— Що готово? — перепитав сердито Пересядько. — Вам хіба невідомо — я приймаю в особистих і службових справах по вівторках і п'ятницях між третьою і четвертою годинами?

— Так ви ж саме вчора, якраз між третьою і четвертою, наказали, щоб я вранці, терміново й без зволікань, підготував цей папір. От він і готовий.

І тут Пересядько згадав, що, справді, вчора таке розпорядження Рогачівський від нього одержав. Йшлося про створення за вказівкою главківського керівництва філіалу «Ремпобуттари» на новому житловому масиві.

— Ну, а що ви там надумали? — Пересядько своєї забудькуватості вирішив не визнавати.

— Ось, будь-ласка. Ставимо сарайчик, сідає у той сарайчик майстер і лагодить ящики, кошики, діжечки. Одним словом, все, що люди принесуть, те й лагодить. Я підготував проект наказу, кошторис і доповідну записку про виконання главківської вказівки.

Рогачівський поклав на стіл перед Пересядьком підготовлені папери і відійшов убік як людина, що виконала з честю доручену справу.

Все було підготовлено як слід.

Однак Ларивонові Леонідовичу ця легкість, ця досконалість, ця бездоганність чомусь не подобалися.

Була в них якась легковажність, випирала з них якась неповага до керівництва взагалі і до нього, Пересядька, зокрема.

— Що це ви тут пропонуєте? Що це, я вас питаю, за філіал такий? З одним працівником у сарайчику? Ви хоча б раз спробували серйозно подумати, товаришу Рогачівський. Подумайте, а тоді вже пишть. Написавши, ще раз подумайте, зважте все і... перепишіть з початку й до кінця. Тоді вже можете комусь і показати свою шкрябанину. Старшим за посадою товаришам, наприклад. Для критики.

Ларивон Леонідович висловлювався багатослівно. У власні напучення не вслухався й не вдумався. Шукав який-небудь гандж, зачіпку, що дозволило б йому поставити на місце цього зарозумілого, надміру самовпевненого молодшого інспектора.

— Філіал знаєте який має бути? — почав потишеньку виходити на потрібний напрям Пересядько. — Філіал там міг би бути чоловік на півсотні працюючих!

— Та у нас, у всій нашій конторі п'ятдесят чоловік не набереється, — спробував заперечити Рогачівський. — І що вони будуть там робити?

— Рівень бачення у вас якийсь примітивний, — покартав свого підлеглого Пересядько. — По-перше, є вказівка поліпшити, піднести, так би мовити, на новий щабель роботу на масивах. По-друге, один-два таких філіали — і ми переходимо в іншу категорію серед контор нашого профілю. По-третє (чуєте, Рогачівський!) — по-третє, роботу знаходить той, хто її шукає. Керуючий філіалом потрібен? Що ж це буде за філіал без керуючого? Фікція! Фата моргана! Міраж! А керуючому мінімум два заступники належить мати.

— Навіщо? — вжахнувся Рогачівський.

— На випадок відпустки одного з них, хвороби або виїзду на курси підвищення кваліфікації. Без підвищення кваліфікації не обійдеться. Ну, а крім того, потрібні ще й помічники, завідуючі відділами...

— Якими?

Рогачівський жахатись уже перестав. Йому було сумно. Скромний філіал набирав поступово фантастичних, химерних обрисів.

— Відділи які? Плановий, заробітної платні, фінансування й кредитування. Ще й технологічний,

економічний, розрахунковий і по новій техніці. Ну, звичайно, бухгалтерія, контрольно-ревізійна служба, друкарське бюро...

— А скільки ж при тих відділах буде майстрів?

— Як скільки? Що це ви таке питаєте? Сам написав, а потім питає. Один майстер буде. Більше на тому філіалі й не потрібно. Що їм там робити? І одного досить.

А Рогачівському треба вказати

Геть знервований, ледве стримуючи роздратування, Ларивон Пересядько вбіг до кабінету начальника «Ремпобуттари» товариша Свирбиченка. Таким свого завжди розважливого заступника Свирбиченко ніколи не бачив. І не хотів бачити.

Пересядько знав, як цінує Семен Кирикович спокій, ділову зосереджену на великих проблемах атмосферу. Знав, але цього разу вирішив знехтувати вимогами керівництва. Ризикував наразитися на незадоволення начальника. І наразився.

— Чого це ти вдираєшся до мого кабінету, немов за тобою собаки женуться? — висловився рішуче й недвозначно Семен Кирикович.

Пересядька ця недвозначність до тями не привела. Продовжував нервово пирхати. Потрібні слова, які хоч що-небудь пояснили б, булькотіли в горлянці. Тільки рукою тицяв у бік щільно причинених дверей кабінету.

— Вони... вони, — спромігся нарешті вичавити із себе хоч щось знервований Свирбиченків заступник. — Вони підсумки змагання, бачте, вирішили підвести...

— Ну, то й що? Підсумки завжди треба підводити. А змагання — тим паче, — напутив Пересядька його начальник,

— А я хіба проти?! — аж зойкнув Ларивон Леонідович. — Я хіба що?.. А вони кажуть що?.. Рогачівського їм, бачте, забаглося відзначити! Рогачівський, бачте, у них переможець! А що він такого зробив, ваш Рогачівський?! Що він такого зробив? Кажуть, на роботу не запізнюється, папери вчасно й кваліфіковано готує, відвідувачі на нього не скаржаться, у відрядженнях часто буває, розробив самотужки десять раціоналізаторських пропозицій. «Оце все?!» — я їх питаю.

— А хіба цього мало? — виявив недоречно цікавість Свирбиченко, та, вгледівши скривлене несправедливою образою обличчя свого заступника, одразу виправився. — Може, є в тебе ліпша кандидатура? То ти б назвав.

— Є. Чого ж їй не бути, — негайно відгукнувся Пересядько. — І я назвав — Степан Прибилюк.

— Прибилюк! Прибилюк. — Свирбиченко морщив своє невисоке чоло, намагаючись щось пригадати. — Чи не той це Прибилюк, який двічі у витьверезнику побував?

— Той самий.

— М-да, — якимось невпевнено зреагував на це повідомлення Семен Кирикович.

— Але ж він дав слово, що зав'яже з горілкою. Раз і назавжди. Пам'ятаєте, на загальних зборах дав слово, що не питиме у робочий час. Дав слово і вже два з половиною дні тримає. Ви б подивилися, чого це коштує бідоласі. Людину підтримати треба. Морально й матеріально. А вони Рогачівського вперед пхають, Рогачівського, який ніколи не пив, не п'є і пити не збирається.

— Однак... — знову Свирбиченко виявив якусь дивну невпевненість.

— Скажете, трудову дисципліну порушує? — випередив начальника Ларивон Пересядько. — Ну, пі-

де людина на якусь годину або на дві раніше з роботи. Так її треба розуміти. Увесь день мучиться з незвички, нервує, що не встигне добігти до найближчого магазину. І знову ж таки, якщо він раніше йде з роботи, то вранці обов'язково пізніше й приходить.

— Справді? — здивувався Семен Кирикович і спробував щось подумки підрахувати. — Ну, якщо він потім пізніше приходить, тоді зовсім інша справа.

— От і я кажу. А вони мені Рогачівського в очі тичуть. Та я десяток Рогачівських на одного Прибилюка не проміняю. Отже, будемо вважати, дорогий Семене Кириковичу, що ми з вами домовилися.

— Про що? — не зрозумів свого заступника Свирбиченко.

— Прибилюка відзначаємо премією за мужність, виявлену в боротьбі з алкоголізмом, і за поведінку, яка сприяє...

— Чому саме сприяє? — Свирбиченко сьогодні не встигав за стрімким летом думок Ларивона Леонідовича.

— Всьому сприяє. — Пересядько вже майже за-спокійвся і стояв на своєму несхитно. — А Рогачівському можна було б і вказати.

— На що?

— Вказати на те, що він власним прикладом нічого не стверджує.

— Але ж він не вживає міцних напоїв. Ти сам казав.

— Казав і кажу — не вживаєш, то почекай, не пнився вперед. А ми тим часом інших, достойніших і відзначимо, і підтримаємо.

Старший інспектор Тинченко

Досі Семенові Кириковичу здавалося, що кадри в своїй конторі він знає досконально. Навіть пишався тим знанням, бо ж таки «Ремпобуттара» установа солідна — одних друкарок з десятків на машинках електричних клацає. А що вже тих інспекторів, референтів, консультантів, провідних, головних, старших, молодших і всіляких інших спеціалістів! Не злічити. А Семен Кирикович усіх знав, про кожного щось міг сказати.

І от тобі маєш! Лежить перед Свирбиченком список працівників «Ремпобуттари». А в тому списку зовсім невідоме Семенові Кириковичу прізвище — Тинченко С. С., старший інспектор. Ще який молодший інспектор або який-небудь референт, таку забудькуватість можна було б зрозуміти. А то — інспектор старший і про нього Семен Кирикович сказати нічого не може, навіть не уявляє, що то за один.

Свирбиченко кілька разів перечитав список. Сподівався, що той загадковий Тинченко С. С. йому привидівся. Ні, все правильно: «Минченко С. С., Тинченко С. С., Щезайленко П. Д., Ятченко В. В.».

Час був непевний. Закінчувався старий рік. Починалися нові розмови про чергове скорочення штатів. З отого Свирбиченкового незнання могли вирости великі неприємності. Скажуть у главку: «Докерувалися в отій «Ремпобуттарі». До того, що вже й не знають, хто й що в їхній конторі робить. Зрізати їм штати по зав'язку, щоб начувалися».

Тож, хоч і не годиться керівникові визнавати привселюдно своє незнання, Семен Кирикович вирішив не ризикувати, не наражатися на неприємності, а гукнув до себе першого заступника Лариво-на Пересядька і поставив питання руба:

— Хто такий Тинченко С. С. і що він у нас робить?

Це була фатальна помилка. Пересядько таких рішучих, прямих запитань не любив, не сприймав, підсвідомо побоювався. Багаторічна конторська служба виробила в ньому інстинкт самозбереження, обачливість майже неприродну, постійне внутрішнє чекання якихось неприємностей.

Свирбиченкові треба було обережно, уникаючи не потрібної прямолінійності, підійти до цього питання, зробити вигляд, наче й питання ніякого немає, наче то він так собі вголос міркує над деякими кадровими проблемами. Може, Ларивон Леонідович непомітно пристав би й собі до тих роздумів. Гуртом вони б дійшли правильних висновків.

Натомість Пересядько повів справу зовсім в інший бік, вдався од випробуваного багатьма поколіннями конторського люду прийому — на запитання відповів запитанням:

— Тинченко? Хіба ви, Семене Кириковичу, не знаєте Тинченка?

— А ти його знаєш?

— Ну, взагалі, доводиться іноді зустрічатися, — якось нелепно почав Пересядько. — Посада у мене така. Хто тільки за день до мене не заходить. От і зараз сидять в моєму кабінеті Минченко, Щезайленко і Ятченко.

— Тинченко теж у тебе сидить? — з непевною надією спитав Семен Кирикович.

— Тинченко? Здається, заходив зранку. Про недоперевиконання розводився. А може, про хокей вчорашній. Вже не пам'ятаю.

— А в якому відділі він працює?

— Хіба ви не знаєте?

— Та не знаю, Ларивоне, — жалібно покаявся Свирбиченко. — Забув, виходить. Склероз.

— Ну, він, здається, працює у відділі недокомплектів.

— Здається чи працює? — з підозрою глипнув на свого заступника Семен Кирикович.

Підозр на свою адресу Пересядько не любив, тож далі в його розповіді з'явилися непотрібна впевненість і яскраві подробиці.

— Та у нас, знаєте, як буває? Значиться людина в одному відділі, а потім її кинули на прорив в інший. Кинули, а назад повернути забули. Потім ще кудись послали. Іноді далеко посилаємо.

— У відрядження? — спробував щось збагнути Свирбиченко.

— Ще далі, — якимось двозначно висловився про подібну кадрову ситуацію Пересядько. — От воно все й заплутується. Зразу й не скажеш: де, хто й що робить? Скажімо, Минченко числиться у відділі скарг, сидить у відділі контролю, а відповідає за культурно-шефську роботу.

— А за що відповідає Тинченко? — спробував повернутись до тривожної теми Семен Кирикович. — Скільки йому років, яка освіта, як його звуть, нарешті?

— Звуть його... От вилетіло з голови.— Пересядько напружено вдивлявся в список, в оті злочасні дві літери С. С.

— Може, Сергій? — висловив припущення Свирбиченко.

— Звичайно, Сергій! Сергій Сергійович, — зрадив керівній підказці Пересядько. — Сергій Сергійович Тинченко. Хлопець він ще молодий, неодружений. Років йому тридцять. Освіта, звичайно, вища. Ми без вищої освіти старших інспекторів не тримаємо. Це ж ваша, Семене Кириковичу, перша кадрова вимога, заповідь, можна сказати. Одним словом, перспективний хлопець. Думаю, час його морально

підтримати й стимулювати. Засидівся Сергій Сергійович у старших інспекторах. Може, тому й не жениться. Отак і всілякі демографічні проблеми виникають. Не підтримуємо вчасно молодих фахівців, а потім народжуваність зменшується і кількість розлучень на тисячу населення зростає...

— То що ти конкретно пропонуєш, Ларивоне? — зацікавився Семен Кирикович.

— З народжуваністю? Тут, я думаю, потрібен комплексний підхід і персональна відповідальність усіх і кожного.

— І Тинченка теж?

— І Тинченка, і моя, і навіть ваша, Семене Кириковичу, даруйте мені за відвертість.

— Та ти що, Ларивоне?! — не подарував відвертості своєму заступнику Свирбиченко. — Ти мене в такі справи не вплутуй. Хай уже Тинченко. Може, ми його справді на більш відповідальну роботу кинемо. З відповідною зарплатою і персональними надбавками.

— Якщо ви так вважаєте, Семене Кириковичу, — швиденько підтримав свого керівника Ларивон Пересядько. — Ваше слово для нас — закон. Буде зроблено.

— От і роби, — з полегкістю зітхнув Свирбиченко.

— Що саме, Семене Кириковичу?

— Ну, готуй наказ про призначення цього Тинченка заступником начальника відділу комплектації. Або ще кимось. Зрештою, ти у мене за кадри відповідаєш. Готуй пропозиції і наказ. Я підпишу.

— Буде зроблено, Семене Кириковичу! Та я вмить! Та я бігом!

Пересядько, здавалося, готовий був злетіти під хмари для виконання наказів і розпоряджень свого керівництва. А може, ще вище. Та в цю хвилину двері кабінету відчинилися і на порозі стала знер-

вована завідуюча друкарським бюро Цецилія Макогонюк.

— Пробачте, Семене Кириковичу, можна замінити сторінку в списку працівників контори? Помилка вийшла. Ми випадково надрукували зайве прізвище в переліку старших інспекторів.

— Яке таке прізвище? — невдоволено пробуркотів Свирбиченко.

— Та ось тут. — Цецилія взяла сторінку. — Тинченко С.С.

Семен Кирикович втупився в щасливе обличчя свого заступника, який ще не збагнув того, що сталося.

— А ти ж казав, Ларивоне, вранці він до тебе заходив. Молодий і неодружений. Демографічну проблему пропонував розв'язати. Спільними зусиллями.

— І правильно пропонував, — не розгубився Пересядько. — Тинченка — нема, а демографічна проблема залишається.

Про що вони думали?

— Думати ми не вміємо. І не хочемо. Чуеш, Ларивоне? Не вміємо і не хочемо.

Щось таке було в голосі начальника «Ремпобуттари» товариша Свирбиченка Семена Кириковича... Щось таке, від чого вірний помічник і найперший Свирбиченків заступник Ларивон Пересядько здригнувся, немовби вдарили його чимось важким по дбайливо виголеній голові.

— Що це ви таке кажете, Семене Кириковичу? — жалібно простогнав Пересядько і весь аж почервонів від незаслуженої образи.

— Це не я кажу! Це мені кажуть! З главку подзвонили, поцікавилися, коли ми думати почнемо.

Мовляв, усі вже почали думати, а у вас у «Ремпобуттарі» зрушень не відчувається. У цьому плані. І взагалі...

— Що взагалі?.. — Ларивон Леонідович намагався збагнути, що від нього вимагається. — Взагалі, ми думаємо. Що це вони таке вигадали?! Взагалі, ми навіть, можна сказати, мислимо. Нам без цього не обійтися. З ранку до вечора, можна сказати, думки в голові, мов ті бджоли, — дз, дз, дз. Стільки за день передумаєш, аж страшно. Іноді сам собі дивуєшся, де воно все там уміщується.

Пересядько обережно торкнувся долонею лоба, ніби й справді побоювався за надійність оболонки, за якою цілодобово клекочуть його думки.

— А про що ти думаєш? Про всякий дріб'язок? — не заспокоювався Свирбиченко. — Цвяхи там, картон, тарна дощечка. В кращому разі — про виконання місячного плану. До квартального твої думки не сягають. Ніколи тобі про квартальний план думати.

— Ой, справедливо! Ой, правильно ви кажете, дорогий Семене Кириковичу, — швидко й вправно покаявся Пересядько.

— То не я кажу! — розсердився Семен Кирикович. І пояснив:

— Товкмачу тобі ось уже півгодини, а ти не втопаєш! То нам з главку підказують: «Не вмієте ви масштабно мислити. Заїдають вас поточні справи, дріб'язок різний».

— Ну, й що вони радять? — поцікавився Ларивон Леонідович. — Чого вони від нас конкретно вимагають?

Свирбиченко не поспішав із відповіддю. Судячи з усього, сам ще не до кінця перейнявся отією дивовижною главківською вимогою. Хоч і не звик за своє довге конторське життя критикувати високо.

поставлене керівництво, але цього разу керівні рекомендації здавалися йому дещо надмірними.

— Та воно, Ларивоне, якось не той... чогось я збагнути до кінця не можу, — дозволив собі за-сумніватися Свирбиченко. — Радять нам з тобою хоч півгодини на день думати над проблемами масштабними і той... як його?..

— Глобальними! — вихопився з підказкою Пересядько.

— От і не вгадав, Ларивоне. Не глобальними, а перспективними. Я теж, як оце ти, бовкнув — над глобальними проблемами будемо голови сушити. А мене негайно підправили: «Досить з вас і перспективних проблем». Але обов'язково, кажуть, хоч півгодини на день. Що ти на це скажеш, Ларивоне Леонідовичу?

Пересядько попервах нічого сказати не міг. Почервонів тільки знову, і лоб його взявся глибокими зморшками. З усього було видно, що мислить він напружено, старанно, дисципліновано, як і належить першому заступнику.

— Ат, чого тут думати! — не витримавши напруження, махнув рукою Пересядько. — Про що тут думати і про що балакати. Сказали: думайте — будемо думати. Зрештою, особливих неприємностей від того чекати не доводиться. А там, гляди, може, до чогось і додумаємося.

— А якщо не додумаємося? — висловив свою глибоко приховану тривогу Свирбиченко.

— Та щоб ми!.. Та щоб ви, Семене Кириковичу!.. — з копит відкинув Свирбиченкові сумніви Пересядько. — А втім... Нехай спробують перевірити — додумалися ми до чогось чи не додумалися. Запишемо в денному розпорядку: «З десятої до десятої тридцяти товариші Свирбиченко С. К. і Пересядько Л. Л. думають над масштабними і пер-

спективними проблемами. Прохання не турбувати». Нехай тоді перевіряють. Хто не прийде, будь ласка, ось вам — керівники «Ремпобуттари» щоденно думають, виконуючи вказівку.

— Ну, а насправді? — Семен Кирикович не зміг одразу второпати, що й до чого.

— Що насправді? — Пересядько здивовано зиркнув на свого начальника.

— Насправді ми будемо думати, чи це так, для перевіряючих, для головку, щоб не чіплялися?

— Це вже як ви скажете, Семене Кириковичу.

Семен Кирикович згадав про суворох головківських керівників, сумно зітхнув і сказав:

— Доведеться думати, Ларивоне.

— Що ж, будь ласка. Хоч зараз!

Пересядько поступово переймався ідеєю про необхідність масштабного й перспективного мислення, при звичаювався до неї, принасовував до себе. Главківська вимога, яка спочатку видалася йому химерною, в чомусь навіть небезпечною, втрачала поступово свою химерність і небезпечність, ставала схожою на ті десятки, а може, й сотні вимог, рекомендацій, методичних вказівок, інструкцій, що через них перейшов Пересядько в своєму житті.

— Хоч зараз? — перепитав Свирбиченко.

— А що! Засікаємо час. Маємо десять годин двадцять дев'ять хвилин. Отже, будемо думати до без однієї хвилини одинадцята.

Ларивон Леонідович швиденько зняв з руки годинника, поклав його на край стола і зручно вмотився в кріслі. Свирбиченко навпаки — увесь напружився, наче готувався робити щось незвичайне і навіть трохи небезпечне.

Без чверті одинадцять Семен Кирикович не витримав.

— Ти думаєш, Ларивоне?

— Думаю, Семене Кириковичу, думаю, — бадьоро відгукнувся Пересядько.

— Думай, думай.

Час, здавалося, зупинився на порозі Свирбиченкового кабінету. Тож начальникові «Ремпобуттари» довелося підганяти його короткими запитаннями.

— Думаєш, Ларивоне?

— Думаю, Семене Кириковичу.

— Масштабно?

— І перспективно, Семене Кириковичу.

Рівно без однієї хвилини одинадцята Пересядько лягнув долонею по столу і радісно вигукнув:

— От і все, Семене Кириковичу! От і все! А ви хвилювалися. Бачите, нічого не сталося. Якщо треба, то ми й годину можемо думати. Навіть півтори.

— Ти це облиш, Ларивоне. Не треба на себе брати зайвого, — зупинив свого заступника Свирбиченко. — Більшого від нас поки що не вимагають. Ти приходь і завтра — будемо думати вдвох. Гуртом воно якось веселіше.

Коли Пересядько вже підходив до дверей кабінету, начальник «Ремпобуттари» раптом зупинив його:

— Слухай, Ларивоне, а про що ти думав?

Ларивон Леонідович обернувся до свого начальника і відповів на запитання запитанням:

— А ви, Семене Кириковичу? Ви про що думали?

Компромісний варіант

Семен Кирикович Свирбиченко повернувся з головківської наради до рідної своєї контори дещо спантеличений вказівками, що їх він одержав від високого керівництва. Не уявляв навіть приблизно, як підступитися до їх виконання.

За багато років перебування на посаді начальника «Ремпобуттари» звик до вказівок, так би мовити, глобального масштабу. Виступав, приміром, котрийсь із керівників главку і закликав Свирбиченка та його колег докорінно поліпшити роботу, підвищити рівень вимогливості, домогтися ще вищих показників.

Була в тій глобальності заколисуюча сила. Перед учасниками багатолюдної наради розкривалися дивовижно ясні обрії, вимальовувалися далекосяжні перспективи.

В їхніх серцях зароджувалася свята віра в те, що все недовиконане буде нарешті перевиконане і навіть переperевиконане. Щоправда, невідомо в який спосіб.

У Свирбиченка іноді з'являлося дивне бажання негайно схопитися з місця й бігти куди-небудь у невідомому напрямі, щоб оперативно вирішити питання підвищення і навіть покращення. На жаль, йому ніколи не вдавалося втілити свої наміри в життя.

Наради отими масштабними закликами не закінчувалися. Після виступу главківського керівництва на трибуні з'являлися Свирбиченкові колеги. Вони запевняли, що неодмінно все поліпшать, підвищать, ще й перевиконають.

Коли все закінчувалося, бажання бігцем взятися за виконання глобальних завдань не те щоб зникло зовсім, а ставало не таким уже гострим і невідкладним. Ясні обрії, далекосяжні перспективи, звичайно, вабили до себе, але водночас з'являлося розуміння того, що до них можна простувати без зайвого поспіху.

І от сьогодні на нараді вперше за багато років ніхто нікого чомусь не закликав щось поліпшувати й перевиконувати. Коротко й недвозначно зажадали від усіх присутніх скоротити штати.

Після цього нікуди не хотілося бігти, і не заясніли перед Свирбиченком дивовижні ясні обрії. Довго й напружено міркував над тим, що б усе оте означало. Ні до чого не доміркувавшись, звелів секретарці гукнути свого вірного заступника Ларивона Пересядька і поставив цю проблему перед ним.

— Слухай, Ларивоне, треба скорочувати штати.

Пересядька аж пересмикнуло від тієї несподіваної пропозиції.

— Та ви що, Семене Кириковичу!.. Та ви що! Ми й так не встигаємо на всі скарги вчасно відповідати. Хто це вам таку дурницю запропонував?

— Ти це облиш, Ларивоне! Не розкидайся такими словами! — аж засичав на заступника Свирбиченко. — Думати треба, а не ляпати по-дурному! Це тобі не дурниці, а вказівка зверху. Її виконувати треба. Ти мені пропозиції давай, а високе керівництво я тобі в моїй присутності критикувати не дозволю.

— А я хіба критикую?! — негайно зрікся своїх слів Пересядько. — Я до високого керівництва завжди з належною пошаною ставлюсь. Якщо воно щось каже, то я завжди готовий виконати все в повному обсязі. Я ж думав, то хтось із наших таку дурницю вигадав. А якщо високе керівництво, то воно виходить зовсім навпаки.

— Що навпаки? — спробував уточнити Свирбиченко.

— Навпаки, то виходить не дурниці, а мудра й своєчасна вказівка.

— Як же це так виходить?..

Семен Кирикович намагався заглибитися в хитромудрі логічні побудови свого заступника. На щастя, йому це зробити не вдалося, тож перейшов до конкретних справ.

— Ти не крути, Ларивоне, а давай пропозиції.
— Будемо скорочувати Рогачівського, — блискавично зреагував на вимогу начальника Ларивон Леонідович.

— А що той Рогачівський у нас робить?

— Та що він там такого робить? На скарги відповідає. Ще й запізнюється з відповідями. Не встигає, мовляв. Гнати його давно пора.

— А хто ж на скарги буде відповідати? — поцікавився Свирбиченко.

Та Пересядько вже оговтався і був готовий до відповідей на будь-які питання.

— Створимо спеціальний відділ. Нас за зволікання критикують, на погану роботу з листами вказують. Давно вже час якось на ту критику відреагувати. Конструктивно й перспективно.

— Однак від нас вимагають скорочення штатів, — нагадав керуючий «Ремпобутгараю». — А ти хочеш відділ новий створити.

— Ми й скоротимо Рогачівського, — впевнено викладав свою програму Пересядько. — Скоротимо сьогодні ж. Оперативно, так би мовити, виконаємо вказівку. Подяка нам за оперативність забезпечена. Не сумнівайтесь. Може, й в наказі по головному управлінню відзначать. А завтра створимо спеціальний відділ по роботі із скаргами. Для початку, я думаю, ми туди чоловік п'ять посадимо. Заввідділом, заступника, секретарку, консультанта, юриста, економіста широкого профілю, перекладача з іноземних мов.

— Чекай, чекай, Ларивоне, — схопився з місця Свирбиченко. — По-перше, це вже у тебе не п'ять, а сім працівників виходить. А, по-друге, на біса нам перекладач з іноземних мов? Ми ж з тобою на експорт не працюємо.

Та Пересядька спинити вже було неможливо.

— Семене Кириковичу! Боже мій, Семене Кириковичу! Хіба ж не зрозуміло?! Таку справу починаємо і щоб через якусь там зайву одиницю вона захиріла? Нам під скарги не п'ять — двадцять п'ять одиниць можна вибити. А про експортні наші звязки, про світовий ринок нам уже сьогодні треба думати. Поки не пізно.

— Що ж, у цьому щось є, — капітулював Свирбиченко.— Тільки давай обійдемося без експорту. Готуй накази про скорочення Рогачівського і створення спецвідділу. Без перекладачів.

— Як скажете, Семене Кириковичу, як скажете, так і буде, — неохоче погодився на компромісний варіант Ларивон Пересядько.

Персональна відповідальність

— Уявіть собі таке, шановний Семене Кириковичу, — «Ремпобуттара» повністю автоматизується й навіть комп'ютеризується. Підкреслюю — повністю. Це не фантастика, а цілком реальна справа. Я тут усе підрахував, вивчив можливості вітчизняної та зарубіжної електронної техніки й з усією відповідальністю обіцяю вам за два-три тижні все в нашій конторі поставити догори ногами.

Голос ремпобуттарівського винахідника Нестора Перепелиці дрижав від радісного збудження, очі палали вогнем майже фанатичним. Нестор вимахував своїм добряче потертим, засмальцьованим записником, який, виявляється, містив вичерпну інформацію про можливості вітчизняної та зарубіжної електроніки в розрізі вимог сучасного ремпобуттарівського моменту.

Ошелешені таким могутнім вибухом керівники контори Семен Кирикович Свирбиченко й Ларивон

Пересядько з острахом поглядали на ремпобуттарівського Архімеда. Застукав він їх зненацька. Не готові були до навального штурму, сприйняття чергових планів докорінної перебудови їхнього тихого конторського існування.

— Ти той... Несторе, — першим, як і належить, отямився начальник «Ремпобуттари» товариш Свирбиченко. — Догори ногами не треба. Ми вже колись пробували. Нічого путнього з того не вийшло. Давай не будемо від землі одриватися.

— І я кажу: ти нас, Несторе, не тягни куди не слід, — негайно підтримав свого керівника Ларивон Пересядько. — Ти нам щось таке запропонуй, щоб дешево, без усяких фокусів, а продуктивність зразу — вдвічі.

— Так я ж саме це й пропоную. Невже ви не розумієте? — образився Перепелиця. — Вартість — на рівні наших річних канцелярських витрат. І які ж то фокуси, коли все на рівні світових стандартів? А продуктивність ми не вдвічі, ми її разів у сто піднімаємо. До того ж ще й штати скоротимо...

— На скільки? — Ця обіцянка, здається, чимось зацікавила Свирбиченка.

— Практично повністю. В ідеалі для моєї автоматизованої та комп'ютеризованої контори штати зовсім не потрібні. Хіба що прибиральниця на півставки.

— Де ти її на півставки знайдеш, — сумно зітхнув Пересядько, який відповідав у «Ремпобуттарі» за роботу з кадрами.

Перепелиця на те зітхання не зважив і бадьоро продовжував.

— Отже, буде так. Канцелярія. Блок перший. Повністю автоматизоване сортування листів, скарг, заяв, інструктивних, методичних вказівок, статистичної інформації керівних вимог і запитів. Ма-

шина сама з допомогою спеціальних оптичних пристроїв все читає й розподіляє.

— Це ж скільки електроенергії треба, — знову засумнівався Пересядько. — Наших річних лімітів і на місяць не вистачить.

— Все передбачено. Застосовуємо спеціальні транзистори, інтегральні схеми на кремнієвій основі...

— Ну, розсортую машина, а далі? Далі що? — продовжував сумніватися Ларивон Леонідович. — Далі з листами й скаргами треба працювати. Хтось до них резолюції повинен прикласти, розподілити між відділами.

— З розподілом складностей не буде, Ларивоне Леонідовичу. Комп'ютер це зробить безпомилково. А резолюції? Я це питання вивчив. Виявилось, що тих резолюцій не так уже й багато: «Прошу розглянути», «Дозволяю», «Не дозволяю», «Не заперечую», «Заперечую», «Прошу вивчити питання», «Підготуйте довідку (проект наказу, листа, розпорядження)». Для сучасної кібернетики це дитячі забавки. Ну, а далі папери потрапляють до відповідних блоків, де вже накопичено запас необхідних довідок, листів, проектів наказів і вказівок для тих, хто «Ремпобуттарі» підпорядкований, та відповідних записок, інформацій, звітів для тих, кому ми підпорядковані. Це вже навіть не дитячі забавки для машини, а так, щось на зразок безпрограшної лотереї.

— Але ж у нас... той, — вирішив і собі трохи посумніватися Свирбиченко. — У нас іноді цифри міняються й показники.

— Хіба? — здивувався Перепелиця. — Я щось не помічав. Цифри у нас завжди однакові. І в скаргах ніщо не змінюється. І вимагають з нас одне й те ж — підвищити, поліпшити, забезпечити.

В крайньому разі, можуть зажадати, щоб ми щось докорінно поліпшили, бо інакше нас буде суворо попереджено. На цей крайній випадок вмонтуємо аварійний блок. При нормальному режимі до главку підуть заходи на трьох сторінках. Аварійний зможе забезпечити сторінок шість-сім з строками, персональною відповідальністю й щиросердними запевненнями.

Чимало грандіозних проектів мав на своєму рахунку невтомний винахідник Нестор Перепелиця. Були серед них і такі, що могли відкрити нові, небачені обрії перед «Ремпобуттарою». Але кожного разу ставали на заваді якісь дрібниці. Завжди знаходилася маленька деталь, яка псувала загальну картину. Та що там псувала! Перекреслювала її повністю й остаточно.

От і цього разу згадка про персональну відповідальність одразу не сподобалася Свирбиченкові.

— Це ж хто буде персонально відповідати? За твоїм дурним проектом виходить, що крім мене — керівника контори, ну, ще й, може, мого заступника — Ларивона Леонідовича, в «Ремпобуттарі» живих людей не залишиться. А з машини хіба питаєш? Це ж тоді нас за все почнуть питати. Мене — конкретно, ну, ще й мого заступника. Так справа не піде. Іди ти з своєю механізованою конторою до когось дурнішого.

— Взагалі, — спробував заспокоїти Семена Кириковича винахідник. — Взагалі, ви і ваш заступник для нормальної роботи механізованої «Ремпобуттари» не потрібні. Я тут підрахував. По всьому виходить, що не потрібні. Отже, можна буде обійтися й без персональної відповідальності...

— Затям, Несторе, — нас не буде — «Ремпобуттари» не буде, тебе не буде, а персональна відповідальність була, є й на віки вічні буде, — це вже

Пересядько підключився до критики Перепелициного проекту. — Отож твої дурні пропозиції ніколи й ніхто всерйоз не розглядатиме. Поткнися з ними до главку. Там люди мудрі сидять, бувалі в бувальцях. От вони нас і питають персонально за таке глупство й нерозуміння сучасних вимог. Тож, Несторе, йди туди, куди послав тебе шановний Семен Кирикович. А може, ще далі.

У польоті

До місцевого винахідника Нестора Перепелици керівник «Ремпобуттари» Семен Кирикович Свирбиченко ставився, м'яко кажучи, з погано прихованою підозрою.

Різні там хитромудрі вигадки, химерні пропозиції, карколомні проекти, що їх раз у раз приносили до контори Перепелиця, викликали у Семена Кириковича глухе роздратування. Спілкування з винахідником породжувало тривогу за своє майбутнє. У тому майбутньому не хотілося Свирбиченкові ніяких змін, катаклізмів, перебудов.

— Вигадає щось, — казав незадоволено Семен Кирикович своєму заступнику Ларивону Пересядьку, — а ти відповідай. З нього хіба питають? Питатимуть з нас. З мене персонально. І з тебе, позаяк ти перший заступник. Не потрібні нам Перепелицині вигадки. Ні до чого вони.

Пересядько охоче погоджувався з керівником, і на тому все закінчувалося. Проекти, пропозиції, хитромудрі вигадки відкидалися як несвоєчасні.

Так тривало доти, поки не прийшов з главку папір, у якому товаришеві Свирбиченку пропонувалося до початку другого кварталу доповісти про впровадження нової техніки. Ще й про економіч-

ний ефект від того впровадження просили інформувати.

До початку другого кварталу, себто до першого квітня, лишалось три дні. Жодної завалящої ідеї про нову техніку Свирбиченко з Пересядьком напхваті не мали. Навіть не уявляли собі, де ті ідеї так швидко, та ще й з економічним ефектом можна знайти.

От тоді й згадали вони про Нестора Перепелицю. Власне, згадав про нього Ларивон Леонідович. Після тривалого, напруженого думання Свирбиченкові довелося погодитися на невідкладну й небезпечну зустріч з місцевим винахідником.

Нестор зайшов до кабінету боязко, невпевнено. Не привчений був до того, що до його особи керівництво «Ремпобуттари» виявляє цікавість. З острахом поглядав на Семена Кириковича, а той, набурмосившись, взагалі на винахідника не дивився.

Довелося Пересядькові все пояснювати, докладно розговкмачувати переляканому ремпобуттарівському Архімеду.

Перепелиця від тих пояснень аж засвітився.

— Та я!.. Та ми!.. Та скільки загодно! Та, будь ласка! Та для чого мені три дні! Та я в одну мить!

Радів так бурхливо й довго, що Свирбиченкові це зрештою набридло і він зажадав суворо:

— Ти, Несторе, той... Кінчай базар і викладай! А то, коли тебе не питають, ходиш тут з усякими дурними пропозиціями. А коли спитали, то, окрім галасу й вихвалень, нічого путнього ми не чуємо.

Перепелиця негайно виконав керівну вказівку. Радіти перестав, замислився на мить, озирнувся навсебіч, витяг з кишені записник, щось почеркав у ньому ручкою.

— Будь ласка, Семене Кириковичу, — урочисто проголосив винахідник. — Ідея з царини, так би

мовити, оргтехніки. Дешево, зручно й з великим ефектом.

— Економічним? — насторожено поцікавився Свирбиченко.

— Ну, можна сказати, що й з економічним. Я тут придивився... Що впадає в око передусім? Що заважає вам, шановний Семене Кириковичу, в повній мірі виявити свої великі організаторські здібності?

— Що? — перепитав начальник «Ремпобуттари», якому, виявляється, щось не вдається показати світові.

— Я думаю, — вів своєї Перепелиця, — заважає вам певна відірваність від колективу й невисока мобільність.

— Та що ти верзеш, Несторе? — аж засичав ображений за свого начальника Пересядько. — Та у нас Семен Кирикович — мов батько рідний! А ти — відірваність. Та за такі слова!..

— А я хіба що... Я хіба кажу щось інше. Семен Кирикович, справді, мов батько рідний для всіх ремпобуттарівців. Кожному хотілося б бачити його щохвилини. Щоб він постійно був серед нас.

— То що ти конкретно пропонуєш? — спитав Свирбиченко, потішений тим виявом любові. — Я ж не можу всіх до себе в кабінет посадити. Чи, може, тобі хочеться, щоб я цілісінький день тинявся по всій «Ремпобуттарі»? Хто ж тоді керувати буде?

— От ми й дійшли до суті, — знову зрадів Перепелиця. — Невелике технічне переобладнання — й проблема вирішується. Прилаштуємо до вашого, Семене Кириковичу, письмового столу диван. Можна зняти з «Волги» або з «Жигулів». Ну, звичайно, коліщата. І ви одержуєте змогу, не відриваючися від виконання своїх керівних обов'язків, безперервно пересуватися «Ремпобуттарою». Всі

питання розв'язуються оперативно й на місці. Зміцнюється дисципліна. Тут уже можна буде й про ефективність подумати.

— Економічну? — не забував про главківську вимогу Свирбиченко.

— І про економічну теж, — погодився винахідник.

— Будемо доповідати, — скомандував Семен Кирикович. — До початку другого кварталу ще три дні, а ми вже доповідаємо.

— Семене Кириковичу, — обережно зупинив свого керівника Пересядько, — Семене Кириковичу, вгляньте на свій стіл. Гляньте, дуже вас прошу.

— Ну, — роздратовано озирнувся навсербіч Свирбиченко. — Нормальний стіл. А мотор будемо ставити з «Волги», щоб потужно було й солідно.

— Даруйте мені, Семене Кириковичу, — Ларивон Пересядько не вгамовувався. — Даруйте, ідея, звичайно, непогана. Є в ній щось. Але ж ваш стіл у двері не пройде. Він у такому вигляді ні в які ворота не впахється. Його ж тут, у вашому кабінеті, монтували з готових деталей.

Свирбиченко зміряв поглядом стіл, двері, Пересядька, невдаху винахідника й нічого не зміг сказати.

Правда була на Пересядьковому боці. Ще хвилинка — й Нестора Перепелицю було б знищено. Морально, а може, й якимось іншим способом.

— Що ж, визнаю! — блискавично покаявся винахідник. — Визнаю! Не додумав. Але ж можливий інший варіант. Ну, скажімо, двигун чіпляємо не до столу, а до чогось іншого. До чогось такого... портативного.

Перепелиця нервово шукав у кабінеті щось портативне. І не знаходив. Свирбиченка оточували речі солідні, монументальні, непорушні в своїй канцелярській величі.

Тоді Нестор вихопився з кабінету й через якусь мить повернувся з шваброю, що нею прибиральниця баба Килина вечорами мимітала пил з ремпобу-тарівських коридорів.

— Ось! Знайшов! — радісно гукав Перепелиця. — Двигун кріпимо до швабри. Сидіння, коліщата. Що ви на це скажете?! У будь-які двері! Та що там у двері! У будь-яку щілину можна буде в'їхати. А якщо пропелер? Гвинт, наче у вертольота? Так на цей швабрі не тільки кабінетами... На ній на об'єкти можна буде вилітати. Уявляєте, місто ще спить, а над ним, мов орел сизокрилий, ширяє наш дорогий Семен Кирикович. Здалеку його буде видно. І з главку. І з самого міністерства. І хай бачать, який він у нас. Це ж як наші ремпобу-ттарівські справи прискоряться! Як все закрутиться! Зася новими гранями!

— А ефект буде? Економічний? — не вгамовувався Свирбиченко.

— Страшно навіть подумати який!

— Що ж, готуймо розрахунки для главку.

Пересядько схопив папір, ручку й чомусь зупинився, щось йому завадило виконати негайно вказівку керівництва.

— Чого ти, Ларивоне? Давай швиденько? — підганяв Семен Кирикович.

— Та я нічого. От тільки якось дивно все це буде виглядати. Летить над містом на швабрі керівник поважної установи...

— А що ж тут дивного?! — почав сердитися Свирбиченко.

— Не знаю, Семене Кириковичу. Не знаю. Тільки все-таки дивно. Хтось може й не зрозуміти.

— Зрозуміють. Обов'язково зрозуміють, — запевнив Перепелиця. — Що ж тут не розуміти? Зрозуміють і в «Ремпобу-ттарі», і в главку.

— Може, й ваша правда, — роздумливо мовив Пересядько і, махнувши рукою, додав: — Ат, де наша не пропадала. Відвітуємо, а там ще побачимо, на чому й куди ви полетите, дорогий Семене Кириковичу.

З важким серцем

Щось непокоїло Семена Кириковича, щось таке муляло йому. Приходив на роботу, до свого службового кабінету з почервонілими від недосипання очима. Злий, роздратований, змучений. Навіть трохи переляканий.

А про що він думав довгими безсонними ночами, ніхто в «Ремпобуттарі» здогадатися не міг. Наче й справи в конторі йшли не так щоб і зовсім погано. І недовиконання планів було цілком пристойним. І в конторському колективі давно вже не відбувалося чогось такого незвичайного. Ніхто не зловживав міцними напоями, не пускався в сумнівні оборудки з підлеглими організаціями, не розкладався морально.

Навіть дисципліну вдалося помітно зміцнити. Всі вчасно приходили на роботу і вчасно залишали свої робочі місця. То вже доклав зусиль заступник Семена Кириковича, завжди вимогливий та енергійний Ларивон Пересядько.

Тож ніхто не міг здогадатися, чим занепокоєний Семен Кирикович Свирбиченко, які лиховісні думки точать його, не дають спокійно відпочивати.

Власне, й раніше нікому не вдавалось вгадати, над чим мізкує, чим сушить голову Семен Кирикович. Ремпобуттарівський скептик Рогачівський у вузькому колі на перекурах висловлював іноді

еретичне припущення. Мовляв, Свирбиченко взагалі ніколи й ні про що не думає, ні чим особливим голови собі не морочить. «Такий вже,— розводився Рогачівський, — Семен Кирикович вродився. Не заклала в нього матір-природа такої здатності. Кожному — своє. А начальнику «Ремпобуттари» думати, може, й зовсім необов'язково. Може, навіть шкідливо».

Припущення Рогачівського сприймалися, як лихий жарт. Однак ремпобуттарівські старожили, принаймні подумки, з ним погоджувалися, бо ж таки справді не помічали у свого начальника схильності до напруженої інтелектуальної роботи.

А от тобі маєш! Приходить Свирбиченко щоранку до контори, і всі, хто хоче, можуть на власні очі переконатися, що якась думка таки зродилася під його невисоким чолом, до чогось він таки додумався після багаторічного сидіння в «Ремпобуттарі». Може, життя його до того змусило. А може, завжди таким був, але старанно приховував свої думки від підлеглих.

Нарешті Пересядько не витримав. Його оті зміни в поведінці керівництва теж почали непокоїти. До чогось Свирбиченко з незвички додуматися може — невідомо. Тож якось уранці обережно поцікавився Ларивон Леонідович у свого начальника:

— Над чим оце, даруйте, Семене Кириковичу, останнім часом ви так напружено думаете, що вас так непокоїть? Ніколи, даруйте, не думали, ніколи й ніщо вас занепокоїти не могло... На цьому, можна сказати, вся наша «Ремпобуттара» трималася. Від того й атмосфера, моральний клімат у нас завжди нормальними були. Тож і вперед упевнено дивилися, і назад без потреби не оглядалися. Може, чимось ви, шановний Семене Кириковичу, незадоволені? Так скажіть. Ми враз. Ми всі, як один. Ви-

правимось. Візьмемо підвищені зобов'язання по перенедовиконанню всіх без винятку показників і зміцненню трудової, можна сказати, дисципліни.

Семен Кирикович втупився в обличчя свого заступника, наче хотів на ньому щось прочитати, якісь потрібні слова, що ними міг би пояснити свою дивну поведінку. Та на гладенько виголеному обличчі Ларивона Пересядька нічого знайти йому не пощастило. Тож Свирбиченко важко зітхнув і спробував сам визначити причину свого занепокоєння.

— Критикують... Всі... Всіх... Скрізь...

Ларивон Леонідович з того невиразного мурмотіння нічого збагнути не зміг, хоч завжди розумів свого начальника з півслова. Довелось Свирбиченкові вдатися до докладніших пояснень.

— Скрізь... Критикують і самокритикуються. По радіо. По телебаченню. В газетах. Такий виходить, той... час, щоб всі й всіх. Гостро й... конструктивно. А ми... той... У нас що?.. А коли питають? А такі питають. Хто відповідатиме? Ти? Я відповідатиму.

Мов чорна хмара накотилась на обличчя Семена Кириковича. Важкі передчуття гнітили й мучили його. А Пересядько зрадив, заяснив посмішкою, наче знайшов копійку в купі сміття.

— Так ви он про що! А я думав! Ну, Семене Кириковичу! Ну, даруйте мені за відвертість, молодчага ви наш дорогий! Та як же оце я! Та як же це ми! Вона ж таки справді — всі давно і скрізь критикують і самокритикуються, а ми... Завтра... Та ні — сьогодні треба й нам прилучитися. Всіх критикуватимемо! І всі хай самокритикуються! Навіть Рогачівський! Теж мені — інтелектуал. Якщо ти інтелектуал, то перший починай...

І тут Пересядько раптом узднів, що його захват, його радісне збудження не знаходить належного відгуку в Семена Кириковича. Навіть навпаки. Від

Пересядькових слів начальник «Ремпобуттари» ще дужче посмутнів, набурмосився, наче аж почорнів.

— Ти або дурний, Ларивоне, зроду, або дурником прикидаєшся. Що мені самокритика Рогачівського?! Хай самокритикується скільки завгодно. Нам до того байдуже. Нам треба... Від нас вимагають, щоб... той...

Свирбиченко ніяк не міг вимовити фатальних слів, які, зродившись тиждень тому в його свідомості, не знаходили виходу.

— Той... тепер треба, щоб і тебе критикували... Ну, звісна річ, і мене. А ми повинні все визнавати, дякувати й обіцяти. Така тепер той... вимога часу. Зрозумів?

— Вас?! — жажнувся Пересядько.

— Мене,— прошепотів Семен Кирикович і додав сердито. — І тебе!

— За що? За що нас?

— Тож-то й воно, Ларивоне. Про це ніхто й не думає. Про це згодом будуть думати. А сьогодні, кажуть, усіх треба і без винятку.

— Ну, це вже зовсім! Такого бути не може, щоб без винятку, — замахав руками Ларивон Леонідович. — Винятки завжди були, є й будуть... А втім, як накажете, Семене Кириковичу. Якщо треба, то я готовий. Та я для вас... Що скажете, те й зроблю. З важким серцем, Семене Кириковичу, з важким серцем, врахуйте.

— За що ж ти будеш мене ляяти? — обережно поцікавився Свирбиченко.

— За що скажете, Семене Кириковичу, за що скажете, — повторював Пересядько журливо і намагався вичавити із своїх маленьких оченяток хоча б слезинку.

— Отакої! Я ще й казати тобі повинен. Досить уже того, що мені самому довелося до такого

дотумкати. Уявляєш, якби не я! Комісія з главку приїздить, а у нас критикою й не пахне.

— Що ж, шановний Семене Кириковичу, — наважився нарешті Пересядько. — Я так почну: «З важким серцем, дорогі товариші, з важким серцем мушу сьогодні прямо й недвозначно звернути вашу увагу на той сумний факт, що наші шановний і всіма нами любий Семен Кирикович, товариш Свирбиченко, не виявляє до нас, своїх підлеглих, належної вимогливості й батьківської суворості. Це ж ми повинні були давно додуматися до того, до чого всі й скрізь давно додумалися. Ми повинні були всі, як один, встати і визнати одностайно, що у нас в конторі з критикою й самокритикою ще не все гаразд. Не вийшли ми в цій справі на передові рубежі, не досягли, не домоглися. Як же це, дорогі товариші й колеги?! Що ж це за колектив у нас такий безвідповідальний?! Не думали про критику й думати не збиралися. Тож довелося нашому шановному Семенові Кириковичу самому думати, наче у нього інших справ нема. Ні, дорогий Семене Кириковичу, я вам прямо й відверто, хоч і з важким серцем, скажу: так далі не можна. Ви змушені думати, а всі інші байдики б'ють? А справа страждає. Ми всі, весь колектив «Ремпобуттари», категорично вимагаємо: «Не думайте, Семене Кириковичу! Не думайте, а вимагайте!» Отак я вас критикуватиму на загальних зборах, дорогий Семене Кириковичу. Гостро, недвозначно й з важким серцем.

Концертні клопоти

— Невесело ми живемо, Семене Кириковичу, — сказав Пересядько. — Сумно й без усякого оптимізму.

Звіт про виконання «Ремпобуттарою» квартального плану лежав на столі перед її керівниками. Веселого в ньому, справді, було мало. Тож начальник контори товариш Свирбиченко пустив слова свого заступника Ларивона Пересядька повз вуха.

Однак Пересядько не вгамовувався. Якась думка, якісь нові незвичайні заміри не давали йому спокою.

— Таки сумно, невесело ми живемо, — продовжив він свої розмірковування. — Ні тобі веселого сміху, ні бадьорої пісні, ні запального, щоб аж земля гула, танцю.

— Отакої! Чого це тебе на веселощі потягло? — здивувався Свирбиченко. — Тут годилося б плакати, волосся на собі рвати, а йому, бач, давай веселий сміх і танці.

— Воно, звичайно, так. Але знову ж таки... Можуть у нас з вами, Семене Кириковичу, й за розвиток народних талантів спитати. Можуть чи не можуть, Семене Кириковичу?

Пересядько чекав відповіді, а Семенові Кириковичу ніяк не вдавалося її знайти, переключитися з тарних проблем на розвиток народної творчості.

— Взагалі-то, — почав Свирбиченко невпевнено. — нас з тобою за що завгодно можуть спитати. І за ящики, і за таланти, і за протипожежну охорону...

— От і я кажу, — зітхнув Пересядько. — З планом у нас справи кепські, безнадійно ми їх заваляли по всіх показниках, а тут ще й за народну творчість доведеться відповідати. Жах!

Картина, що її намалював Ларивон Пересядько, справді, виглядала малопривабливою.

— То що ти конкретно пропонуєш, Ларивоне? — з непевною надією звернувся до свого заступника Свирбиченко.

— Треба концерт хдожньої самодіяльності влаштувати. Про всяк випадок. І главк про цей захід поінформувати, і всіх кого слід запросити. Хай дивляться, хай бачать, на що ми здатні! До того ж я десь чув, що мистецтво — велика сила. Воно, кажуть, може щось там стимулювати, атмосферу потрібну створити, піднесений настрій забезпечити, який додає завзяття й натхнення. Та ми після того концерту плани всі виконаємо. Або й перевиконаємо.

— Ну, це вже ти, Ларивоне, той!.. Це вже тебе повело кудись не туди! Перевиконаємо! Таке скажеш!..

Химерні Пересядькові припущення викликали на завжди суворому обличчі Семена Кириковича щось схоже на посмішку.

— А втім, — Свирбиченко посміхатися перестав. — Хто його зна. Може, й справді... Вони нам про недовиконання, а ми їм — натомість розквіт народної ремпобуттарівської творчості. Тільки хто ж у нас за організацію того концерту візьметься? Де ми такого витівника знайдемо? Може, тобі доручити, Ларивоне?

— Та ви що, Семене Кириковичу, побійтеся бога, — запротестував Пересядько. — На мені стільки обов'язків. Це по-перше. А по-друге, не маю ні слуху, ні голосу. Який вже там з мене художній керівник і той... головний режисер-постановник. Сміх, та й годі. Думаю, доручимо цю справу Рогачівському. Щось йому останнім часом надто весело. Як зустрине мене, одразу починає посміхатися.

На тому й погодилися. Було видано наказ, яким на мблодшого інспектора відділу скарг і заяв покладалися обов'язки організатора народної творчості на ремпобуттарівському терені. І строки визначили, як годиться. Zobов'язали Рогачівського

подати через тиждень програму концерту, на який було б не соромно й кого-небудь з главку запросити.

Як не дивно, а Рогачівський у строки, йому відведені, вклався. Рівно через тиждень з'явився з програмою концерту до Семена Кириковича.

Товариш Свирбиченко довго вивчав запропонований Рогачівським сценарій ремпобуттарівського свята культури. Погано уявляв, якою та програма має бути й що при її розгляді треба казати.

Як завжди у подібних скрутних випадках, на допомогу був покликаний мудрий, всезнаючий Пересядько. Ларивон Леонідович швиденько ознайомився з пропозиціями Рогачівського й аж закипів від обурення.

— Що це ви нам пропонуєте? І на цей концерт ви маєте намір запросити відповідальних працівників з главку?! Ганьба!

— Ну, ти... той, Ларивоне Леонідовичу. Це вже ти... той... занадто, — спробував зупинити свого заступника Свирбиченко. — Нормальний концерт.

— Що ж у ньому нормального? Подумайте, Семене Кириковичу, зважте. Початок — байка «Ворона й лисиця». Це ж на кого ми натякаємо? На кого, можна сказати, руку підіймаємо? На найвище главківське керівництво. Мовляв, план «Ремпобуттара» не виконує, зуби, кому треба, в главку заговорює. Сидять у тому Главку ворони. Так вас треба розуміти, товаришу Рогачівський?

Рогачівський відкрив рота, аби щось пояснити, та не встиг, бо Пересядько вже набрав шаленої швидкості.

— Далі. Що це за пісні співають у вас хором ремпобуттарівці? Одна за одну веселіша. План не виконали, а їм весело. Тут би саме час «Реквієм» заспівати.

— «Реквієм» наш хор не потягне, — спробував оборонитися Рогачівський.

— І чудово. Нам у святковому концерті тільки «Реквієму» не вистачало. Після цього нас з Семеном Кириковичем відправлять на низову роботу, як таких, що не бачать перспективи.

— Так що ж нам співати накажете? — аж затіпався спантелечений молодший інспектор.

— Ат, краще вже мовчіть. Бачу, що з тим співом нічого путнього у нас не вийде. Так, що тут ви далі нам пропонуєте? — Пересядько зазирнув до програми.

— Танок «Полька з вихилясами. Виконують: старший інженер Балабайченко й молодша реєструвальниця Агейченко». А вам не здається, товаришу Рогачівський, вам не здається, що є все-таки якісь межі пристойності? У нас важливий культурний захід, покликаний піднести й продемонструвати, а ви лізете з своїми вихилясами. Ще й молодду, недосвідчену дівчину до своїх легковажних планів залучаєте. Я категорично заперечую, Семене Кириковичу. Про ці вихиляси ми ще окремо поговоримо. Там, де слід, товаришу Рогачівський. А це що? Художній свист. Виконує головний бухгалтер Перепада. Що ж, у цьому щось є. Перепада людина солідна, надійна, випробувана. Художність тут гарантована. Це можна залишити. Оригінально й без усяких двозначних натяків.

— Але ж концерт не може складатися з одного номера, — спробував звернути увагу Пересядька на цю специфічну обставину молодший інспектор.

— Справді, Ларивоне, що ж це буде за концерт?.. Перепада посвистить, і все, — приєднався до Рогачівського Семен Кирикович, якому ця вигадка з концертом почала видаватися небезпечною й підозрілою.

— Чого ж це все? На початку ми поставимо вашу доповідь, Семене Кириковичу. Про перспективи, так би мовити, розвитку народної творчості в «Ремпобуттарі». Ви оту доповідь і підготуєте, товаришу Рогачівський. Потім буде художній свист головно-го бухгалтера. Як наочна ілюстрація.

— А масовість? — нагадав Свирбиченко.

— Масовість? — Лише на хвилюку замислився Пересядько. — Зробимо так. Під отой свист на сцену виходять усі ремпобуттарівці. З квіточками в руках і вимахують ними, аж поки концерт не закінчиться. Вражає? Маси йдуть у мистецтво. Струнками, так би мовити, шеренгами.

— А хто в залі залишиться? Коли маси... той?..

Семенові Кириковичу ніяк не вдавалося охопити весь грандіозний замір свого заступника.

— У залі залишаються представники главку. Вони захоплено ляпають у долоні. Після цього концерт оголошується закінченим, а ми починаємо швиденько узагальнювати й розповсюджувати наш досвід. Та до нас з усього світу делегації їздити будуть за тим досвідом. Про невиконання планів ніхто й не згадає.

— Ну, хіба що так, — погодився нарешті Свирбиченко.

— Так і тільки так, — запевнив Ларивон Леонидович. — А ви, товаришу Рогачівський, ідіть готуйте доповідь про перспективи.

«І ти, Ларивоне?!»

— Велено нам, Ларивоне, провести в «Ремпобуттарі» цей, як його... — Свирбиченко зиркнув до свого записничка. — Експеримент. Зрозумів?

Ларивон Пересядько закліпав очима й про всяк випадок промовчав. Важко було збагнути — зрозу-

мів він наміри високого керівництва чи, може, вирішив про всяк випадок вда́ти такого собі тупака.

— Експеримент велено провести. Чуеш, Ларивоне?

Начальника «Ремпобуттари» обережність і вдавана тупоголовість його заступника почали драгувати. Сподівався мудрої й розважливої поради, розуміння, співчуття. А Пересядько вичікувально мовчав.

Довелося Свирбиченкові втретє починати свою мову.

— Я до тебе, здається, звертаюсь, Ларивоне?! До експерименту нас закликано. З метою...

На цьому Семен Кирикович знову затнувся й почав нервово гортати свій записник.

— З метою підвищення, вдосконалення й виявлення резервів,— раптом озвався Пересядько.

Свирбиченко з підозрою глипнув на свого заступника.

— А ти звідки знаєш?

— Так у нашого главку мета завжди одна. От тільки, що воно таке — експеримент? З чим його будемо їсти, так би мовити?

— Ну, по-перше, сказано, що експеримент масштабний й довгостроковий...

— Це теж зрозуміло, Семене Кириковичу. Експерименти іншими й не бувають. Строки у них завжди такі. Поки закінчать, то всі забувають, для чого й з якою метою експеримент починали. А що по-друге?..

— По-друге?— Свирбиченкові довелося знову шукати відповідь у своїх записах.— По-друге, велено провести гру.

Тут уже навіть завжди обережний Пересядько не втримався й пирснув.

— А в що велено грати? У преферанс? Чи, може, у футбол?

Ларивонові Леонідовичу не вдавалося втримати сміху. Уявляв, як сядуть вони в кабінеті Свирбиченка, знайдуть колоду карт...

— Дурний ти, Ларивоне. Я навіть не думав, що такий дурний. Які там карти? Хто це нам дозволить у робочий час засісти за преферанс?! У ділову гру будемо грати. Сказано: на тиждень ваш заступник стає начальником, а ви — його заступником. Отут у мене все й записано.

— Я — начальником?!— скрикнув вражений Пересядько.

— На тиждень,— з притиском уточнив Семен Кирикович.— Переверити хочуть кадровий резерв.

— А ви — моїм заступником?!— замріяно прошепотів Ларивон Леонідович.

— Тільки на тиждень,— ще раз підкреслив цю важливу обставину Свирбиченко.— Тільки на тиждень. Відверто кажучи, я б тебе й на день до керівництва «Ремпобуттарою» не підпустив. Ну, який з тебе начальник, Ларивоне?

Щось таке незвідане, незрозуміле, шемно тривожне прокинулося в Пересядьковій душі. Аж він сам перелякався. Ота невідома сила раптом випростила його. В очах з'явилась рішучість. З обличчя зникла постійна наполоханість. Навіть чоло Пересядькове стало вищим і яснішим.

Свирбиченко здивовано спостерігав за тим, як змінюється на очах його вірний заступник. Якесь тривожне погане передчуття зродилося у Семена Кириковича.

— Щоправда, є ще один, складніший варіант тієї гри. Якщо, кажуть, ви готові, то можете отим тимчасовим начальником призначити когось із наймолодших своїх інспекторів. Щоб уже найглибші резерви перевірити. На далеку перспективу. Може, аж до двохтисячного року.

— Ну, це вони вже зовсім той,— обурився Пересядько, вихоплений з полону рожевих мрій.— Де ми такого розумного молодого інспектора знайдемо, щоб повів «Ремпобуттару» куди треба? Та ще аж до двохтисячного року. Не готові ми, Семене Кириковичу, не готові.

— Так воно ж на тиждень, Ларивоне?

— Однаково не готові. За тиждень далеко можна зайти,— не погоджувався Пересядько.— Краще вже хай буду я. Слово честі, я «Ремпобуттару» нікуди не заведу. Де була, там і залишиться. І вас, Семене Кириковичу, шануватиму, мов батька рідного.

Таємнича сила, яка було збурила Пересядькову душу, кудись випарувалася. Знову віддано їй з належною повагою гнувся перед Свирбиченком. І Свирбиченко заспокоївся, бо ж по всьому видно було, що Ларивон Пересядько справді нікуди «Ремпобуттару» не заведе, хай би там що, хай ще сотню експериментів у тому Іглавку вигадують.

— От тільки, Семене Кириковичу, буде в мене одне проханнячко.— Пересядько з непевною надією дивився на Свирбиченка.— Про людське око, для експерименту я вже один тиждень у вашому кріслі помучаюся. Тільки всі рішення й накази з вами буду обов'язково погоджувати, щоб, не дай боже, чогось не наплутати. Обіцяєте, Семене Кириковичу?

— Ну, чого ж... Це можна. Ти, Ларивоне, не сумнівайтесь, я тебе напризволяще не кину.

— І ще одне, Семене Кириковичу. Люди різні бувають. Хтось може главкові або ще кудись вище просигналізувати: нічого у них там у «Ремпобуттарі» не змінилося, дурять вони вас, мов дітей малих. Тож, аби чого не вийшло, давайте я вам при людях буду говорити «ти». Ну, як оце ви мені говорите. Тут уже ніхто нічого не запідозрить.

— При людях? Ти?— Непевні, але тривожні сумніви посунули на Свирбиченка, як чорні хмари.

— При людях. Ну, хоча б, даруйте, отак: «Підготуй, Семене, наказ». Або — «Семене, чого це ти сьогодні невеселий якийсь?»

— Ну, знаєш, Ларивоне! Ну, знаєш!— аж захлинувся Свирбиченко.— Ти що собі дозволяєш?! Ти... ти... ти...

— Так це ж задля експерименту, Семене Кириковичу,— спробував оборонитися Пересядько.

— Не готові ми до експерименту. Бачу, що не готові. Попереджали мене в главку про труднощі. Так я не прислухався. Запевнив. Що ж, доведеться визнати свою помилку. Сідай, Ларивоне, пиши листа. Так, мовляв, і так. У зв'язку з об'єктивними причинами просимо не проводити в «Ремпобуттарі» ніяких експериментів. Зрозумів, Ларивоне? Ач, що вигадав!!! «Пиши, Семене, наказ». «Чого це ти, Семене, невеселий?» Будеш тут веселим! Аякже. І це ти, Ларивоне! Ти — мій найближчий помічник. Мій вихованець і висуванець. І ти, Ларивоне!..

Анонімочка

Пропала анонімка. Даруйте, не анонімка, а лист без підпису. Анонімка — слово якесь непристойне, не наше, його в канцеляріях поважних установ не полюбляють. Інша справа — лист без підпису. Відчуваєте різницю? Все оразу набуває належної пристойності, добропорядності, навіть респектабельності. До листа без підпису й ставлення зовсім інше, не те що до паскудної, злоязичної, підлої анонімки.

Якби кудись поділася анонімка, Семен Кирикович Свирбиченко навіть оком не зморгнув би. Туди їй дорога! А тут, на превеликий жаль, зник лист без підпису.

Ще вчора увечері лежав спокійнісінько у шкіряній течці. Більше в тій течці ніяких паперів не було. Тож, ковзнувши стомленим поглядом по канцелярській карточці з написом «Лист без підпису», Семен Кирикович вирішив відкласти його розгляд до ранку. З листами без підпису можна не поспішати. Що б там у них не писалося, про які б глобальні такклізи й дивовижні речі не повідомлялося, відповіді на ці повідомлення ніхто не чекав. Квапитися керівникові «Ремпобуттари» з його розглядом не випадало.

А вранці в шкіряній течці Семен Кирикович нічого не знайшов. Наче й не було там ніколи ні листа без підпису, ні канцелярської картки. Навіть скріпка, якою ту картку до листа було прикріплено, кудись поділася.

«Може, привиділося»,— подумав було Семен Кирикович і сам себе негайно спростував, бо ж такі нерви мав залізні й до всяких химерій був не схильний.

Обережно, щоб не сполохати, допитав вірну свою секретарку Цецилію Макогонюк. Та клялася й божилася, що ніяких паперів ні вчора ввечері, ні сьогодні вранці з кабінету не виносила. Цецилії можна було вірити. Зрештою, для чого їй лист без підпису? Хіба, може, про її гріхи, зловживання, аморальну поведінку в ньому йшлося?

Семен Кирикович оглянув прискіпливіше посивілу, висохлу на секретарській роботі Цецилію й змушений був і ці свої припущення відкинути. Надійна його помічниця була мало схожа на особу, здатну чимось зловживати або щось таке собі дозволити.

Після тих невдалих спроб і пошуків довелося Семенові Кириковичу вдатися по допомогу до свого заступника Ларивона Пересядька. Вдвох вони

ще з годину обмірковували загадкове зникнення й ніяких природних причин отієї чудасії знайти не могли.

— Може, привиди у нас завелися?..— почав було Ларивон Леонідович, та Свирбиченко так люто на нього глянув, що Пересядько зразу язика проковтнув.

Справді, які, в біса, привиди могли з'явитися в «Ремпобуттарі»? Це ж вам контора, а не середньовічний замок. Що б оті привиди в конторі могли робити? Відвідувачів лякати? Так їх після спілкування з ремпобуттарівцями вже нічим не наполохаєш. Можна, звичайно, тим привидам взятися за відповідальних працівників «Ремпобуттари». Нагадати ремпобуттарівцям про неминучу відплату за гріхи. Однак і ця робота невдячна й малоперспективна. Ремпобуттарівці навіть чергового скорочення штатів й позачергової ревізії не лякаються, що вже для них якась там покута за гріхи.

Одним словом, привиди відпадали. І тоді Свирбиченко поставив питання руба.

— Що будемо робити? Лист хоч і без підпису, але зареєстрований. Мені зайві неприємності не потрібні. Тобі теж, Ларивоне.

Пересядько хотів нагадати своєму керівникові, що листа він не губив, та вчасно спохопився. Про такі речі керівництву краще не нагадувати. Може зробити відповідні висновки. А то й без усяких висновків висварить, ще й надовго запам'ятає.

— Я думаю,— почав Пересядько.— Я думаю...

— Ти швидше думай! Теж мені філософ знайшовся!— почав уже сердитись Свирбиченко.

— Думаю, вихід тут один-однісінький. Ніхто тієї анонімки не читав. Ніхто не знає, що в ній написано було. Ніхто нас не питає, яких вжито заходів.

- Ну й що?
- А от що. Ми з вами зараз, не виходячи з кабінету, пишемо анонімку.
- На кого?— Семенові Кириковичу важко було отак зразу вхопити суть Пересядькового плану.
- Байдуже на кого. Це значення не має.
- А що має значення?
- Значення матиме той очевидний факт, що у вашій, дорогий Семене Кириковичу, течці знову лежатиме свіженька анонімочка, себто лист без підпису. Облікову картку й штампи я вам забезпечу. Це вже справа техніки. Тут що головне?
- Що?— зацікавився Свирбиченко.
- Головне, щоб кількість одержаних нами анонімок відповідала кількості анонімок розглянутих.
- Ти диви! Справді? А мені досі здавалося, що головне зовсім в іншому,— щиро здивувався Семен Кирикович.
- Саме в цьому! Скільки одержали, стільки й розглянули. А все інше — дрібниці.
- Ну, якщо так,— зрадів начальник «Ремпобуттари».
- Якщо так, то давай писати.
- Він витяг чистий аркуш паперу, взяв ручку із золотим пером і зупинився.
- Про що будемо писати?
- Та ви що, Семене Кириковичу! Хто ж так анонімки пише? Так пишуть заяви про відпустку й виділення позачергової матеріальної допомоги. Анонімки пишуть лівою рукою, друкованими літерами й обов'язково роблять граматичні помилки.
- Для чого?— Свирбиченка, здавалося, все більше й більше зацікавлювала технологія виготовлення анонімок.
- Щоб ніхто не здогадався,— відрізав Ларивон Пересядько.

— Ну, тоді пиши ти. У мене лівою рукою нічого путнього не вийде. А помилки я й так роблю. Мені їх потім Цицилія виправляє. Мої помилки всім відомі. Зразу пізнають.

— Гаразд!— погодився Пересядько.— Тільки про кого б нам написати? Ви хоч приблизно не пригадуєте, про що там йшлося?

— Я ж тобі вже сто разів казав — не читав, не знаю. Може, там мене хтось висварив...

— Навряд. Про вас написали б до главку. Чого б це про ваші гріхи вам би повідомляли? Ні, тут про якісь внутрішні справи мова йшла. Про окремі недоліки. Або про негідну поведінку когось із наших,— розмірковував Пересядько.

— Та ти ж сам казав, що це значення не має,— нагадав йому Семен Кирикович.— Що ж тут думати? Пиши анонімку хоч на себе.

— Та ви що, Семене Кириковичу?!— жахнувся Ларивон Леонідович.— Що я про себе можу написати? І для чого?

— Що хочеш. Та ти не лякайся. Я ж без усякої перевірки напишу на карточці: «Факти не встановлені», і квит.

— Ви напишете, а потім прийдуть контролери з главку, почнуть перевіряти, як ми з листами працюємо, й щось, може, й встановлять.

— Що ж вони можуть встановити, коли ти все про себе вигадася? Напиши таке, чого тобі й не снилося. Таке, що й не починалось, чого й бути не могло...

Пересядько з сумом дивився на чистий аркуш паперу. Все його довге, сповнене важких конторських випробувань життя повставало перед ним. Чого тільки в тому житті не було! Що б він не написав, що б він не вигадав, воно тим чи іншим боком чіплятиме події з його бурхливої службової біогра-

фії. А якщо справді почнуть перевіряти? Можуть знайти таке, про що він і сам не підозрює.

— Ні, дорогий Семене Кириковичу. Даруйте, Семене Кириковичу, на себе я писати не можу. Не силуйте. Вам що? Вам головне, аби кількість одержаних листів відповідала кількості розглянутих...

А я ще хочу попрацювати під вашим мудрим керівництвом. Давайте ми краще напишемо анонімку на Рогачівського. Ну, на того, що у відділі скарг і заяв молодшим інспектором. Так, мовляв, і так. З роботою не справляється. Вчасно не реагує на скарги, зволікає з розглядом заяв і припускає аморальні прояви...

— Та він же наче той... нічого подібного не робить?— Свирбиченко спробував зберегти об'єктивність.

Та Пересядько вже не слухав. Швиденько, вправо мережив чорними друкованими літерами білий аркуш.

— Яке це має значення, Семене Кириковичу? Це не головне. Головне, щоб усі листи були на місці. І ще. Я думаю, надто вже непереконливою виглядатиме резолюція: «Факти не встановлено». Краще, коли ми Рогачівському в наказі запишемо суворе попередження. Щоб не зволікав і не припускав. У майбутньому.

Семен Кирикович зітхнув і погодився. Стомлений був важкими службовими клопотами. А суворе попередження в наказі справді виглядало соліднішим, аніж легковажні факти, яких встановити не пощастило.

Післямова

Чому я пишу про «Ремпобуттару»

Прокидаюся з радісним відчуттям. «Ремпобуттару» ліквідовано! Треба тільки згадати, звідки ота довгождана, давно очікувана новина до мене прилетіла. З учорашньої вечірньої газети? Чи, може, по радіо передавали? Або телебачення показало, як дужі, крутоплечі хлопці-вантажники виносять з колишньої ремпобуттарівської оселі столи, шафи, стелажі, сейфи, друкарські машинки, стільці, крісла, напівкрісла й різний потрібний та непотрібний конторський реманент?

Ні, здається, поки що таких захоплюючих сюжетів телебачення не показувало. І газети про повну й остаточну ліквідацію «Ремпобуттари» нічого не писали. І радіо про це промовчало. Наче й повинні були показувати, писати, розказувати. Але з невідомих причин зволікають. Можливо, інша більш важлива інформація стає на заваді короткому повідомленню про ліквідацію «Ремпобуттари» в зв'язку з реорганізацією (або в якомусь іншому зв'язку).

А може, то мені лише наснилося. Ніхто «Ремпобуттару» ліквідувати і не збирався. Даремно я радів, думкою багатів, вигадував казна-що. А «Ремпобуттара» тим часом потихеньку, помаленьку живе собі, пристосовуючись до зрослих вимог. Обережно пристосовується, про славні традиції піклується, про їх розвиток й примноження. Старими кадрами не розкидається, бо ж у них головна сила й міць кожної порядної контори.

А може, навпаки. Розгорнула «Ремпобуттара» не бачену досі бурхливу діяльність. Заходилася перебудовуватися. Примножує свої конторські зусилля. Запрацювала на прискорених обертах.

Раніше скарги на відсутність тари розглядали в

конторі місяць. А відтепер укладаються в десять днів. Уявляєте?! Колись треба було чекати тридцять днів, щоб одержати коротке повідомлення про відсутність тари. Відтак маєте вичерпну інформацію про те, що тари нема й не буде через якихось десять днів. Начальник «Ремпобуттари» Семен Кирикович Свирбиченко обіцяє навіть, що десь на межі тисячоліть ці строки можна буде скоротити вдвічі. І тоді всі, кому тара потрібна, матимуть докладну інформацію про її відсутність (зважте, інформацію докладну, з таблицями та діаграмами) лише за п'ять днів. Хай начуваються різні там японці й сингапурці. Їм така продуктивність і не снилася.

Щоправда, доведеться подбати «Ремпобуттарі» про новітню, останніх поколінь техніку — комп'ютери, персональні обчислювальні машини, різні там дисплеї. І телефони поставити кнопочні. І штати збільшити задля тієї техніки. Буде створено при «Ремпобуттарі» відділ науково-технічного розвитку. Без відділу наукового прогнозування обійтися сьогодні складно. Видаватиме він прогноз на квартал, на рік, на п'ятирічку. Тоді, може, й скарг поменшає. Всі знатимуть наперед — нема тари й не буде.

А там, гляди, й науково-дослідний інститут з питань тарозабезпечення при «Ремпобуттарі» відкриють. Чого вже соромитися? Деінде можна, а в «Ремпобуттарі» — зась?! Прогрес — він скрізь потрібен.

Почнуть у тому інституті з розробки теоретичної бази. Без бази — ні кроку вперед. Саме її відсутність, виявляється, й гальмувала досі роботу славного колективу ремпобуттарівців. Мов сліпі цуценята, товклися на місці, плани не виконували, якість не давали, з скаргами розібратися не могли.

Воно, звичайно, у керівника контори товариша Свирбиченка та його вірного заступника Ларивона Пересядька якісь думки про перспективи й шляхи розвитку тарної справи іноді з'являлися. Вони їх іноді пробували втілити в життя, запровадити, так би мовити, в практику. Та де вже там! Хіба вийдеш за тими поточними справами на потрібний теоретичний рівень бачення проблеми тарної дощечки?

А от як з'явиться солідний науковий заклад, справа з теоретичною базою підуть веселіше, й рівень бачення буде такий, що аж страшно. Засядуть у тому інституті молоді завзяті хлопці — шанувальники футболу, чорної кави, преферансу й рок-музики. А поряд з ними ще й кілька геть емансипованих жіночок, з тих, кому за тридцять. І візьмуться вони творити ремпобуттарівську науку, дисертації наввипередки готувати, соціологічні дослідження організують, лабораторні розробки проведуть. Всі, кому треба й кому не треба, одержать нарешті точну, вичерпну й докладну наукову інформацію про те, що тари нема й невідомо, коли вона буде.

Над отим феноменальним відкриттям довго сущитимуть голови провідні фахівці наукового ремпобуттарівського центру. Виникнуть дві цілком самостійні і оригінальні наукові школи. Одна доводитиме, що тари не було, нема й ніколи не буде (в системі координат «Ремпобуттари»). Інша стоятиме на своїх позиціях. Мовляв, тари не було, нема і невідомо, чи взагалі вона потрібна для успішної діяльності «Ремпобуттари».

Чомусь уявляється захист першої дисертації на звання кандидата ремпобуттарознавства. Науковий керівник — С. К. Свирбиченко. Офіційний опонент — Л. Л. Пересядько. Кандидат у кандидати почне здалеку, з палеоліту, й не зупиниться, поки не доведе розповіді до славних сторінок бурхливої ді-

яльності «Ремпобуттари», її невтомних, невгамовних, нестримних керівників товаришів Свирбиченка й Пересядька.

Тут на пропозицію самого Семена Кириковича, людини скромної й немарнославної, дисертант буде оголошений кандидатом усіх ремпобуттарознавчих наук і почнеться безалкогольний бенкет з цілком тверезими тостами. Питимуть мінералку, соки, всякі безалкогольні напої за успіхи рідної «Ремпобуттари», за її керівників, які ведуть контору шляхами наукового прогресу, за її звиклих до всього, терплячих клієнтів за піднесення продуктивності, якості, рентабельності. Буде за тими тостами спорожнено чимало різної тари. І всі залишатимуться тверезими, мов скло. І говоритимуть, говоритимуть, говоритимуть... Аж страшно стає, коли іноді тобі отаке насниться. Краще б уже з п'яних очей щось подібне наваріякали, з'ясовуючи, хто кого поважає.

Може, буде такий бенкет, а може, на якомусь крутому розвороті історії хтось таки ліквідує «Ремпобуттару». І мій нащадок, залюблений в історію рідного краю, знайшовши на сторінках оцієї книги згадку про дивовижну контору, про її титанічну діяльність, не повірить авторові, запідозрить його в схильності до фантастичних вигадок і сатиричних перебільшень.

Ні, не повірить він у «Ремпобуттару». На той час і папірця про неї в архівах не залишиться, і назви такої ніхто не пам'ятатиме. Нічого схожого на всьому білому світі не залишиться.

Ну, та хай не вірить. Зрештою, заради того й пишу. Хочеться, щоб краще йому в світі велося, щоб доля його була щасливішою, щоб не довелось йому блукати звивистими конторськими лабіринтами. Бо в тих лабіринтах можна й себе загубити, не знаючи

з них виходу довіку. І буде тобі здаватися, що нічого в світі, окрім канцелярських столів і сейфів, нема й бути не може. І десь згинеш між «входящими» та «ісходящими», припечатаний жирним фіолетовим канцелярським штампом.

Тож і повертаюся раз по раз до «Ремпобуттари», сподіваючись стати свідком її загибелі, якого-небудь вулканічного виверження. Товстим шаром попелу вкриве воно контору назавжди. Нагадую собі того давньоримського дослідника, який пробував зазирнути до жерла Везувію та й згинув на його схилах, отруений ядучими випарами.

1986—1987 рр.

Романтик

От ви кажете — будні заідають. Життя, мовляв, сіре, одноманітне, позбавлене романтичних злетів. А хто в тому винен?

Романтика — штука дефіцитна. Однак при бажанні будь-який дефіцит не проблема. Джинси чи якісь незвичайні кросівки знаходять, а романтику шукати ліньки.

Я собі такого не дозволяю. У моєму житті тієї романтики, хоч греблю гати. Трохи вигадки, дешиця сміливості, наполегливості — й сірі будні починають вигравати веселковими барвами.

От, скажімо, для вас поїздка вранці на роботу річ малоприємна, нічого вона, крім роздратування й незадоволення, не викликає. А для мене ота ранкова мандрівка сповнена гострих, ні з чим не зрівняних переживань і відчуттів. Що ви робите, втовпиз-

шись до тролейбуса? Поспішаєте негайно закомпостирувати талон, бо, як відомо, незакомпостируваний талон права на проїзд не дає з усіма можливими організаційними висновками.

Я таких дурниць ніколи собі не дозволяю. Ніяких талонів у мене зроду-звіку не було й не буде. Тож їду, весь напружившись, зосереджено чекаю появи контролерів. Навчився за багато років їх заздалегідь здалеку розпізнавати. Як побачу, починається найцікавіше, починається ризикована, сповнена несподіванок гра. Що б там не було, а мені таки вдається вислизнути з суворих контролерських рук. З тролейбуса теж.

Звичайно, трохи запізнююся на роботу. Біля дверей своєї контори зустрічаю нашого керуючого, який вкотре суворо вимагає від мене письмових пояснень про причини систематичних запізнень. «Щоб через півгодини пояснення лежало у мене на столі!»— ставить він завдання, яке додає особливих, незвичайних барв до мого романтичного життя-буття.

Звісна річ, я того пояснення й не збираюсь писати. Можу, але не хочу. У такий спосіб створюю додаткове напруження.

Секретарка керуючого пробує впіймати мене. Йй чомусь здається, що я оте пояснення таки написав, але якісь важливі справи завадили мені зустрітись з керівництвом.

Доводиться весь час змінювати дислокацію, міняти місця перекурів, маскуватися, шукати притулку в кімнатах сусідніх відділів, іноді навіть пересиджувати якусь годину в сусідній кав'ярні.

На допомогу секретарці підключають заступника управляючого. Вони влаштовують на мене засідки на сходах, обходять з різних боків, беруть у лещата. Та я кожного разу вислизую, вдаючись до нових прийомів. Їм так і не щастить збагнути си-

стему моїх пересувань коридорами й службовими кімнатами.

Та що там секретарка й заступник! Цього не може зробити навіть сам керуючий, коли, не витримавши (як його з такими слабкими нервами призначили на керівну посаду?), кидається їм на допомогу, прихопивши з собою гурт помічників і референтів. Діється це вже перед обідньою перервою. Вони не враховують при цьому, що обідня перерва розширює мої можливості, робить їх практично безмежними. В обідню перерву мене не схопиш. Це вже був би сором на весь світ.

На цьому, власне, все й закінчується, бо після обіду починається прийом відвідувачів. І у мого керівництва, й у мене. Дообідній тренаж стає в пригоді і в цій марудній справі. Одним словом, день минає сповнений пригод, напруження, карколомних втеч, переслідувань.

Ну, а вечір для романтичних забавок відкриває необмежені можливості. Передусім треба вигадати якусь переконливу історію для дружини. Щось таке про мою неймовірну службову зайнятість, обтяженість важливими державної ваги справами. Дружина — це вам не троллейбусний контролер і навіть не керівництво нашої контори. Тут рівень повинен бути високий, стерегтися треба щохвилини, бо арсенал засобів перевірки у моєї дружини великий і різноманітний.

Рятує мене тільки одна обставина. Дружині здається, що я до молодичок вчащаю, а насправді ті вечірні години у мене відведені для преферансу й відвідин сауни в гарному чоловічому товаристві. Зрештою, це не має значення. Дружина створює той необхідний рівень напруги, який надає моему життю романтичного забарвлення. Цього досить, цього мені цілком вистачає.

Щоправда, останнім часом ніхто вдома про молодичок зі мною більше не розводиться. А проблема повернення додому з преферансу або сауни після того, як усі перейшли на соки й пепсі-колу, теж втратила свою гостроту. Іноді мені починає здаватися, що жінка нарешті повірила в мою неймовірну зайнятість невідкладними справами державної ваги.

Іду, припізнившись, додому, і нічого вигадувати не треба. Сумно якось.

Кожен дивиться, що хоче

«Дослідний зразок,— прочитав Іван Федотович на таблиці.— Запуск у виробництво не передбачається».

Він ще раз уважно, з підозрою оглянув з усіх боків цей дивовижний ящик. Чудасія, та й годі! І зразок дослідний, і виробництво не передбачається. А на вигляд — звичайний телевізор. Таких у будь-якому магазині хоч греблю гати. Нічого незвичайного. Екран, перемикачі, ручки для регулювання.

Іван Федотович на нього б і уваги не звернув. Йому телевізор геть не потрібен. Вже й так по одному в кожній кімнаті стоїть. А кімнат має три. Ще й портативний на дачі. І в «Жигулях» власних припасував такого собі мацюпусінького телевізорчика. Суцільна тобі телевізоризація виходить.

Але дослідного зразка Іван Федотович ніколи не мав. І його сусіди теж. Та ще й такого, щоб оце й випуск його не передбачався. Ні сьогодні, ні в четвертому кварталі.

У цьому було щось до біса привабливе. Мебльові гарнітури, що прикрашали трикімнатне помешкання Івана Федотовича, він час від часу зустрічав у

квартирах своїх сусідів, друзів і родичів. Однаковими були й кришталеві люстри, килими, сервізи, сантехніка, книги. Іванові Федотовичу іноді здавалося, що й дружини його сусідів, друзів і родичів чимось схожі одна на одну. І діти. І йому самому дедалі складніше було вирізнитися з гурту подібних добродіїв.

А тут один-однісінький, так би мовити, екземпляр з гарантією неповторності.

Не довго й розмірковував. Не вислухав навіть як слід пояснень продавця. А той чомусь не стільки пояснював, скільки прагнув відраяти легковажного покупця від непевної торговельної оборудки. Може, він комусь іншому пообіцяв оце унікальне диво? От і крутить, лякає, баки забиває.

Каже, що й перемикати програми не треба. Все робиться автоматично. Телевізор, мовляв настроєний на хвилю бажань свого власника. Що йому хочеться, те й з'являється на екрані. Таке вигадують!

— Тільки не напружуйтеся,— напучував продавець.— Не напружуйтеся, щоб запобіжники не полетіли. Тут ще наші інтегральні схеми недосконалі, на нестримні бажання реагують погано, напруження тривалого не витримують.

Це заспокоїло Івана Федотовича — на нестримність своїх бажань скаржитися не міг.

До випробування дослідного зразка Іван Федотович узявся, коли нікого домашніх у хаті не було. Вигідно влаштувався в фотелі з кабінетного гарнітуру «Наполеон III», втупився в екран, відганяючи про всяк випадок зайве напруження.

Екран засвітився, побігли по ньому легенькі блакитні хвилі. А з тих хвиль несподівано з'явилося до щему знайоме зображення. Гарна літня сонячна днина, білобока хатинка під стріхою, подвір'я, за-

росле шпоришем, трохи перехняблена на бік клуня, під вітерцем на тлі високого синього неба шелестить дрібним сріблястим листям старезний осо-кір.

Іван Федотович довго вдивлявся в ту картину. Нічого в ній не змінювалося, не відбувалося, однак він ладен був дивитися й дивитися.

Рука сама потяглася до телевізійної програми. Що це показують? «Клуб кіноподорожей»? «Сьогодні в світі»? «Струни серця»?

Нічого подібного програма не обіцяла. Та й без цього Іван Федотович уже почав здогадуватися. Щоб перевірити здогад, переключився подумки на другу програму. На екрані нічого не змінилося. Хіба що кут зору був іншим, наче камера від'їхала трохи далі. Відтак можна було вже побачити й частину сільської вулиці. В кадрі з'явилися виплетений з верболізу тин і задумлива тополя біля воріт.

Третя програма додала до всього цього вулики в садку, розлогу черемшину і шматок городу з гарними золотоголовими соняшниками.

А наступного дня Іван Федотович пішов до магазину. І сам не знав для чого. Прагнув щось зрозуміти, сподівався якихось пояснень. Хоч що тут можна пояснити, коли все й так зрозуміле.

Стояв перед продавцем, шукав якихось слів.

— Будете повертати?— спитав, не дочекавшись, продавець.— Не ви перший. Не хвилюйтеся. Зрештою, екземпляр дослідний, у виробництво його запускати не будуть.

— Повертати я не буду. Але поясніть, чому... Чому по всіх трьох програмах — хатина, подвір'я, садок.

Продавець з неприхованою повагою глянув на Івана Федотовича.

— По всіх трьох? А от у інших... Інші...

— Що інші?— насторожився Іван Федотович.

— Та тут було у нас різне. Один бачив себе самого по всіх трьох програмах у керівному кріслі за столом з селекторним зв'язком. Другому з'являлася на екрані двоповерхова дача з сауною, гаражем на три машини. Третьому — жінки. Щоправда, по кожній програмі інша. Його рідна дружина, зауваживши те диво, ледве не побила телевізор. Наче техніка винна. Показує, що кому хочеться. То як, будете повертати?

Телевізора Іван Федотович не повернув. З'ясувалося, на щастя, що члени його сімейства можуть користуватися ним, як звичайним радіоприладом. Чому так — пояснити важко. Може, у них і бажань ніяких особливих не було? Може, їх цілком вдовольняли звичайні телевізійні програми? Хто його знає.

А от для Івана Федотовича телевізор показує те, що й першого разу. Коли всі домашні йдуть з хати у своїх невідкладних справах, Іван Федотович заходить до кімнати, заставленої гарнітуром «Наполеон III», наповненої дефіцитними книжками, сервізами, килимами. Увімкнувши телевізор, тоскно вдивляється в екран, що дарує йому зустріч з тим світом, до якого він уже ніколи не повернеться.

Касети залишилися їй

За каву довелося платити йому. За свою і за ту, що замовила відтепер уже колишня його дружина. Нестерпно довго порпалася у величезній поліетиленовій торбі, вишукуючи дрібняки, аж поки він не витримав і кинув на шинквас новенького з олімпійською символікою карбованця.

Його завжди дратувало, виводило з рівноваги, присоромлювало оте її длубання, ота її дріб'язко-

вість. Вся вона в цьому. Ганяється за дріб'язком, заощаджує мідяки, а втрачає...

Що йому до її втрат?! Сьогодні вони його не обходять. Він заплатить за каву, він згоден бути поступливим в дрібниціях, аби тільки швидше все закінчилося. Оця розмова, поділ речей, останні юридичні формальності. В головному він виграє. В кінцевому підсумку одержить більше, аніж дурна гуска, яка труситься над копійкою, втрачаючи карбованця.

Сиділи за столиком. Духмяно парувала кава. Треба було починати останню розмову.

— Отже,— сказав він майже спокійно,— з дітьми все вирішено: Петрик залишається у моїх батьків, Олеся — у твоїх. Сподіваюся, ти не заперечуєш?

Вона не заперечила, хоч про всяк випадок з підозрою глянула на свого відтепер уже колишнього чоловіка.

— Чудово. Що там у нас залишилося не поділим? Нагадай. Машина, дача, стереокомбайн, меблі?

— Меблі ми вже поділили! Меблі ми поділили! — захвилювалася вона.

— Невже ти забув? Вітальня — тобі. Спальня з кабінетом — мені.

Він усе добре пам'ятав, але треба було відволікти її на вирішення другорядних питань, щоб вона загрузла в них, щоб вони засмоктали її по самісіньку маківку, прикрашену величезним шиньйонном.

— Не можу зрозуміти. Убийте — не можу! Ну, для чого тобі кабінет? Що ти в ньому робитимеш? Гаразд — не буду. Домовилися. Давай про інше. Пропоную так: машину — мені, дачу й стереокомбайн можеш забирати собі.

Шкода було дивитися на неї. Треба було думати, необхідно було швидко щось вирішувати. Ні того, ні іншого вона робити не вмiла. Не здатна була досягнути в повному обсязі обладнання, яку їй пропонували.

— Дача і комбайн мені?

— Тобі.

— Машина тобі?

— Авжеж, машина мені.

Арифметичні закони, якими все життя користувалась, свiдчили наче на її користь. Два завжди більше одного. Дві речі краще за одну. Вона одержувала більше, але... Але вона йому не вірила. Вона взагалі нікому не вірила, а йому, та ще сьогодні,— поготів.

— Шукай дурніших. За машину я маю одержати розвалену дачку. Навіть не двоповерхову. Тільки з мезоніном. І купу радіобрухту. Ні, шукай дурніших!

— З касетами, дорогенька! З касетами!— Він спробував звернути її увагу на цю важливу обставину, спробував перетворити два на два з половиною, але це вже справу не врятувало. Підозра забетонувала її обличчя, її тіло, її думки, якщо вона їх, звичайно, мала.

— Ну, гаразд, що ти пропонуєш? Хочеш — бери машину, а мені залишиться все інше?

— Ха!— забетоновані губи розідрала саркастична посмішка.— Мені «Волгу», яка вже накрутила двадцять тисяч. А тобі окремих будинок з мезоніном, з паровим опаленням, природним газом і теплою водою. Ні, ви тільки подивіться на цього нахабу! Ще й стереокомбайн. Може, вам касети на дачу подарувати?!

— А кому вони потрібні без комбайна? На чому ти їх крутитимеш?

— Це вже моя справа. Чуеш — моя! — надміру голосно, верескливо почала демонструвати свою вроджену дріб'язковість.

— Заспокойся, бога ради. За касети ти одержиш всього Шекспіра і двотомник Хемінгуея.

— Шекспір! Хемінгуей! Досить з мене двохсот томів всесвітньої літератури. Обдувив, нав'язав їх мені. А що я з ними робитиму? Що, я тебе питаю?! У спальному гарнітурі нема для них місця, а в кабінетному — місце є, так усі полички глухі, ніхто їх не побачить. І Шекспіром та Хемінгуеем теж перед знайомими не похвалишся. Це вже, виходить, не література, а макулатура, нікому не потрібна. Ти мене більше не одуриш. Не на таку напав!

Інших варіантів у запасі не мав, а вона, як це не дивно, припасла дещо, надумала-таки.

— Слухай, дорогенький. Давай так — я беру машину і радіомотлох (без касет він тобі однаково не потрібний), а ти одержуєш дачу і Олеся переїздить до твоїх батьків. Ти ж бо так побивався за нею. Тобі ж хотілося бачити її частіше.

Йому цього, справді, хотілося, але він уже не міг зупинитись, не міг вийти з гри, правила якої забув або й ніколи не знав. І не хотів програвати їй, відтепер уже колишній дружині.

— Краще вже я візьму машину, комбайн з касетами, — запропонував похмуро з підкресленою впертістю. — А ти забирай Петрика.

— А що?! Я можу взяти. У моїх батьків він хуліганом не виросте. Тільки одна умова. Разом з Петриком я одержую машину і дачу. Дітям треба частіше бувати на свіжому повітрі. Ну, а тобі залишиться стереокомбайн імпортований.

— З касетами? — з надією в голосі перепитав він.

— В обидві жмені! Касети мені самій потрібні.

— Але ж комбайн залишиться, так би мовити, у мене.

Цього разу вона думала довше, ніж завжди. Щось у його голосі свідчило про те, що так, за якусь дурничку він комбайна не віддасть. Хотіла одержати все, не поступившись нічим. Порпалася подумки в своїх набутках, аж поки зважилася.

— Слухай, а що, коли за комбайн без касет я тобі запропоную Олесю? Ти хотів її бачити частіше? Ну, кажи чесно — хотів?

— Хотів,— зітхнув він важко.

— От і чудово. Ти одержуєш Олесю. І з Петриком їх розлучати шкода.

— Але ж Петрика ти в мене виміняла на...

— Про Петрика ми домовилися тиждень тому. Я свого слова не ламаю. Це ти маєш таку погану звичку. Ніколи не знаєш, чого тобі хочеться. То машину, то касети, а то ще раптом про дачу починаєш розводитися. І Олесю тобі хочеться бачити, і Петрика виховувати. Все тобі зразу давай. А я от звикла малим обходитися, дріб'язком різним. Так ти погоджуєшся?

— Погоджуюсь,— вихопилося в нього мимоволі, хоч і не знав уже, на що погоджується.

Не міг підрахувати зразу, що виміняв, що одержує він, а які дрібнички залишаються їй. Знав тільки — касети одержить відтепер уже колишня його дружина. А все інше?..

В іншому був не певен. Тільки чомусь здавалося, що однаково одержав більше, ніж вона.

Перший вечір

Маршрут був здавна відомий. Здавалося, зав'язи їм очі — ноги безпомилково доведуть до того благословенного закладу.

Хіба що сьогодні можна було не поспішати. Йшли похитуючись, мов старі морські вовки у незнайомому портовому місті. Роздивлялися навсебіч, дивуючись побаченому. Могутнім крислатим каштанам, що їх вони досі не помічали. Пам'ятали тоненькі тремтячі саджанці. Коли ж вони встигли повиростати?

І будинки на цій вулиці, виявляється, гарні, старої будови з атлантами та каріатидами. Звідкись узявся книжковий магазин. Наче не було його раніш на цьому маршруті? А може й був. Хто його знає? Пробігали раніше вулицею мовчки, зосереджені, націлені, тамуючи радісне передчуття. Розглядатися не було часу.

І вивіску ніхто не міняв. Кафе «Хвилинка». Знайомі круті сходи до напівпідвального приміщення. З ними завжди була морока наприкінці вечора. Іноді не вдавалося з першої спроби їх подолати. З другої теж.

Незвичайне почалося в добре знайомому залі. Незвичайна тиша, незвичайно велика кількість вільних місць на лавах біля столиків. Геть приголомшила їх буфетна стойка з працюючою кавоваркою. Скільки вони пам'ятають цей заклад, кавоварка в ньому ніколи не працювала. Місце займала і не працювала. На кавоварку буфетниця виставляла тачку з погано помитими склянками. Тим призначення цього апарату вичерпувалося. І раптом він запрацював, застогнав тихо й скорботно. А поряд, у посудині, схожій на акваріум, вирує охолоджуючись, апельсиновий сік.

І буфетниця поки що та ж сама — Варка Терентіївна. Тільки трохи схудла, змарніла, очі блищать якось незвичайно. І запитально. А про що вона хоче тебе спитати, одразу й не второпаєш.

Раніше Терентіївна без слів, без усяких поглядів і блиску в очах все розуміла, виставляючи на шинквас те, що треба.

А нині між відвідувачами й Варкою залягла холодна порожнеча непорозуміння, наче обірвалися міцно натягнуті струни, що їх едали. Довелося шукати інших незнаних способів спілкування, вдати ся до слів, якими давно вже не користувалися в подібних обставинах.

— Того... Ну... той... По одній, — вичавив Петрович.

— І по одному, — додав Славко.

— Ну... той... по каві, — спромігся на уточнення Петрович.

— І по цьому... по склянці соку, — згадав нарешті давно підзабуті слова Славко.

Варка наливала замовлене невміло, повільно. Не вірилося навіть, що це та сама Варка, яка колись встигала за лічені хвилини обслужити юрбу спраглих чоловіків.

Найважче почалося, коли вони залишилися одні біля столика, на якому парувала кава в маленьких чашках і золотів апельсиновий сік у майже чистих склянках.

За звичкою підняли склянки, щоб почаркуватися, та вчасно схаменулися.

Ковтнули холодного, приемного на смак напою. Виявляється, жити можна. Спрагу тамує і голова залишається свіжою. Після першого ковтка завжди у них починалася розмова, з'являлося нестримне бажання викласти одне одному найпотаємніше, найзаповітніше.

Петрович починав згадувати невдячну дружину, яка забрала дітей і пішла від нього невідомо чого й куди. Славко пробував повернутися у ті давні часи, коли він приїздив на село до бабусі. Жив у бабусі злий гусак, а в садку рясно родила старезна груша...

Розповіді залишалися незакінченими. Славко й досі, після стількох років, не знав, куди й чого пішла Петровичева дружина з малими дітьми. За ті роки не набула викінченості історія з гусаком, залишилося без відповіді питання про сорт груш, якими славився бабусин садок.

Після третьої вони ще намагалися з'ясувати, як виглядає справжня бера, висловлювати фантастичні припущення про дальшу долю Петровичевих дітей.

Та сьогодні чомусь не хотілося повертатися до тих давніх історій. Здавалося, що вони їх таки розказали в тому іншому житті, коли тут, у «Хвилинці», можна було знайти щось міцніше за апельсиновий сік і каву. А нових історій в запасі не мали.

Мовчання гнітило їх. Знали ж бо, що люди мусять між собою спілкуватися — щось обговорювати, вести дружню балачку або сперечатися. Все, що завгодно, аби тільки не мовчати. Інакше важко зрозуміти — існує людина чи її вже нема.

— Слухай, Петровичу, я сьогодні попа бачив, — відчувши тривожність ситуації, почав Славко і сьорбнув несмачної, несолодкої кави.

— Це буває... — невиразно відгукнувся на те повідомлення Петрович.

— Забув тільки — воно на щастя чи треба було про всяк випадок за щось триматися?

Петрович не зміг отак зразу прийняти Славкову оповідку, тож запропонував свій варіант дружньої бесіди.

— Жарко. Вчора було холодно, а сьогодні жарко.

— Так, задуха. Вчора йшов дощ, а сьогодні дихати нема чим.

Вони жадібно припали до склянок з холодним соком, і балачка знову увалася, згасла, не знайшовши поживи.

— Я вскочив сьогодні в автобус, а він хрясь дверима. «Дипломат» мій прищемило. Так і їхав до наступної зупинки,— Петрович спробував зв'язати обірвану нитку розмови.

— Піп з бородою, у чорній рясі, з хрестом,— повернувся до своєї розповіді Славко.

— Уявляєш, хрясь — і затисло «дипломат».

— А я стою і думаю: за щось треба потриматися. А за що — не пам'ятаю.

— Ну, думаю, пропав «дипломат».

— А може, не треба триматися. Піп — він теж людина.

— Той шоферюга бачить, що мій «дипломат» затисло. Бачить і газує.

Розмова знову згасає, не набравши розгону. Колись їх ця обставина після перших двох склянок не хвилювала. Можна було вдесьте й всоте повертатися до розповідей про гусака, дітей, грушу і невдячну дружину, попа і затиснутий дверима чемодан. Це вже не мало значення.

Відтак усе змінилося. Каву й сік випито. А попереду ще вечір. Теплий, гарний серпневий вечір.

— Повторимо?— питає за давньою звичкою Петрович.

Славко кривиться, але погоджується.

— Розумієш, бачить, що моїм «дипломатом» двері заклинило, а їде.

— Стою і думаю: може, то на щастя?

А попереду ще вечір. І не один.

Ще не пізно

Він сьогодні туди не піде. Завтра — теж. Навіть післязавтра. Хай там що, а з нього досить! Двадцять п'ять років! Збожеволіти можна!

Зайшов до контори молодим, буйночубим хлопцем. У погляді щось таке було... Щось таке... Веселість, зухвальство. А головне, вірилося йому тоді, що оця контора, цей стіл конторський — то лише короткий епізод, маленька пригода на великому шляху. На тому шляху чекають на нього справи надзвичайної, можливо, навіть державної ваги. Він успішно долатиме всі труднощі, перепони, відкриватиме ясні обрії здобуватиме гучні перемоги...

І от минуло двадцять п'ять років. Контора, на відміну від деяких інших, навіть вивіски не поміняла. І стіл залишився той же. Однотумбовий, з поламаною шухлядою. Стоїть у найвіддаленішому кутку великої, заставленої такими ж столами кімнати. Щоправда, в тому кутку не дме, хоч і темнувато.

Епізод розтягнувся на все життя. Вивчено в ньому все вздовж і впоперек. Та й що там вивчати?

Зранку Андрій Соломко одержує десять папірців, з яких йому треба видзьобати по реченню, в кращому разі по абзацу те, що становить хоч якийсь інтерес для їх контори. Ті речення й абзаци складаються потім у один папірець, який потрапляє до теки начальника. На теці написано золотом — «На розгляд».

Андрієві чомусь здавалося, що ті його щоденні справи ніхто й ніколи не розглядає, не читає, що вони взагалі нікому не потрібні. Звідки оте відчуття з'являлося, він і сам собі пояснити до ладу не міг. Але була в ньому якась таїна, щось тривожне, солідко-бентежне.

Як був молодшим, пробував перевірити своє дивовижне припущення. Запізнювався з поданням або й зовсім не подавав на розгляд черговий папірець. Його завжди за таке недбальство вичитували. Рано чи пізно, але вичитували обов'язково. Одного разу навіть на зборах гостро й принципово критикували товариша Соломка «за порушення виробничої дисципліни та безвідповідальне ставлення до виконання особливо відповідальних завдань». Відтак щось досліджувати Андрієві перехотілося. Більше з папірцями отими не бавився, сумніватися в основоположних конторських принципах собі не дозволяв. І життя його після того почало блякнути, втрачаючи будь-яку принадність.

Ще як робив перші кроки коридорами рідної контори, не обходив увагою своїх колег, так би мовити, протилежної статі. Пас їх очима, на щось непевне сподіваючись. Та й вони на нього іноді поглядали запитально. Згодом і цей його інтерес пригас, попелом узявся. Дівчата й молоді жінки потихеньку перетворювалися на огрядних молодиць, заклопотаних домашніми справами, обтяжених родинами. І на Андрія Пилиповича вже ніхто з них не дивився запитально. Або ще якось.

Отож і прийшов той день, коли Соломка раптом вирішив на службу, до свого однотоумбового столу з поламанною шухлядою, більше не потикатися. Що воно буде далі — не знав. Якими шляхами піде його життя — не уявляв. Власне, іншого життя, іншого способу існування ніколи не знав. Давні юнацькі мрії, плани, сподівання давно вже розгубив на щоденному шляху до контори й назад.

Може, саме цей щоденний шлях, його одноманітність, усталена незмінність були найтяжчим випробуванням. Щоденно, не розмірковуючи, виходив з дому о восьмій годині п'ятнадцять хвилин ранку,

незалежно від пори року, погоди, настрою, самопочуття. Потім треба було пройти два квартали, впахтисся до автобуса, проїхати сім зупинок, пересісти на інший автобус, проїхати ще три зупинки, нарешті відміряти пішки два квартали й рівно о дев'ятій увійти до контори, яку чомусь всі його колеги називали рідною. І так кожного дня, окрім вихідних і відпустки, кожного дня на протязі двадцяти п'яти років. Ніхто й ніколи не розтлумачив йому, задля чого це треба робити, до якої високої мети прямує щоденно Андрій Соломка. І сам для себе досі жодних пояснень не шукав.

А от сьогодні він з дому не вийде. Ось уже стрілки годинника підповзли до тієї фатальної позначки. Велика, гостродзьоба показує на двері, закликає, владно вимагає від Андрія Пилиповича дій звичних, єдино можливих, таких, що не підлягають обговоренню.

Щось сіпнулося всередині, кинуло Соломка до дверей. Тільки зосередившись, напруживши м'язи, зміг утриматися на місці. Сидів, втупившись у бліде, ненависне обличчя старого будильника, аж поки велика стрілка знесилено поповзла вниз по циферблату.

Можна було спокійно починати нове життя — на роботу він уже не встигав. От тільки яким воно буде?

Андрій глянув у вікно, наче сподівався там, на вулиці, знайти відповідь на своє запитання. Давно вже ніяких відповідей шукати йому не доводилося. Потреби такої не було.

Засніженою, застиглою в морозних ранкових сутінках вулицею, змагаючись з холодним, колючим вітром, йшли люди. Обережно, погойдуючись, наче у важкій задумі, сунули автобуси. Обганяючи їх, проскакували верткі «Жигулі» й «Москвичі».

Колись Андрій мріяв про власну машину. Тоді йому здавалося, що вона щось могла б змінити в житті. Принаймні з дому можна було б виходити на п'ятнадцять хвилин пізніше. А після роботи повертатися додому раніше за інших. Він ще тоді підрахував, що в такий спосіб у нього за рік набігло б заощадженого часу аж на п'ять діб. Зайвих п'ять днів. Цілий робочий тиждень. Роздумував навіть над тим, як отой тиждень можна було б використати. Варіантів назбиралося чимало. Найфантастичніших.

На щастя, він вчасно поцікавився вартістю машини й швидко збагнув, що придбати її навряд чи коли-небудь зможе. І спокійно відмовився від своєї мрії. Попереду, здавалося, було досить часу для інших мрій.

Будильник показував дев'яту. Там, у далекій конторі, починався черговий робочий день. Через кілька хвилин хтось зауважить, що сьогодні не з'явився на службу Андрій Пилипович. Трохи почекають, потім передадуть його папери комусь іншому. Конторське життя покотиться по второваній колії.

А тим часом у Соломка почнеться нарешті нове життя, ні від кого й ні від чого не залежне існування. Він буде робити те, що йому до душі. І хай собі крутиться той велетенський, невідомого призначення й сенсу конторський конвейер. Соломка Андрій Пилипович житиме своїм життям, своїми власними бажаннями.

От чого йому хочеться зараз найбільше? Зварити міцної кави. Взяти до рук розумну книгу. Вмоститися в зручному кріслі й поринути в інші світи, в життя інших, не схожих на нього героїв, які, подолавши труднощі, злигодні, важкі випробування, простують до світлого й безхмарного майбуття. І хай назавжди відійдуть від нього дрібні й нікчемні конторські клопоти. Назавжди.

Кава вийшла занадто солодкою. У кімнаті було холодно й незатишно. Слова в книзі чомусь не хотіли ставити одне біля одного, тому ніяк не вдавалося зрозуміти, чим клопочуться герої, чим заклопотаний автор.

І весь світ, і подальше життя чомусь видалися йому схожими на цю холодну, незатишну кімнату, в якій зупинився час, а слова втратили зв'язок між собою. Холодна порожнеча, самотність, і більш нічого нема й не буде. Навіть щоденних папірців-звездень.

Ніхто нічого від нього не чекатиме. Навіть короткої щоденної доповідної для теки з золотими літерами. Хай ніхто й ніколи не читає оту доповідну. Байдуже. Зрештою, яке це має значення! Але ж на неї чекають! Отже, він для чогось потрібен. Виходить, що не марно котиться його життя. Хтось десь чекає чогось. Саме від нього.

От і зараз, напевне, здивовані, може, навіть стурбовані його відсутністю. Нервують, шукають якийсь вихід, якусь заміну сумлінному працівникові. І знайдуть. Звичайно, знайдуть. Не перебільшував своєї ролі в тому конторському механізмі. Зрештою, не він їм, а вони йому потрібні...

Можна ще встигнути. Ніхто ще ні про що не здогадувався. Ніхто не повірить, що якийсь там Андрій Соломко хотів було почати нове життя. Наче може бути в людини кілька тих життів. Було, є й буде одне, одна дорога, одна контора.

Можна ще встигнути. Добігти до телефону, послатися на зуби або ще якусь болячку. Пообіцяти, що надолужить прогаяне, що потрібну роботу буде, як завжди, вчасно й на належному рівні виконано.

Можна встигнути. Ніхто й не втямить, ніхто й не здогадається про легковажні наміри Андрія Пилиповича. Зараз він вдягнеться швиденько. А там —

два квартали до зупинки автобуса, сім зупинок, пересадка, ще дві зупинки, ще два квартали й двері рідної контори.

Цей шлях він годен подолати із заплющеними очима. Ще б пак! Двадцять п'ять років позаду. І все буде гаразд. Все буде як завжди. Ще не пізно, ще не пізно...

Дарунок долі

Прокинувшись, за звичкою став у майці й трусах перед великим дзеркалом.

Ті ранкові оглядини давно вже особливого захоплення в нього не викликали. Такий собі добряче підтоптаний добродій невизначеного віку. Руки, ноги, кругленьке черевце. («Треба було б за фізкультуру взятись або перейти на діету»).

Зрештою, він нічого іншого й не сподівався побачити («Як дбаєш, так і маєш»). Лише вирішив про всяк випадок сам собі з докором глянути в очі. Самокритикнутись, так би мовити.

От і глянув. Неохоче, з огидою глянув. Вона йому потрібна була, та самокритика! Без неї, може, все й обійшлося б.

А так виявилось, що дивитись, власне, нема на що, нема на звичному місці обличчя, хоч плач.

Куди воно поділося? Зникло? Витерлося? Хтось поцупив? І кому воно потрібне? Нічого в ньому особливого не було. Нічим воно серед мільйонів інших не вирізнялося. Звичайне, стандартне, невиразне, посіріле від тривалого сидіння в службових кабінетах. Воно вже йому самому давно не подобалося, не викликало жодних приемних думок і сподівань.

Але ж хоч сяке-таке обличчя він до сьогодні мав. Ще вчора увечері, вмиваючись після роботи, мимохить з жалем зауважив появу кількох нових зморщок.

І от тобі маеш — ні зморшок, ні обличчя. Якби це сталося рік або два тому, міг би все звернути на зайву чарку. Два роки тому йому привиділася навіть пара новеньких гостреньких ріжок. Виглядали з-під ріденького сіренького волоссячка, мов грибочки. Після того видива довелось з чаркою розпрощатися назавжди.

Він ще раз обережно зазирнув у синю дзеркальну глибину. Обличчя таки не було. Руки, ноги на місці. Навіть черевце нікуди не поділось. А замість обличчя — сіра пляма.

Щось треба було робити. Вийти на вулицю він не наважувався. Про появу на службі у такому непристойному вигляді й думати не хотілося. Може, викликати лікаря? Взяти бюлетень? А далі що?

Власне, а чого це він перелякався? Хто там на отій вулиці на нього буде задивлятися? Кому він потрібен? Дівчата й навіть жінки з тих, кому за тридцять, давно вже на нього уваги не звертають. У напханому ранковим людом автобусі його мармиза (ба навіть повна її відсутність) теж нікого не зацікавить.

А на роботі? Можна запнутися хусткою. Зуби, мовляв, болять. Або ще краще — ячмінь на оці вискочив. Ні, тоді на нього обов'язково буде звернуто увагу. Краще вже хай так, як воно є. У бій треба йти з відкритим обличчям. Власне, обличчя нема. Та, зрештою, на роботі його пика теж нікому не потрібна. Там, у крайньому випадку, можуть зацікавитися моральним обличчям. Що ж, хай цікавляться. Воно у нього на належному рівні — не п'є, не курить, жінками не цікавиться.

Тож чого це він перелякався, чого запанікував? Якщо добре подумати, то відсутність обличчя дає йому неабиякі переваги. Досі як було? Керівництво тебе вичитує несправедливо, а на обличчя наловзає

невідомо звідки іронічна посмішка. Або, не дай боже, під час доповіді про успіхи рідного управління ти починаєш позіхати, кривитися, морщитися, й тебе одразу можуть запідозрити в чомусь.

Ні, що не кажіть, без обличчя таки краще.

Чим далі він розмірковував, прикидав, зважував що й до чого, тим більше пересвідчувався в перевагах, які доля йому ласкаво подарувала. Відтак має можливість жити вільно, не дбаючи про належний, добропорядний вираз свого обличчя. Навіть дружині важко буде до нього присікатися, а де вже тому начальству.

Переляк минув. Який там бюлетень?! Швиденько одягнувся й рушив у нове своє життя. Відтепер спокійно зможе думати, почувати, реагувати так, як заманеться, не дбаючи про можливі неприємні наслідки.

Важко буде призвичаїтися, але то вже справа техніки.

Інтелектуальні балачки

— Ми ж інтелігентні люди,— сказав раптом Мишко Крук і замовк, наче чогось злякався.

У кімнаті запала тиша. Ми дивилися запитально на нашого товариша, чекаючи продовження або якихось пояснень.

Крук з продовженням і поясненнями не поспішав. А може, й не мав придатних для нашого гурту пояснень.

І собі нічого пояснити не міг.

— Ми ж інтелігентні люди.— Мишко ніяк не міг зрушити з місця.— Інтелігентні чи ні? Я вас питаю?

— Нечебто,— якимось невпевнено відгукнувся Степан Довбашівський. Всі інші про всяк випадок промовчали.

— Так от,— змушений був продовжити свою думку Мишко.— Ми інтелігенти з вищою спеціальною освітою. Інтелектуали, так би мовити. І нам повинно бути соромно!..

Крук потихеньку, не бажаючи того, скочувався до патетики. І зупинитися вже не міг.

— Сором!— гримів він.— Ви послухайте себе. Ганьба! Про що оце ми півдня балакаємо?! Які проблеми ми обговорюємо ось уже четверту годину?! Спочатку розводилися про примхи цьогорічної весни. Порівнювали її з весною минулорічної, вдавалися до малонаукових прогнозів на літо. Потім ще дві години витратили на розмову про підсумки хокейного чемпіонату і на балачки про початок чемпіонату футбольного. Ніхто з нас ніколи ні в хокей, ні у футбол не грав. Ми нічого у спорті не тямимо...

— Ну, це вже ти, Мишко, занадто... Ти вже, Мишко, той...— спробував зупинити його Довбашівський.— Про що ж нам ще говорити? І потім от я, приміром, жодного матчу не пропустив...

— От-от. Я ж про те й кажу. Інтелігентні люди, а окрім погоди, футболу нема про що й говорити,— зрадів підказці Мишко.— Ну, ще про різні ганчірки — штани, кросівки, шкіряні піджаки. Та що ж це робиться, люди?! Схаменіться! Ми ж поступово перетворюємося на міщан-ганчірників. Або й ще гірше. Якби я вас оце зараз не зупинив, ви б, не почервонівши навіть, перейшли б до розмови про жінок. Весною ми чомусь приділяємо їм особливу увагу. Хіба не так?

Крити було нічим. Мишкове було зверху. Ми почали ховати очі, дехто навіть почервонів.

— Ми ж інтелігентні люди,— знову почав своєї Мишко Крук.— Нам годилося б говорити про щось таке... Ну, про щось таке...

Мишкові ніяк не вдавалося згадати, які ж проблеми обговорюють в інтелігентних компаніях. Ну, хоча б отаких, як оце наша. Дивився на нас розгублено і мовчав.

А нас як на те справді потягло до чогось такого інтелектуального, гідного нашої інтелігентної уваги. Але й ми нічого згадати не могли.

— Взагалі-то Мишко має рацію,— не надумавши нічого, сказав Довбашівський.

— Ми й справді чортзна-що варнякаємо,— самокритикнувся Кобижчанський.— А можна було б про сенс життя поговорити. От для чого, скажіть, ми живемо?

Це питання загнало нашу розмову в глухий кут. Запала гнітюча тиша. Не уявляли навіть, як підступитися до цієї дивовижної, а головне, геть нікому не потрібної розмови.

Порушив оте важке мовчання наш найстаріший і наймудріший товариш Микола Іванович Базграй.

— Моя дочка на минулому тижні книжку таку товсту читала,— почав роздумливо Микола Іванович.— Читає й плаче. Плаче й читає. Питаю: ти чого, донечко? Жалко, каже, під поїзд жінка кинулась від нещасного кохання.

— Не пам'ятаєте, як та книжка зветься?— зацікавився Довбашівський.

— Дочка казала, та я вже підзабув,— не зміг задовольнити тієї цікавості Микола Іванович.

Ми знову трохи помовчали, міркуючи над тим, чи варта нашої інтелігентної уваги проблема нещасного кохання. Та тут знову озвався Мишко.

— От, бачите, хлібом вас не годуй — дай тільки про жінок побалакати, про різне там кохання!

Присоромив-таки нас, вказав на недостатньо високий рівень інтелектуалізму в наших розмовах і навіть у наших думках.

Може, під цей настрій, зосередивши всі наші інтелектуальні можливості, ми й додумалися б до чогось путнього, аж тут до кімнати вскочив Митько Ластівка з сусіднього відділу і здивовано гукнув нам:

— Хлопці, чого це ви сидите?! Робочий день ось уже п'ять хвилин як закінчився!

Ми всі, як один, зиркнули на свої годинники і пересвідчилися, що справді ще один робочий день закінчився, а ми за тими інтелектуальними балачками цього не помітили. Тож рвонули швиденько до дверей, залишаючи в нашій кімнаті роздуми про сенс життя, про нещасне кохання, про те, над чим повинні клопотатися інтелігентні люди. Не жалкували за тим, бо знали — попереду ще багато робочих днів. І колись, можливо, ми до чогось додумаємося. До чогось такого... Ну, такого...

В крайньому разі, згадаємо назву книжки, героїня якої від нещасного кохання кинулася під поїзд.

Кімната

Нас четверо у цьому замкненому просторі, в кімнаті, яка зветься службовою.

Ми приходимо сюди кожного ранку відтоді, як було створено наш відділ. Двоє чоловіків і дві жінки. Давно вже вивчили одне одного, давно втратили інтерес до біографічних подробиць, сімейних чвар, стану здоров'я, зовнішності своїх колег.

Про все вже переговорено, немає нічого такого, що могло б нас здивувати. Звикли навіть до дещо екстравагантних туалетів Лери Петрівни. Колись нам здавалося, що за тією екстравагантністю криється якась загадка. Однак нам уже набридло ту загадку розгадувати. А може, й загадки ніякої немає? І не було?

Ми приходимо до нашої кімнати, коли за вікнами ще сіріє. Приходимо незадоволені собою, роздратовані одноманітним бігом буднів, сірою зливою схожих одна на одну службових справ, яким доводиться щоденно віддавати вісім годин життя, годин, які можна було б використати зовсім інакше. Як саме? Це ми погано уявляємо. Та й не прагнемо уявити. Вдовольняємося незадоволенням, яке захоплюється в наших розмовах у ті хвилини, коли ми ще намагаємося спілкуватися між собою. За давньою звичкою.

Від багатьох звичок ми вже відмовилися. Навіть з перекурами покінчили з огляду на стан здоров'я. А першої ранкової балачки нам зректися не вдається. Хочеться, либонь, почути самого себе, визначити своє місце в нашому маленькому товаристві, перевірити, чи тебе ще хтось розуміє. І чи сам ти ще в змозі зрозуміти свого сусіда.

Давно вже уникаємо в цих розмовах торкатися чогось складнішого за погоду, недоліки в роботі міського транспорту, вчорашню телевізійну програму «Що? Де? Коли?» Та й часу для цього не маємо, бо ж таки чекають справи, папери, які треба розглянути, інші папери, які треба підготувати, ще одні папери, на які треба дати відповіді, і знову папери, в яких ми намагаємося знайти оті відповіді.

У ранкових розмовах можна було б обмежитися лише погодою, але, на жаль, вона має здатність дарувати несподіванки, що порушують заколисуючу одноманітність нашого існування, надають йому непевності, небажаної багатозначності, породжуючи безпідставні надії або теж безпідставні відчуття смутку та тривоги. Тож доводиться про всяк випадок користуватися кількома варіантами. Обираємо їх підсвідомо і підсвідомо, керуючись інстинктом самозбереження, закінчуємо ту розмову. На півсло-

ві, обірвавши думку, що загрожує порушити наш спокій, піднести до небезпечного рівень наших знань одне про одного, вивести несподівано наші стосунки в категорію дружніх, може, навіть приятельських. Тільки Лері Петрівні та Антоніні Іванівні не вдається отак зразу урвати балачку. Вони ще якийсь час продовжують її пошепки, звіряючи одна одній суто жіночі секрети, а тоді й собі беруться до роботи. До обідньої перерви западає у кімнати зосереджена тиша.

А в обід ми п'ємо чай, заїдаючи його домашніми бутербродами. За чаєм розмова точиться про папери, які ми розглядали, про інші папери, які ми готували, ще про одні папери, на які треба відповідати, і знову про папери, в яких ми сподіваємося знайти якісь відповіді.

І лише наприкінці робочого дня знову приходить хвилина, коли ми, стомлені паперовою круговертю, одриваємося від справ. Наші погляди шукають чогось нового за вікном службової кімнати, на обличчях колег, на захарашених паперами письмових столах. Нам починає здаватися, що саме зараз, коли відходить ще один, сповнений клопотами, день, можна було б почати якусь іншу, справжню розмову про щось надзвичайно важливе для всіх нас.

От тільки про що саме? І чи вистачить на таку розмову часу до кінця робочого дня?

Вагаємося, а стрілка на електричному годиннику якось тривожно сіпається, скаче, стрибає, перекреслюючи хвилину за хвилиною. Ще трохи — і ми розійдемося в різні боки, сховаємося в сірих вечірніх сутінках, розтанемо в натовпі й уже не зможемо знайти одне одного.

Треба встигнути щось сказати. Про життя, про наші сподівання, надії, тривожні роздуми і постій-

не чекання чогось незвичайного, несподіваного, небуденного. Все життя і кожен день ми чогось чекаємо. Змін, звістки, а може, тільки розуміння, слова, посмішки.

А часу для того, щоб усе це пояснити, вже не залишилося. Може, слід було почати ту розмову ще вранці? Може, не треба було сумніватися в тому, що тебе не зрозуміють? Не витрачаючи час на сумніви, на розмови про погоду і телевізійні передачі, почати все зранку, продовжити в обідню перерву і закінчити увечері. Може, й встигли б сказати все, що треба? Може, й встигли б.

Приходить ще один ранок, а ми залишаємося обережними й нерозважливими, щедро витрачаючи дорогі хвилини на щось другорядне й непотрібне, на сумніви і дріб'язкові справи.

Минає ще один рік, і наш колега, старий парубок Сергій Степанович, йде на пенсію. За ним на пенсійні хліба виходить Антоніна Іванівна. На їх місця приходять інші люди. А в кімнаті наче нічого й не міняється. Хіба що вбрання Лери Петрівни поступово втрачає свою екстравагантність.

Часом у ті короткі хвилини нашого вечірнього мовчання, вечірньої розгубленості й смутку Лера Петрівна починає тихо схлипувати. На правах давнього її приятеля намагаюся заспокоїти жінку. Як не дивно, мені це вдається досить легко. Вона притискається до моєї руки, наче шукає захисту, і шепоче ледь чутно: «Я ж його кохала... Кохала». Я не допитуюся, кого вона кохала. Може, Сергія Степановича, а може, когось іншого.

Кілька крапель агвардіенте

Маленькі крамнички з випадковими, нікому не потрібними речами. Майстерні, в яких похмурі майстри-інваліди з безнадійною відвагою намагаються лагодити пропалені примуси й каструлі, геть зношені чуні й довоєнного зразка черевики. Кіоски з дешевим бессарабським вином і газованою водою, присмаченою ядучо-яскравими сиропами.

І нарешті базар. Біля нього колись була кузня. Ще до війни в кузні палахкотів вогонь, видзвонювали чорні велети-ковалі. А надворі, припнуті до вкопаної в землю рейки, чекали терпляче своєї черги коні.

Кузня вже давно не працює. Кудись поділися коні. Їх замінили побиті на воєнних дорогах торохтливі полуторки.

У післяобідню пору на базарі малолюдно. Вже пороз'їжджалися машини, розбіглися покупці. Лишилися тільки бабусі над своїм нехитрим товаром — смаженим чорним насінням. Чогось терпляче чекають, незворушні під холодним осіннім вітром.

Вітер можновладно господарює в місті. Обшарпав листя з покручених старих кленів, обідрав кронни гордих каштанів, змусив злякано тремтіти акацію.

Жовтим листом вкрито давно не метені й не ремонтвані тротуари, бруківку. Вітер щедро намітає його до трамвайної колії, якою обережно, з розпачливим видзвоном повзають старі, розхристані, ще бельгійського виробництва вагони.

Сире осіннє небо тупиться до землі, засіває її дрібним колючим дощем, мовби плаче тихо й безнадійно за теплим літом, передчуваючи нещадність, невідворотність зимового лихоліття.

За базаром на горбок вибігає вуличка, обставлена одноповерховими будиночками. Вони поховалися в густих вишнях, у бузкових заростях. Маяками стирчать над садибами стрункі тополі, наче вказуючи шлях у незнані далекі світи. Вони починаються там, де закінчується вуличка. Може, трохи далі. А може, й ближче.

Принаймні для нього подорож у ті світи починалася з бібліотеки, з дивовижної бібліотеки, напханої випадковими, звезеними з усього міста книжками, виданими бозна-коли і для кого Санкт-Петербурзькими видавцями, московськими купцями, суворими мрійниками з перших післяреволюційних видавництв. Не було ще часу й можливості розгребти оті книжкові звалища, визначити, що слід читати, а до чого не варто й доторкатися дванадцятирічному хлопчику.

І він читав, покладаючись на власні смаки й уподобання. Бібліотека біля старого базару здавалася йому таємничою печерою з казки про Алі-Бабу. Кожного разу він виходив з неї, притискаючи до грудей чергову нечитану книжку, яка обіцяла йому далекі подорожі до незнаних країн, відкривала безмежжя океану і таємничий світ джунглів. В тому світі майоріли барвисті вимпели каравел і галеонів з скарбами інкських володарів, поставали казкові міста Аравії й кокосові гаї безлюдних островів Полінезії.

І цей світ видався більш реальним, аніж той, у якому йому довелося жити.

Він проходив ним, наче господар, вибираючи те, що найкраще пасує до його майбутнього. То були навіть не мрії. Вірив, що саме так воно повинно бути. Адже життя таке велике, а світ такий неосяжний. Треба тільки пройти отією вуличкою трохи далі, за горбок, і все почнеться.

У холодному осінньому вітрі, в колючих бризках дощу вчувався йому подих далекого океану, шумовиння прибою в скелястих урвищах біля далекого маяка, що вказує єдино можливий шлях першовідкривачам.

І його колись закличе до берега світло маяка. Там, у місті старовинних гостроверхих кам'яниць, суворих храмів, чекатиме на нього найкраща в світі дівчина — золотокоса, синьоока, чорноброва.

У припортовій таверні, обставлений важкелезними дубовими столами, біля каміна він розкаже найкращій у світі дівчині про далекі країни, про скорене його волею шаленство океану, про скарби й перемоги, здобуті в небезпечній мандрівці.

Що буде далі, після тієї розповіді, уявлялося погано та й не мало особливого значення. Ну, може, він вип'є колик рому або агвардіенте. А дівчині старий одноокий, схожий на пірата власник таверни принесе гарячого шоколаду («чоколатлю», як звать цей напій індіанці). Смак агвардіенте або шоколаду уявити було ще важче, але, зрештою, й це не мало значення.

Йшов повз базар, повз крамнички й майстерні, повз сквер з могилою загиблого капітана-артилериста, над якою його бойові побратими залишили грізну сорокап'ятку. Йшов вулицею свого дитинства, єдиною добре відомою йому дорогою. Йшов окрилений тим, що виділося йому в безмежно широких обрях майбутнього.

Вірив у те майбутнє. Вивчивши його досконально, почувався там краще, ніж у рідному будинку, у маленькій кімнатці з ненажерливою грубкою, що її треба було щоденно годувати важким поліняччям, на комунальній кухні без усяких вигід. «Вигоди» були у дворі спільні для кількох таких самих будиноків, напханих дорослими й дітьми, старими й

малими, людьми, на яких злигодні, жах, нестерпна жорстокість війни наклали тягар, з-під якого вони тільки почали випростовуватися, при звичаючись обережно до нового життя в мирі й спокої.

Кожен уявляв те життя по-своєму. До маленького хлопчика воно приходило вдягнуте в барвисті шати далеких мандрівок. Він пробував розказувати про нього своїм рідним — бабусі, мамі. Навіть обіцяв взяти їх з собою, коли попливе за сонцем довкрузь землі.

Бабуня й мама сумно всміхалися, охоче приймали його обіцянки, погоджуючись пливати, йти за ним, куди він скаже. Надто легко погоджувалися. І він скоро запідозрив, що вони погано уявляють, куди саме їх запрошено.

Згодом він наважився розказати про країну свого майбутнього дівчинці-однокласниці. Географію вона знала краще за маму і тому зразу змогла осягнути всю велич його планів і замірів. Вдячний був за розуміння, шире захоплення, яке світилося в її очах. Навіть ладен був погодитися, щоб саме вона зустріла його коли-небудь у порту, пішла поряд звивистими вуличками старого середньовічного міста, першою вислухала розповідь про пригоди відважного мандрівника в далеких казкових краях.

Дівчинка поки що була непоказною, з двома тоненькими сірими кісками. І очі мала сірі, мов листопадове небо їхнього рідного міста. Але він сподівався казкових дивовижних змін у майбутньому. Вони виростуть і стануть зовсім іншими. Гарними, дужими, розумними. Прийде коли-небудь весна. Теплий вітер мандрів промчить вулицями, змітаючи сірий пил, подарує світу і людям нові, щедрі, ясні барви...

Бабуня й мама давно померли. Про ту сірооку дівчинку він нічого певного не знає. Кажуть, наче

вона вивчилася на мікробіолога. Стала доктором наук, членом-кореспондентом Академії якоїсь далекої республіки.

...А він нарешті йде вулицями міста, чимось схожого на те, що зроджувалося в його уяві десь сорок років тому. Від берега цієї затоки колись у далекі подорожі рушали каравели першовідкривачів нових земель, нових шляхів. Нашадки витесали з червоного каменю і ту каравелу, і постаті капітанів-навігаторів, безжальних і гордих вояків, не забули й поета, який оспівав у крицевих строфах їхню звитягу й завзятість. Відтак генієм скульптора навіки зупинено ту шалену гонитву довкола землі. Вони стоять тепер на березі закам'янілі, гордо відсторонені від невблаганного плину часу.

І вулички, такі, як уявлялися,— звивисті, вузьенькі. Здається, ще зберігають на своїх кам'яних хідниках сліди відважних капітанів. А от і величний собор, в якому вони висвячували вимпели своїх каравел — шпигастий, прикрашений викарбуваними з каменю знаменами, химерами, дивовижними квітами, корабельною снастю. З високої гори поглядає на безмежжя океану, на порт, на собор старий королівський замок. В його покоях жив колись принц, який визначив, накреслив, обрахував шляхи для королівських армاد і не дочекався їх повернення, здійснення своєї величної мрії.

А маленький хлопчик дочекався. Хіба що довелося пройти для цього через десятки років. І от він тут, і поряд крокує жінка — молода, гарна, золотокоса, синьоока. Він бачить, якими захопленими, навіть трохи здивованими поглядами нагороджують її чоловіки. Хтось із них, може, позаздив йому. Даремно. З жінкою його ніщо, крім службових справ, не зв'язує. Він про це анітрохи не шкодує. Надто вона яскрава, надто гарна для того життя,

що вже лишилося позаду. Її там не було, не могло бути. Мрії ніколи не збуваються у повному обсязі. Від чогось, сумно зітхнувши, доводиться відмовитись. І не нарікати на долю.

Вони заходять до маленької кав'ярні, яка розташувалася на першому поверсі старовинної кам'яниці. За її вузькими вікнами обставлена височенними палацами площа з камінною постаттю якогось короля, а може, герцога.

Він замовляє дві кави. Бармен про щось перепитує його, щось пропонує. Слова незнайомої мови позбавлені будь-якого сенсу, значення, аж поки не вдається виділити давно підзабуте — агвардіенте.

Так, звичайно, для смаку можна кілька крапельок агвардіенте. Він уже знає, що це таке. І гарячого шоколаду довелося покуштувати. Поступово маленький хлопчик з далекої холодної вулиці, з далекого повоєнного року одержав все, про що мріялося тоді. Або майже все. Принаймні далеку мандрівку за три моря, зустріч із золотокою жінкою й навіть кілька крапель агвардіенте.

І раптом йому нестерпно захотілося туди, на ту іншу вулицю, до того хлопчика. До болю забаглося пройти знову повз старий базар, маленькі крамнички з їх убогим товаром, зазирнути до майстерень, де ремонтували те, що ремонту не підлягає. Закортіло пройти до кінця вуличкою, яка, продираючись через хащі вишняка, бузку й лоху, обіцяла вивести подорожанина аж на край світу. А ще можна було б зупинитися біля реклами трофейних фільмів, що нею прикрашав себе маленький кінотеатрик з гордою назвою «Перемога»: «Індійська гробниця», «Знак Зеро», «Дівчина моєї мрії...»

Він знає, що майже нічого з того давнього дитячого світу не залишилося. На місці базару — модерний універсам. Крамнички й майстереньки давно

припинили своє існування. На вулиці, що потопала у вишневих садках, стали гордовиті дев'ятиповерхові будинки-близнюки. Вуличкою тією потрапляєш відтак не на край землі, а в новий житловий масив, заставлений тими ж таки дев'ятиповерхівками. І новий кінотеатр збудували, розкидавши безжалюбно дерев'яні стіни його попередника. Давно зруйнували і ветхий будиночок з вигодами у дворі, багатолюдними комунальними кухнями і ганком, який так легко перетворювався на капітанський місток.

Увесь той світ залишився тільки в його пам'яті, недосяжний у своїй часовій віддаленості, незрозумілий для тих, хто народився на десять-п'ятнадцять років пізніше. У той світ уже не можна прийти, скільки б не йшов. Будуть ще подорожі, будуть по trochu збуватися мрії, будуть поруч з тобою якісь жінки, кращі або й не такі показні, як сьогоднішня його супутниця. Все, що має бути з тобою, одержиш уповні. Ось тільки не повернешся туди, до того хлопчика, маленького хлопчика на холодній вулиці, під колючий листопадовий дощ, у великий, незорий світ сміливих мрій і жадань. Не зродиться чиста й велика віра у майбутнє, яке чекає на тебе за облупленим рогом старого, непоказного будиночка.

Він сьорбнув захололої кави. Кава була гіркуватою на смак від кількох крапель агвардіенте. За вікнами кав'ярні, над гостроверхими, вкритими червоною черепицею дахами, яскравилося незвично гаряче листопадове сонце.

— Час іти,— нагадала його супутниця.

— Так, справді, час іти,— погодився він.

На якусь мить з'явилось перед ним обличчя тієї дівчинки з сіреними кісками, дівчинки, що загубилася у вирі часу. Між ними залягли тисячі кілометрів і тисячі днів.

— Час іти...

Нове життя починається завтра

Ота думка народилася вранці. Якщо вже зовсім точно — о сьомій годині п'ятнадцять хвилин ранку. Народилася й стала перед Миколою Терентійовичем у всій своїй величі, красі, осяйній перспективності.

Досі нічого подібного Микола Терентійович не відчував, не переживав, навіть не здогадувався, що так воно може бути. Дожив до сорока, а нічого путнього ніколи в голову не приходило. Щоб отак — наче вибух, стрімкий злет і політ у ясного високому небі. Думки до Миколи Руберчука приходили поволеньки, наче знехотя, та все якісь дрібненькі, безкрилі, приземлені.

А тут!.. Аж затрусилося все, задрижало, сколихнулося десь під серцем.

«Завтра починаю нове життя!— думалося легко, весело, безжурно.— Завтра починаю нове життя. Кидаю палити. Починаю день фізкультурою. Почну бігати від інфаркту. Візьмуся до розумних книг. Відвідаю всі міські музеї, театри, навіть філармонію. А влітку — туристський похід на байдарці малими ріками нашої області. Може, й сусідньої. Кажуть, що спілкування з природою робить людину мудрою, доброю, загартованою».

Ні, це таки здорово! Руберчуку хотілося з кимось поділити свою радість. Ну, хоча б з дружиною.

Вона вже не спала, лежала з розплющеними очима, думала про щось, чекаючи, поки забарабанить старий захриплий будильник.

— Слухай,— почав Микола Терентійович.— Завтра я починаю нове життя...

Далі він викладав їй усю свою сонцяяйну програму фізичного й духовного оновлення. Закінчив якраз тоді, коли, підстрибнувши, нарешті захрипів натужно будильник.

— Пробач, ти наче щось говорив?— перепитала дружина. І Руберчук зрозумів, що вона його не слухала, що їй байдуже до його грандіозних планів. Навіть не розсердився (нічого іншого від жінки не сподівався). Запалив цигарку, і день почався, як починалися сотні інших днів.

А завтра все зміниться, все буде інакше. Завтра почнеться нова ера в його житті. І про це світ, люди повинні були знати.

— Слухайте,— зупинив він на сходах сусіда з десятої квартири.— Завтра я починаю нове життя.

— А вчора ви хокей дивилися?— спитав сусід. Важко було збагнути — почув він Руберчука чи пустив його слова повз вуха. Та Микола Терентійович на це не зважив — продовжував викладати свої далекосяжні плани.

— Так,— сказав сусіда.— Ваша правда, шайбу зарахували правильно.

Це вже трохи розсердило Руберчука й навіть здивувало, але намірів своїх він не зрікся, про нове життя думати не перестав.

— Завтра я починаю нове життя,— майже урочисто поінформував Микола Терентійович своїх співробітників десь через півгодини після початку робочого дня. Готовий був виголосити промову, кожне слово якої сповнювало його душу світлою радістю й надією.

Як на те в цю мить задзеленчав телефон, і Магдалина Василівна, схопивши слухавку, почала свою щоденну розмову з подругами про якісь там кросівки, колготки, косметички. Говорила тихо, майже пошепки. Це давало можливість Руберчуку викласти детально, з яскравими подробицями плани свого нового життя. І він цією можливістю скористався.

Закінчили вони одночасно: Руберчук — промову про світле майбутнє, а Магдалина Василівна теле-

фонну балачку з подругами. Чекав хай не бурхливої, але зацікавленої реакції на своє повідомлення.

— Магдалино Василівно, якого розміру кросівки?!— з дивовижною одностайністю загукали колеги, залишивши поза своєю увагою біг від інфаркту, музеї, байдарочний похід малими ріками та інші принади нового Руберчукового життя.

Після обіду Микола Терентійович зробив другу спробу (Магдалину Василівну саме закликано було до керівництва).

— Товариші, колеги!— почав Руберчук урочисто, може, надміру урочисто.— Завтра я починаю нове життя! Кидаю палити...

Він знову проголосив народжені в ранкових сутінках слова про своє незвичайне майбутнє. І знову ніхто не відгукнувся. Наче й слухали, але не чули. Наче поглядали на Миколу Терентійовича, але не бачили. Зосереджені були на своїх справах, паперах, думках.

«А може,— подумалося Руберчуку,— цей феєричний план має дивовижну здатність — звичайні люди не здатні зрозуміти, збагнути його?»

Вирішив перевірити своє припущення. Почав усе спочатку. Та дочекався лише якоїсь двозначної репліки.

— Щось сьогодні Микола Терентійович розбалакались. До чого б це?

— Не інакше на переміну погоди.

І Руберчук замовк.

Останню спробу зробив увечері, коли всією родиною сиділи біля телевізора.

— Завтра я починаю нове життя...—Слова, що їх повторював цілий день, витерлися, наче від довгого вживання, потьмяніли. Не було в них потрібного блиску, урочистості, віри. Тож ніхто на них уваги не звернув. Принаймні повідомлення доньки-пер-

шокласниці про завтрашній культпохід до лялькового театру викликав більшу зацікавленість.

А наступного дня, прокинувшись уранці, Руберчук довго намагався згадати щось таке, чого йому забувати було не можна. Щось учора йому весь день заважало нормально жити й працювати. «Що ж воно таке?—сушив голову Микола Терентійович.—Щось я повинен був почати. От тільки що саме?»

I.

Прокинувся з відчуттям тривоги. Бачив сон, який віщував щось лихе й неприємне. А що саме наснилося — згадати не міг. Залишилася тільки тривога і якась холодна порожнеча в грудях. У тій порожнечі перелякано гоїдалося маленьке серце.

Дурниці. Авжеж, дурниці, нічна, нікчемна, безглузда химерія, яку навіть не запам'ятав. Треба заспокоїтися. Нічого поганого не сталося. Не може статися.

Чудовий травневий ранок.

Неділя. День відпочинку...

Відганяв від себе нічні видива. Повертався до нормального людського буття, немов одужував. Угамував сполохане серце. У грудях потеплішало. Дихав спокійно, легко, рівно.

Відтак уже знав, що його непокоїть. Дрібничка не варта уваги. Ще вчора наказав собі викинути з голови розмову з Василем Конюшенком. І викинув, і думати про неї не буде.

Змушений був учора пообіцяти Конюшенкові: «Прийду. Про що мова! Звичайно, прийду!»

Знав, що не прийде, але пообіцяв. У такий спосіб позбувся необхідності щось пояснювати, шукати якісь переконливі причини. Давній шкільний приятель Васько Конюшенко телефонує йому раз на рік. Отже, до наступного дзвінка триста шістьдесят п'ять днів. За їх густими рядами не згадається маленька не виконана обіцянка.

П'ятнадцять років тому (так, напевне, минуло вже п'ятнадцять років) він теж пообіцяв. І теж не прийшов. Хто про це, крім нього, сьогодні згадує?

Тоді, як оце сьогодні, скликали випускників його рідної школи. А він на зустріч не з'явився. Навіть уже не пам'ятає чому. Часу вільного бракувало? Чи відповідного настрою? Ні, таки не пам'ятає.

...Підвівся з ліжка, не одягаючись, став перед вікном, яке виходило у двір. У дворі чисто. Двірники вже закінчили свою ранкову зміну, а мешканці будинку сьогодні не поспішали.

Йому подобалися дні, коли ніхто нікуди не поспішає, коли все наче зупинилося, завмерло. Люди в такі дні стають іншими — спокійними, лагідними, може, навіть мудрішими. З'являється можливість подумати, згадати минуле, виважити плани на майбутнє.

Чому ж він не пішов тоді до школи? Не може пригадати чи не хоче? Прикидається перед самим собою. Лукавить. А насправді?

Насправді він все пам'ятав. П'ятнадцять років минуло, а все в пам'яті залишилося. Ба не в пам'я-

ті, а там, де час від часу з'являється відчуття безмірної холодної порожнечі.

Йому було соромно йти на ту зустріч. Про щось інше, може, й не згадував би. А пекуче відчуття сорому залишається назавжди. Людина носить його в собі, мов осколок біля серця.

Уявилося йому тоді, як виглядатиме перед колишніми онокласниками. Поганенький, давно непрасований, обтріпаний костюм. Непевна посада позаштатного кореспондента нікому невідомого часопису. Щойно розлучився з першою дружиною. Залишив їй кімнату в комунальній квартирі, а сам тинявся по кутках із старою валізкою, пакою книжок і зошитів. У зошитах — вірші, які не хотіли друкувати. Погані вірші. Це він і сам знав. Нікому вони не були потрібні. Тільки йому самому, наче згадка, наче промінчик світла від зорі, що давно згасла.

Не міг у такому вигляді піти до школи, туди, де будуть хвалитися досягнутим, здобутим, завойованим за десять позашкільних років. Дрібне, нікчемне, дурне марнославство заїло. І сором. Не міг, не повинен був стати таким.

Чому, власне, не міг? Чому не повинен? Тоді не знав. Може, якраз зустріч, на яку не з'явився, змусила озирнутися довкола себе, щось переглянути, від чогось відмовитись. Принаймні з того дня почав по краплині вичавлювати з себе дурне марнославство, вчився не соромитися власної посередності.

Тож сьогодні вже не з'явився запрошення на вечір однокласників, хоч і небагато змінилося за п'ятнадцять років. З позаштатного став штатним літпрацівником. Ну, ще вдруге одружився. От, здається, і все.

Та головне не в цьому. Сьогодні він може спокійно пристати до гурту тих, з ким двадцять п'ять ро-

ків тому одержував новенькі атестати. Послухати їхні розповіді, подивитись, якими вони стали.

Тільки для чого все це? Ніколи не з'являлося в нього бажання поспілкуватися з незнайомими людьми. Не міг згадати облич, прізвищ, імен шкільних приятелів. Двох-трьох пам'ятав. Тих, хто іноді з'являвся на його шляхах,— Василя Конюшенка, Петра Ріпчачка, якого в школі дражили «Ріпкою», Віру Музичук. От, либонь, і все. Ще, може, Наталку Северин, хоч і давно не зустрічав її.

Між ним і тими хлопцями й дівчатами з десятого «В» пролягло ціле життя. Чверть століття. І в кожного та четвертинка була своя. Життя вчило й карало тебе, дарувало, а ще більше забирало, приносило радість, печаль, розчарування. І цього можна не соромитися. Воно твоє. Нічого іншого вже не буде. А перед незнайомцями і не соромно. Зустрілися випадково, з непідробною байдужістю глянули одне на одного і розійшлися назавжди. Можеш навіть вигадати щось. Або приховати деякі неприємні подробиці. Якщо захочеться.

А ще ліпше нікуди не ходити. Зустріч з гуртом незнайомців не приваблювала. Спогади про те, як воно було двадцять п'ять років тому, не хвилювали.

Невже справді не хочеться згадувати? Невже не залишилося чогось такого, про що варто згадати? Не заради сьогоднішньої зустрічі. Не в гурті колишніх однокласників. А так, для себе, позбиравши рештки того, що становить якусь цінність тільки для тебе.

Треба зважитися, виборсатися з-під нашарувань, мулу, залишків напівзотлілих неприємних спогадів, згаслих поривань, гірких розчарувань. Всього того, що накопичувалося й гнило в душі. Треба тільки вийти з тим бажанням за поріг, і теплий, пружний вітер юності вдарить в обличчя, і сонце буде зно-

ву яскравим і щедрим, небо глибоким, дерева високими, час безкінечним.

...Ота часова безмірність — найбільший скарб нашого дитинства. Вона надає речам, подіям, людям самодостатнього значення. В тому часовому безмежжі перегляд старого, сотні раз баченого фільму дарував справжню непідробну радість. Склянка звичайнісінької газованої води набувала дивовижних незрівнянних якостей. І ще були десятки інших дорогоцінних речей. Хвилюючі мандрівки на далекі дніпровські пляжі і до сусіднього монастирського саду, на старий єврейський цвинтар, виставку трофейної зброї, до зоопарку, на ще не розібрані руїни центральних вулиць, на давній подільський торг, у забур'янені яри, що залягли за шкільним подвір'ям. Як багато і як часто він тоді мандрував! Скільки радості й відкрить дарували мандрівки. А сьогодні пробігає, нічого довкола не помічаючи, звичним своїм маршрутом — на роботу і з роботи.

На зустріч він, звичайно, не піде. Ні до чого. Вийде тільки на вулиці свого дитинства. Не бував там давненько. Нинішні його шляхи-дороги ніколи не виводять туди. Наче й близько — якихось три зупинки тролейбусом. А ніколи не виникало бажання сісти в той тролейбус.

Може, боявся зустрічей із самим собою, з власною юністю. Чому боявся? Чим завинив перед нею? Не став тим, ким хотів бути? Сьогодні оте «ким» уже нічого для нього не важить. Швидше вже не «ким», а яким він сподівався стати.

Яким? Тоді це питання перед ним не стояло. Тут усе здавалося зрозумілим і очевидним, як теорія про будову Всесвіту. Чесним. Сміливим. Мужнім. Ну й ще, бажано, — гарним і сильним.

Це вже згодом життя подбало про засвоєння інших якостей, зажадало обережності й розважливо-

сті, вміння чекати (іноді й безнадійно), прощати собі та своїм близьким, вчило компромісам і виховувало здатність забувати про них, бути ощадливим у почуттях, пристрастях, бажаннях...

II.

З тролейбуса вийшов біля скверика, в якому колись призначав перше побачення дівчинці з їхнього класу. Подобалася йому інша — красуня, відмінниця Наталка. Вона була героїнею його мрій, його життя. В мріях, сміливий і гарний, завойовував її серце, здобував її прихильність. Так і тільки так все буде. У великому, справжньому, дорослому житті.

А побачення призначив іншій, бо вона прихильно поглядала на нього, навіть записку написала на уроці геометрії: «Давай дружити».

То був чи не перший в його житті компроміс. До відмінниці Наталки з його «трійками» і зростом не підкотишся. Біля неї завжди в'юнилися дужі, впевнені в собі хлопці. Нічого. За Наталку він змагатиметься пізніше, коли прийде (неодмінно прийде) його зоряний час, прийдуть його перемоги. Почекаємо. Таке велике життя попереду.

Тоді його все-таки непокоїла власна непослідовність, муляла необхідність хоч тимчасово чогось зректися. А сьогодні з приємністю згадує своє перше побачення. Сам собі заздрить. Перше побачення варте того.

Весна була рання. Білі свічки засвітилися на каштанах ще перед травнем. Хвилювався — прийде чи не прийде? Прийшла. Трохи перелякана, напружена, щаслива своєю першою жіночою перемогою. Однак перша його спроба доторкнутися до дівчини була рішуче відкинута, як щось непристойне.

Сховалися у бічній вуличці. Погано освітлена, довга, обставлена маленькими присадкуватими будиночками. За високими парканами кипіли цвітом, здіймаючись пишними кронами аж до неба, сади. Стара бруківка, якої не часто торкалося колесо машини, поросла споришем.

На перший погляд, і сьогодні тут нічого не змінилося. Збудували кілька неоковирних п'ятиповерхових коробок, врізавши їх у живе тіло старої вулиці, в зелені її береги.

Та коли придивитися уважніше, побачиш — вулиця приготувалася до невідворотних змін. Віконця в будиночках позабивано старими дошками. Паркани давно не фарбувалися. Обірвано дрти, які єднали цей куточок старого міста з великим світом. Поламано водозбірні колонки, які були колись місцем постійних зібрань вуличного люду. Тільки в садах нічого не змінилося. Киплять біло-рожевим цвітом, як тоді, в пору першого побачення. Може, востанне.

Може, якраз цього літа прийде сюди техніка, стануть довгоруки, цибаті крани, заgrimлять самоскиди і все буде скінчено. Зведуться нові багатопверхові громаддя, а стара вуличка ще якийсь час житиме в твоєму серці, в твоїй пам'яті, в твоїх почуттях. Якщо тобі, звичайно, захочеться все те згадувати.

Про що вони тоді говорили? Може, й зовсім не говорили, перейняті тривожним почуттям недозволеності. Здавалося, нечисленні перехожі з підозрою поглядають у їхній бік, здогадуються про щось, за-суджують. Боялися зустріти знайомих. А йому було ще й ніяково за свою обраницю.

Він соромився зустрічей з нею. Чомусь навіть подумки не наважувався назвати її симпатичною. Не подобалося йому те худорляве, циганкувате дівча. В його мріях жив інший образ, інша дівчина, з та-

кими, як у Наталки Северин, розкішними руськими кучерями, пустотливими ямочками на рум'яних щічках, блакитнооке створіння, безтямно закохане в свого відважного лицаря. Не обов'язково Наталка. Тут він уже почав поступатися деякими своїми надміру романтичними вимогами і планами. Але неодмінно схожа на неї. А головне — безтямно закохана.

Досі не розуміє, чому та циганка йому не подобалася, чому соромився за неї. Як на сьогоднішні його смаки, з неї мала вийти досить-таки гарненька, із своєрідною, небуденною зовнішністю жіночка. Такі не набирають зайвої ваги, надовго зберігають дівочу поставу. Їхні кучері не потребують щоденних вправ з усякими механічними пристроями, на які він надивився за останні двадцять років.

А він соромився всього — її зовнішності, мовчакуватості, її «трійок», хоч своїх мав удосталь. Соромився, а втрачати її не хотів. Навіть не її, а відчуття якогось майже дорослого життя з побаченнями, прогулянками, під час яких йому іноді все ж дозволялося торкнутися її руки, затримати в своїй долоні тремтячі худенькі дівочі пальці.

Після літніх канікул вона кудись виїхала з батьками. Він ніколи більше не зустрічав її і не чув про неї. Тож можна було вже не соромитися. Ніхто в школі не дізнався про його першу романтичну пригоду, яку й захопленням важко назвати. Так — маленький компроміс із власною совістю.

Давно вже викинув з пам'яті цю історію. А от сьогодні згадав. Для чого? Закортіло, бачте, з'ясувати, яким зробило його життя. Здалеку починаєш, хлопче.

Втім, хіба не однаково, звідки починати. Хто знає, з чого все починається? Може, якраз з отаких дрібненьких, нічого не вартих епізодів, яких не за-

фіксувала навіть колективна пам'ять колишнього десятого «В». І хто визначить справжню вартість твоїх вчинків? Зрештою, може, то був і не компроміс, а ганебна капітуляція?

Не треба перебільшень. Жив хлопчик, який сам собі здавався мужнім, красивим, романтичним героєм з ще не розказаної чарівної казки.

Насправді ж нічого подібного не приготувала для нього доля. І на майбутнього героя аж ніяк не був схожий. Костюм куплений на виріст, розбехканий, погано почищені черевики, невиразне обличчя. От, власне, і все. Ніяких трагічних постатей з того минулого не постає. Нічого особливого в його біографії ніколи не було. І не буде.

Тож згадуй спокійно. Перші побачення. Вулиці свого дитинства. Недосяжну красуню Наталку Северин. Навіть ось цей заклад громадського харчування.

Диви, втримався-таки на старому місці. Час над ним невладний. Той же напівпідвал. Тільки вивіска інша. Що ж, вивіски на ньому мінялися часто. Зразу після війни цей заклад звався, здається, «Американкою», потім — «Закусочною», ще згодом — «Пиво-води». Сьогодні він прикрасився короткою, але претензійною табличкою — «Бар».

Мріяв колись про відвідини цього недосяжного закладу. Саме так, на його думку, виглядали таверни з романів Стівенсона, Майн-Ріда і тепер уже забутого капітана Марієтта. Хліб ще давали по картках, і він ходив за ним до продуктової крамниці, яка знаходилась якраз навпроти «Закусочної».

«Закусочна», хоч і під новою вивіскою, збереглася, а на місці продуктової крамниці сьогодні розташований галантерейний магазин. Ось на тих сходинках він єдиний раз у житті кинувся у бійку. Дов-

готелесий хлопчина поцупив з його кишені картки. Зробив це нахабно, не ховаючись. Розраховував на свою силу. Не сподівався відсічі, супротиву, навальної, нестримної атаки.

Звідки в нього взялася тоді сміливість? Ні до того, ні опісля він ніколи не бився за свої інтереси. Волів перечекати, сподіваючись захисту від когось стороннього, примарної справедливості долі, яка однією рукою забирає, а другою має колись винагородити.

Вчепився обома руками в сорочку кривдника, шаленіючи, втративши над собою контроль, не тямлячись від злості, образи, бажання помститися. І злодюжка перелякано відступив, залишив поле бою, кинувши йому під ноги пожмакані картки.

Нікому ніколи не хвалився тією перемогою. Ніколи нікому про неї не розповідав. Для чого? Однаково не повірять. Хіба от сьогодні? На цьому ювілейному зібранні можна говорити вже про що завгодно. Ніхто не пам'ятає, яким він був. Усім байдуже й до того, яким він став. Кого може зацікавити розповідь про хлопчика, переляканого власною перемогою? Він таки справді тоді перелякався. Кого? Злодія чи самого себе? Чи можливої поразки?

Чим далі відходив від магазина, тим виразніше уявляв, якою страшною і жорстокою могла бути поразка. А ось у оцьому підвальчику за брудними вікнами сиділи упевнені в собі ні від кого не залежні люди. Пили свіже пінисте пиво, заїдаючи великими, соковитими сосисками. Хотілося швидше вирости, стати схожим на тих таємничих незнайомих, щасливих і мужніх.

Здається, і цю мрію не пощастило здійснити. Пиво доводилося пити не раз. З сосисками, раками, гаранею. От тільки ніколи не почувався при цьому щасливим і мужнім. І нічого таємничого не було в

численних закусочних, «забігайлівках», пивних барах, які траплялися на життєвому шляху.

Може, сьогодні пощастить? Рішуче переступив поріг бару. Відвідувачів не було. Пива й сосисок теж. Судячи з преїскуранту, бар спеціалізувався в цю історичну епоху на каві й тістечках. Їх теж не було, про що роздратовано повідомила буфетниця. Відірвалася заради цього від складних арифметичних підрахунків. Щоб заспокоїти її, спробував придбати пачку дорогих сигарет «Космос». Завжди палив, скільки себе пам'ятає, дешеву «Приму». А тут, видно, романтичні спогади подіяли.

Нічого з тої спроби не вийшло — у буфетниці з троячки не знайшлося здачі. Вона ще дужче розлютилася, аж засмучала на непроханого відвідувача: «Заважають працювати! Ходять тут різні! Самі не знають, чого їм хочеться, — кави, тістечок, сигарет?»

«Романтики хочеться», — хотів було пожартувати, але вчасно втримався, бо й справді не знав, чого йому хотілося сьогодні. Вигадав мандрівку вулицями свого дитинства, а для чого — невідомо. Вирішив не йти на зустріч з шкільними друзями, а підходить все ближче до шкільного подвір'я.

Треба швиденько вертатися назад, бо так неодмінно когось зустрінеш. Або друзі дитинства сюди припхаються, сподіваючись знайти в барі щось міцніше за каву. Ну, хоча б оту припалу пилом пляшку «Бенедектину». Повертатися він не буде. Краще вийти ось цим завулком до невеличкого стадіону.

У післявоєнні роки стадіон був геть занедбаний. На його твердому, мов асфальт, полі виборювалася першість школи з футболу. Він інколи теж опинявся в складі команди. Воротарем. Пропускав чимало. Його лаяли останніми словами, але бажуючих стояти у воротях не було. Всім хотілося забивати м'ячі, і ніхто не хотів падати на тверду землю.

Знову в пам'яті щось не те спливає. Не заради футболу прителіпався сюди. Про ті далекі, молодечі баталії можна якраз і згадати на зустрічі з приятелями...

Тільки школа тут ні до чого. Кривуляста вуличка, цей маленький стадіон з іншого життя. Іншого? Хіба їх було декілька? Перше, друге, третє, четверте?.. Скільки і яких? Не рахував.

III.

І все-таки їх було кілька. Перше, довоєнне, щасливе й безхмарне, обірване вибухами бомб. Від того життя в пам'яті лишилося так мало. Інколи до болю хотілося згадати батька. Та нічого не виходило з тих намагань. Його пам'ять не зберегла нічого. Батько жив у спогадах інших — мами, бабусі, тітки, сусідів. А він тільки зв'язував ті спогади з сонячними ранками свого довоєнного життя. Щасливі сонячні ранки. Ото і все.

Потім бомби. Марш чужинців під вікнами. Холодні, голодні осінь і зима. І знову осінь і зима. Теплих, сонячних ранків уже не було в цьому житті. Було віддалене торохкотіння кулеметів за міським кладовищем, в яру, куди йшли і звідки не поверталися тисячі людей.

Він не бачив, як вони проминули крізь сірі холодні сутінки вересневого ранку, не сколотивши важкої густої тиші, що залягла на вулицях міста. Запам'яталася тільки порожня вулиця перед будинком, загублені або покинуті речі на бруківці, яка масно блищала від багнуки, принесеної сюди тисячами ніг з усіх куточків міста.

Так починалося його друге життя. Воно закінчилося звісткою про загибель батька. Потім був довгий сонячний день Перемоги. Сонце знову з'явилося

в його спогадах. Щедре сонечко літніх канікул. Днів без навчання.

Чому він сьогодні має йти до школи, яка дарувала йому самі неприємності? Яка й досі приходить в його сни тоскними, сумними спогадами?

Власне, школа тут, може, й ні до чого. Хіба вина вона, що десь колись маленька людина заплуталась в її нескладних, але жорстоких законах. Школа в своїй военній і післявоєнній бідності не могла приголубити й зрозуміти мрійників і фантазерів-самітників. Йй вистачало мороки з переростками-хуліганами, затягтими курцями, знавцями вітчизняної і трофейної зброї, завсідниками велелюдних торжищ, де все продавалося й купувалося.

Що могла запропонувати їм школа? Вони так багато знали і бачили. Грамоті навчались, вчитуючись у карлякуваті чорні літери наказів окупаційних властей. Торговельні обладки з сигаретами, сірниками, перепродажем квитків у кіно сприяли засвоєнню необхідного мінімуму математичних знань. Географія прийшла до них вбрана в мундирі різномовної армії завойовників. Згодом вони дізналися дещо про Америку, смакуючи казкові консерви і яечню з жовтого порошку. А фізкультуру заміняли бійки, в яких не визнавалися жодні правила. Виснаженість бійців компенсувалася затятістю, незрозумілою жорстокістю, коли справа доходила до ножа або леза, яке, мов на сміх, хтось назвав безпечним.

З такими універсальними знаннями годі було сподіватися закінчити бодай сім класів. Вони й не сподівалися — для цього не залишалось часу. В п'ятому-шостому класах чотирнадцятирічні хлопці розходилися по сусідніх підприємствах, ремісничих училищах або пороз'їздилися по світу.

Лишилися ті, в кого був час. Серед них і він. Чи

не найменший і чи не найслабший у класі. Ще й хворів тоді багато. Залишався сам на сам з батьковими книжками (мати працювала в артілі). Книжок було небагато — розрізнені томи Енциклопедії, підшивки журналів «Вокруг света», «Всемирный следопыт», Жюль Верн, капітан Марієтт, з яким потім уже ніколи не зустрічався.

То було зовсім інше життя — дні хвороби. Він безнадійно відставав у школі, однак линув кудись у далекі дивовижні світи. А мамі так хотілося, щоб він був першим у навчанні, щоб здобув освіту, вищу за ту, яку мали вони з батьком. І хвалилася перед сусідками його уявними успіхами.

Він відставав, загрузав у багнюці невивченого, незрозумілого, незбагненого. Іноді поривався наздогнати, виправити становище, аж поки не зрозумів нездійсненність отих своїх поривань. Як він міг наздогнати тих, хто йшов зовсім іншою дорогою і зовсім в іншій бік. Колись згодом дороги перетнуться, і тоді можна буде з'ясувати, хто кого випередив і чого варта його «трійка» з геометрії.

То, може, якраз сьогоднішня зустріч і є тим місцем, де дороги перетинаються, і через півгодини ти вже знатимеш, чи справедливо колись отримав свою «трійку»?

Ні, либонь, ті дороги вже ніколи не перетнуться. І «трійка» залишиться «трійкою».

IV.

Ось тут, неподалік від стадіону, на квартирі мешкала дівчина, яка стала його першою дружиною. З неї почалося нове життя. Для цього довелося тільки піднятися дерев'яними сходами на другий поверх. Сходи рипіли, зітхали сумно під ногами. Треба було ступати тихо, щоб не почули сусіди.

А перед тим вони довго, аж поки губи заболіли, цілувалися на поламаних лавах стадіону. Нічого іншого на той вечір він і не сподівався. Навіть коли дізнався, що цієї ночі вона в квартирі була одна (господарі виїхали на село до родичів). Жартома спитав, чи не пустить його до себе. «Тільки щоб, не дай боже, сусіди не почули»,— надто швидко погодилася вона.

Так він опинився на рипучих сходах. Їх, здається, й досі не відремонтовано. Навіть блаженські бильця обвалилися. Як мешканці добуваються ними на другий поверх узимку, коли приступки засніжені, вкриті кригою? Певно, сподіваються, що скоро їхню халабуду знесуть і натомість збудують що-небудь пристойніше.

В останню мить Зіна завагалася, щось їй налякало. Трималася однією рукою за бильця і тихо, жалібно просилася: «Не сьогодні. Іншим разом. Боронь боже, ще сусіди почують. Не треба, дорогенький!»

Було б йому вдовольнитися тим, що одержав на стадіоні (губи ще боліли від поцілунків), прислухатися до її жалібних прохань,— усе на тому й скінчилося б. Або, точніше, не почалося б. Не кожен день хазяї їздять на село до родичів. Поки вибралися б знову, Зіна вже б зникла з його виднокругу. Тим би все й закінчилося: поцілунками, від яких болять губи, обіймами на поламаних довгих лавах занедбаного стадіону.

Ніяких особливих почуттів він до неї не мав, навіть не будував собі жодних планів. Працював тоді в заводській багатотиражці. Вечорами іноді затримувався. Зіна приходила з відром і щіткою прибирати захарашений редакційний барліг. Не звертав на неї уваги, наче не було нікого в незатишній, сируватій кімнаті. Мучився над чистим аркушем па-

перу, намагаючись викласти в римованих рядках невизначеність власних почуттів.

То були останні спалахи попереднього його життя, яке почалося після школи і потім довго дотлівало.

До інституту вступати не наважився, хоч у ті далекі роки майже всі власники атестата вступали й рішуче кидалися в науку. Він же вирішив задовольнитися малим. До технікумів десятикласників приймали без екзаменів і, позіхавши під стінами університету, він пішов вчитися на механіка-технолога широкого профілю.

Це було безглузде рішення. Математика, фізика, креслення для нього і в школі залишалися нездоланими перешкодами. Ще й досі сняться кошмари, коли він приходить на екзамен з алгебри або пробує виконати найпростіше креслення. А машини йому завжди здавалися загадковими підступними ворогами, що затаїли люту ненависть до нього.

До технікуму не треба було складати екзаменів. Усі проблеми вирішувалися просто. Знайшлася дорога, на яку можна ступити без особливих ускладнень, а далі все якось влаштується само собою.

Він провчився в технікумі до другого курсу тільки завдяки тому, що там була літературна студія. Тут до нього прийшла й перша слава, хай навіть місцевого значення. Та на другому курсі він збагнув, що технолога широкого профілю з нього не вийде, поета — теж. Не міг скласти жодного екзамену, а літконсультанти міських молодіжних газет одностайно радили йому навчатися у класиків.

Так він і опинився в заводській багатотиражній газеті. Допоміг викладач технікуму, той самий, що керував літературною студією. Коли прощалися, порадив учитися заочно в якомусь гуманітарному навчальному закладі.

Порадою скористався лише через кілька років, вибравши чомусь бібліотечний інститут. Може, тому, що завжди любив книги. Чи, може, знову намагався уникнути зайвих ускладнень? На заочний його прийняли охоче. Певно, справили враження назва заводу, посада літпрацівника багатотиражки, обіцянка адміністрації використати в майбутньому студента-заочника у відділі технічної інформації. (Які перспективи відкривалися!) Крім того, в інституті хотіли мати бодай одного студента-хлопця. Таким чином його штани (дівчата тоді ще не носили брючних костюмів і джинсів) стали додатковим прохідним балом в його екзаменаційній картці.

V.

Годилося б вважати початком нового життя саме вступ до інституту. Ба ні! Він чомусь прив'язує його до Зіни, до того вечора, коли вона прийшла до редакції з відрами і щіткою. Була вона не в своїх зачовганих тапцях, а в черевиках на високих підборах.

Випадково поглянув на її ноги і вже не міг далі римувати сумні вірші. Нічого особливого в тих ногах не було (це потім з'ясувався з цілковитою очевидністю). Та й нічого не знав про ту Зіну: розумна вона чи дурна, сувора чи піддатлива, добра чи зла?

Щось сказав до неї. Вона здивовано обернулася. Її обличчя чимось здалося схожим на обличчя Наталки Северин, дівчини, образ якої давно вже мандрував рядками його поетичних вправ. Але навіть тоді зауважив, як неприємно кривавляться щедро підмальовані дешевою помадою Зінини губи. Смак тієї помади ще довго зберігався у його пам'яті, у згадках про перше кохання.

«Збираєтесь на побачення?»— вирішив продемонструвати їй свою проникливість. «От і не вгадали»,— засміялася Зіна.

І голос у неї був хриплий, неприємний. Сміялась удавано, штучно, фальшиво. Все це він помітив, але розмову продовжував. «А для кого ж цей парад?» Вона в той вечір зробила ще й нову зачіску. Така відбувалася між ними розмова. Зіна раптом починала сміятися, наче натякаючи, ніби він може легко одержати від неї те, на що й не сподівається. Потім вони опинилися на тих рипучих східцях. Аж тут вона чомусь завагалася, перейшла на благальний шепіт (чогось злякалася — сусідів чи його?)

Усе, що вона обіцяла, він одержав. Це була його перша жінка. Як не дивно, і він був у неї першим. Відтак відчув себе відповідальним за долю цієї дурепи. В голову полізли химерні уявлення про порядність, лицарську честь, вдячність за довіру. Ну, а якщо бути щирим, вабило до себе піддатливе жіноче тіло, що дарувало йому досі незнану радість і впевненість у собі.

Зрештою привів Зіну до себе додому, познайомив з мамою. Мама довго плакала, благала ще раз усе зважити, бо хотіла для свого сина студента (цим вона особливо пишалася) чогось кращого. Та син був невблаганним. І Зіна оселилася в їхній маленькій кімнаті.

Дивна річ, але в тому новому його житті не знайшлося місця для поезії. Мов одрізало. Віршів для Зіни він ніколи не писав. Навіть не пробував. Не заглядав і до своїх старих записників. Соромно було. Не їхньої невправності соромився, якраз тоді у нього щось почало виходити. Він це й сам розумів, і в редакціях, здається, почали розуміти, бо ж такі надрукували кілька його поезій.

Зіна поставилась байдуже до тих його публіка-

цій. Пробувала читати і, на щастя, нічого не могла зрозуміти в тонкому мереживі романтичних поривань, складному метафоричному плетиві, в несподіваних зіткненнях асоціацій.

Головне, що він і сам втратив здатність відчувати й писати. Світ, в якому народжувалися його поезії, кудись відійшов, здавався тепер вигаданим, штучним. Реальністю була тільки Зіна, довгі ночі з нею за ширмою, на придбаному розкладному дивані. Реальністю був і її хрипкий голос, її регіт, наче вона почула або побачила щось у край непристойне.

Все, що відбувалося між ними, Зіні здавалося непристойним, хоч і подобалось. Коли він заводив мову про кохання, вона відповідала двозначною по-смішкою, мовляв, знаємо, чого тобі треба насправді, розуміємо, про що йдеться. Він уже й сам мало не повірив, що подружні стосунки зводяться тільки до ліжка, а все інше вигадали невиправні мрійники.

На щастя (сьогодні він точно знає, що це саме на щастя), невдовзі Зіна змінила своє ставлення до нього. Сподівалася іншого: достатку, високих заробітків, веселого, безжурного життя. А з ним цього не було. Він одержував маленьку зарплатню в багатотиражці, мав скромну кімнату в комунальній квартирі й непевні перспективи на майбутнє. До того ж не водився з веселими компаніями, не мав друзів, перед якими могла б похизуватися його молода дружина. Іноді з'являлися її подруги з кавалерами. Та в їхньому гурті він виглядав нікчемною, бо не вмів багато пити, не співав так голосно, щоб аж шибки здригалися в сусідніх будинках, не знав сороміцьких анекдотів і не вмів смачно лаятися. Зіна мала свою модель життя, нічого іншого не прагнула, крім одного,— він повинен стати таким, як хочеться їй, або забиратися геть.

Якийсь час він тримався. Почувався винуватим перед нею. Гнітило почуття відповідальності за дівчину, яка так просто й нерозважливо довірилася йому там, біля стадіону. І ще боявся якихось змін. Він усе життя боявся змін, необхідності щось вибрати, вирішувати, різати по-живому.

VI.

Мати померла на третьому році їхнього сімейного життя. Вони залишилися вдвох — Зіна і він.

Іноді йому здавалося, що поряд з ним живе, дихає, сміється якась зовсім чужа людина. Невідомо, як ця незнайома жінка опинилась в його кімнаті, в його житті. Часом він зовсім забував про неї, а коли вона з'являлася в полі його зору, щось напружено згадував про неї, намагався зв'язати тоненькі ниточки спогадів, які раз у раз рвалися. Що то були за спогади? Захаращена, засмічена кімнатка редакції... Поламані, давно не фарбовані лави на забутому богом і людьми стадіоні... Рипучі сходи... Квапливе, гарячкове борсання в темряві на чужому ліжку... І постійне відчуття чогось непристойного, негідного, якогось нескінченного падіння.

Таке буває тільки у важких страхітливих снах. Він уже й не поривався вхопитися за щось, аби зупинити той нестримний лет у прірву сірої вічності. Звук і вже не тишив себе ілюзіями про майбутні перемоги. І це було найстрашнішим.

VII.

Наче випадково, підійшов до школи. Не хотів, а прийшов. Ондечки вона виглядає з-поміж розлогих старезних яворів. Зовсім непоказна триповерхова кам'яниця довоєнної будови. Колись вона здавалась зависокою, поважною...

Він тільки посидить у шкільному садочку. Так, щоб ніхто його не помітив, не впізнав, ні про що не розпитував.

Наче нічого й не змінилося. Навіть повітря напое не тими ж пахощами. Цвіте бузок. І земля парує після перших травневих гроз.

За бузковими хащами починався яр, у якому стільки прогуляно уроків. Хто тих прогульників знайде у бур'янах, у схованках — печерах, залишках колись розкішного монастирського саду.

Ніхто їх там і не шукав. Школа мала інші клопоти в ті перші післявоєнні роки — не вистачало парт, підручників, зошитів, дров. Треба було упокорити ватагу затятих порушників дисципліни, які не почували й крихти поваги до шкільної науки.

До прогульників у школи руки не доходили. Хай гуляють. На кілька «двійок» буде менше в журналі і менше дітей у холодному класі, де сидять по троє за партою. Тож не було йому в ті роки іншого судді, крім власного сумління. А карався тільки страхом перед іспитом з математики, в якій нічого не тямив.

Сумління заспокоював обіцянками почати нове життя в новому навчальному році. На екзаменах, списавши у сусіда п'яте через десяте, одержував «трійку». Страх відповзав від нього. Знову можна було мріяти, уявляти себе ким завгодно, вигадувати дивовижні історії про своє незвичайне майбутнє.

Ці історії були безкінечними. Починалися вони на цих вулицях, біля цієї школи, біля старого, підпертого ломаччям рідного будинку, який, скільки він його пам'ятає, все збирався впасти і не падав.

Далі вони стрімко розгорталися. Почувався могутнім чарівником, якому підвладні час, простір, минуле, сучасне і майбутнє, долі людей, їхні думки

і почуття. От лише ніколи не міг закінчити жодну із уявних історій свого життя. Полишав їх десь на порозі третього або четвертого десятиріччя і починав новий монолог.

Потім усе минулося. Почав навіть трохи соромитися тієї звички. Натомість прийшли поезія, вірші, Зіна. В героїчних сагах він не оспівував Зіну. Там з'являлася Наталка Северин або й зовсім екзотичні красуні з островів Південного моря, далекої зоряної системи чи не менш далекого казкового середньовічного Багдада. Вони ставали його друзинами, і починалося таке сліпуче життя, до якого складно було знайти якийсь фінал. Казкове життя не могло й не повинно було закінчуватися.

І от з'явилася Зіна. Завжди чимось невдоволена, роздратована, сердита. Вважала — саме так повинна поводити себе заміжня жінка із своїм чоловіком. Може, й не було спочатку за тим невдоволенням, за пронизливо лайливим голосом чогось предметного. Була гра, яка поступово ставала звичкою.

Він намагався пристосуватися, зруйнувати вигадану (чи запозичену в когось) Зіною модель родинних стосунків. Йому ставало страшно, коли він пробував зазирнути в світ, що витворила для себе ця маленька жіночка з тонкими, завжди міцно стиснутими, недбало нафарбованими вустами.

У тому світі, крім незрозумілого роздратування й невдоволення, крім химерного уявлення про людей, крім чорних підозр, нічого іншого не було. Усіх довкола вона підозрювала у підступах проти неї, а його — ще й у розбещеності, лінощах, які не дозволяють йому заробити стільки, скільки заробляють «порядні» люди.

Це було невичерпним джерелом для її щоденних словесних вправ, що починалися вранці й закінчувалися пізно ввечері. Нічого іншого ніколи в їхніх

розмовах не було, навіть мрій або планів на майбутнє. Зіна ж нічого не сподівалася, нічого не чекала від майбутнього. Крім нових неприємностей, нових непристойних вчинків свого чоловіка.

А він — «рідний чоловік» — жалів її, жалів і знав, що коли-небудь піде від неї назавжди.

«Треба все покинути й піти геть!» — повторював подумки десятки разів, хоч погано уявляв собі, що саме він має покинути і в якому напрямі рухатись далі. Колись мав десятки варіантів (чи йому так тільки здавалося?). Відтак не лишилося жодного. Не бачив перспективи навіть після завершення заочного навчання.

Може, тому й не хотів сьогодні йти до школи. Бо довелось б, бодай у думках, у спогадах подолати знову роки, потягти сіру вервечку поразок, втрат, компромісів, про які не хотів згадувати, не дозволяв собі. Тому й поділив власне життя на шматки й шматочки, нічим між собою не зв'язані, вигадав баечку про те, що в кожному тому часовому відтинку діяли різні люди: маленький хлопчик — учень-прогульник з брезентовим портфелем; закоханий підліток, що мріяв про героїчні подвиги в ім'я шляхетної панни, а задовольнявся побаченнями з дівчиною, яка йому не подобалася, поет-початківець з механічного технікуму широкого профілю, і, нарешті, невдаха-чоловік, приречений щоднини терпляче вислуховувати прокльони на свою адресу від жінки, яку ніколи не любив, навіть не поважав, від людини, з котрою не мав нічого спільного, крім розкладного дивана в десятиметровій кімнаті комунальної квартири.

Насправді ж завжди скрізь був тільки хлопчик, який боїться іспиту з математики і зрештою одержує «трійку» з мінусом. «Трійка» дозволяє жити й дихати далі. І тремтіти перед черговим екзаменом.

От тільки та історія з першим одруженням ніяк не витягувала на «трійку». Не знаходився лагідний чи геть заморочений екзаменатор, який би погодився поставити «трійку». Хай би вже й з мінусами, аби заспокоїти своє сумління! Ні, тут усе закінчилося «двійкою», яку потім довелося довго виправляти.

Як не дивно, але в своєму заочному інституті вчився він досить пристойно, хоч особливої любові до бібліотечної справи не відчував. Однокурсниці (а в групі були самі жінки) пророкували йому тріумфи на культурно-освітній ниві, радили гайнути для цього куди-небудь подалі від столичних бульварів. Там через рік-другий настановлять завідувати солідною бібліотекою («хто ж буде тримати здорового чоловіка на абонементі?»), далі — обласне управління культури: завідуючий відділом, заступник начальника, начальник. Все це справді могло стати його біографією. Сьогодні він з'явився б до школи з табелем, у якому рясніють самі «четвірки» й «п'ятірки».

Спробував навіть Зіну ознайомити з такими цілком реальними перспективами. То був фатальний вчинок, той маленький камінчик, який призвів до грандіозного, нестримного зсуву.

Зіна й без того з підозрою ставилася до його навчання, до сесій, під час яких її чоловіка оточувала згряя розпусниць, жінок, які й до інституту вступили тільки заради того, щоб двічі на рік приголомшувати столицю своєю розбещеністю й ласолобством. І от котрась із них, не задовольнившись гулями протягом тих двох місяців, хоче назавжди потягти в своє ліжко її законного чоловіка.

Ні, вона цього не залишить! Не на таку натрапили! Дзуськи!

Кинулася боротися за нього з такою шаленою нестримністю, що він на якийсь час навіть завагався, — може, це справді любов?

На щастя, то була не любов. Шаленіла, казилася, руйнувала все довкола маленька, хижа власниця, якою була і, здається, назавжди залишиться Зіна.

Його поведінку обговорювали в інституті, в жеківському товариському суді, на заводі. Дільничний міліціонер, зустрічаючись із ним, просив подумати про своє майбутнє. Приходили Зініні подруги з овочевого магазину, куди вона влаштувалася на роботу. Дівчата виразно зітхали, радили йому щиросердо в усьому розкаятися, розповідали жахливі історії, в яких такі сварки закінчувалися сірчаною кислотою або самовбивством.

А він не міг нікому нічого пояснити. Тільки червонів, на очі набігали безсилі сльози, горло судомилося відчуттям дикої несправедливості.

Заніміння, розгубленість, безпорадність врятували його від ще більших неприємностей. Зрештою, в усіх інстанціях на перший раз обмежилися обговоренням. Вимагали від нього слова про те, що він більше не гулятиме, довіку житиме з жінкою, яка прописана в його десятиметровому помешканні.

Слова він не давав. Не тому, що не хотів. Не тому, що мав якісь наміри щодо свого подальшого життя. Просто для цього забракло сили. В інституті якось обійшлося. А от на заводі вирішили, що його поведінка може позначитися на рівні матеріалів багатотиражної газети. Дворова громадськість теж почала ставитись до нього з підозрою. Принаймні так йому здавалося. Він, соромлячись, пробігав по двору, під осудливими, всезнаючими поглядами сусідів.

Отже, цього разу на «трійку» не витягнув. Втратив і роботу, і квартиру. З маленьким чемоданчиком залишив рідну оселю. Ночував на вокзалі. Якийсь час жив в інститутському гуртожитку, потім на веранді в будинку далеких родичів у приміському селищі.

Перейшов на позаштатну кореспондентську роботу з непевними заробітками, очікуванням гонорарних днів, спробами позичити карбованця у випадкових редакційних знайомих. Карбованця позичали, а всередині йому все стискалося від усвідомлення жалюгідності цієї позички, від того, що на нього дивляться, як на невдачу, на прохача, що благає милостиню, згодного піти на будь-яке завдання, аби тільки заробити копійчину.

Цей карбованець треба було розтягти якнайдовше. Виділити з нього копійки на проїзд, на склянку молока з пиріжком — це обід, і на пиріжок без молока — це на вечерю. Якимось у ті важкі дні він натрапив на яблуню, що залишилася від потрошеного бульдозерами великого саду. Зелені тверді терпко-кислі яблука складали меню його скромного сніданку.

Скільки тривало таке життя? Здавалося, дуже довго. Не було йому кінця-краю. Наче знову повернувся в далеке дитинство, коли дні були довгими, а пори року виглядали сторіччями. Захистив диплом, але закінчення інституту пройшло непоміченим, навіть не відзначили цієї події. То було життя без свят, на «двійку», яку він не міг виправити, не знав навіть, де шукати суворого екзаменатора, котрий погодиться вислухати його ще раз.

Дехто любить згадувати прикrostі, поневіряння, злигодні, через які довелося пройти. Мовляв, ось

якими ми були, чого зазнали, що пережили в минулому. Згадують, звичайно, для контрасту, для утвердження цінностей, що їх здобули у важкому змаганні з долею, долаючи несприятливі обставини.

Нехитра схема: такими були, а ось ким стали. Чудовий сюжет для сьогоднішньої зустрічі в школі. Можна тим сюжетом скористатися. Хтось ще й позаздрить йому. Принаймні все виглядатиме досить пристойно, бо ж таки свою «трійку» він зрештою одержав.

Тільки однаково не любив, не прагнув згадувати ті далекі сумні часи. Сірим страхіттям залишилося в пам'яті те літо з його задушливою спекою, пилюкою, бензиновими випарами, що, здавалося, заповнили вулиці міста, спливаючи поволі, на давно неполивани (воду заощаджували) майдани. Та головне полягало в іншому — в тривожному почутті непевності, що постійно переслідувало його, штовхаючи на капітуляцію, повертало на ці вулички біля колишньої рідної оселі.

Він був готовий повернутися до Зіни, у старий двір під осудливі, всезнаючі погляди сусідів. Та готовність, либонь, не полишила його ще й сьогодні. Згадка про той один-єдиний вечір, коли стомлений, голодний, не дочекавшись заробленого гонорару (раптово захворіла касирка), він мимохіть дозволив собі проминути двір, піднятися на другий поверх і постукати в знайомі двері.

Ніхто не бачив, ніхто й не знав про той принизливий, ганебний вчинок — звернутися по допомогу до жінки, яка перекреслила п'ять років його життя. Невдаха-бунтівник повертався під білим прапором, почуваячись впокореним рабом, що несе на своєму горбу хрест, на якому сконає під осудливим поглядом переможця-розпинателя.

На щастя, йому ніхто не відчиняв. У вікні світилося. Отже, Зіна була вдома. Знайоме вікно, знайоме світло. То був маяк з його дитячих мандрівок, маяк, що завжди дарував тепло, любов, розуміння, щедрю материнську ласку.

Згодний на все подорожанин стояв під дверима, але йому ніхто не відчиняв.

І змученому мандрівникові стало так боляче й гірко, така висока хвиля самотності й відчаю, сорому й жалості до самого себе піднялася над його схиленою головою, що він заплакав прямо на сходах, на темних сходах будинку його дитинства, його юності. Тепер уже напевно знав, що у нього нема більше в світі місця, куди він може прийти. Навіть під ганебним білим прапором капітуляції...

Х.

Наступного дня він одержав гонорар, влаштував собі маленьке свято (шашлик і пляшка пива у парковій закуточній), і химерне життя людини, яку ніде ніхто не чекає, покотилося далі.

У ті дні під час мандрів по випаленому сонцем місту він зустрів Наталку Северин — дівчину своїх юнацьких мрій. Їхав брати інтерв'ю у керівників щойно відкритого закладу побутового обслуговування населення. Сорок рядків. П'ять, ну, в кращому разі, вісім карбованців гонорару, якщо, звичайно, надрукують, не скоротять до десятирядкової інформації. Щоправда, інформація піде з підписом, а інтерв'ю — без його прізвища. Та слави давно вже не прагнув, а головне — не мав чим за неї платити.

З Наталкою зустрівся в тролейбусі. Роки її не змінили. Залишилася такою ж гарною. Хіба що змінився вираз очей, подорослішала. Наче встановила між собою і всім світом міцну надійну огорожу.

Наталка не впізнала його. І йому не хотілося признаватися. Поступово звик до того, що давні знайомі, люди з того, іншого життя, проходять, ковзнувши по його обличчю байдужим поглядом. Певно, щось змінилося і в ньому. Що саме — він не знав, бо не бачив себе збоку. І не мав на це особливої охоти.

Може, не треба було так довго дивитися на неї, вивчати обличчя дівчини, якій присвятив колись не один віршований рядок; вона приходила в світ його мрій, і він присягався їй у вірності й любові до ско-ну. Ой, як легко це було робити в тому світі поетичних злетів!

Не треба було так дивитися, бо ж таки змусив Наталку впізнати Його. За багатоденною втому розгледіла щось знайоме — маленького хлопчика з «трійками» в атестаті, єдиного, хто так і не освідчився в коханні їй, красуні з десятого «В».

— Ти?— вигукнула Наталка.

— Я,— судомою звело губи. Боявся, що голос буде жалібним і тремтячим.

А вона щиро зраділа цій несподіваній зустрічі, наче давно чекала на неї. Приязнь, душевність, щирість Наталчина допомогли йому швидко оговтатися. Не було зараз біля них насмішкуватих, дужих і одчайдушних однокласників, з якими він завжди боявся змагатися за Наталку, за її увагу, за можливість хоча б постояти поруч. Тож почувався майже впевнено, міг відповідати на запитання, хоч сам розпитувати не наважувався.

Так, працюю в газеті. В молодіжній. Позаштатним кореспондентом. Чи цікаво? Так, загалом задоволений. Зустрічаєшся з різними людьми. Що закінчив? Бібліотечний, але, бачиш, подався в іншу сферу. Одружений. Звичайно.

Що їй до його сімейних справ? І без того все зрозуміло. Може, й не розібралася, що то за посада

така — позаштатний кореспондент молодіжної газети. Але ж не могла не зауважити блаженської теніски, пожмаканих, витертих на колінах лискучих штанів, важких, не по сезону черевикив. І стомленого обличчя людини, яка харчується пиріжками, запиваючи їх газованою водою без сиропу.

Потім зустріне когось із однокласників і почнуть балаку про те, як погано виглядає, як не пощастило тому, хто завжди списував контрольні з математики. Може, й дітям своїм розкаже. Для прикладу. Спонукаючи їх до систематичного оволодіння основами шкільних знань.

— А ти заміжня?

Ні, вона, виявляється, не заміжня. Закінчила біологічний, працює в науково-дослідному інституті, готується захищати кандидатську, а на пошуки чоловіка часу не вистачило. Та й для чого?

Намагалась іронізувати, за вихваланням про свої успіхи приховувала біль і втрати, що їх довелося зазнати за довгих десять років.

— Невже ніхто не трапився? У школі, здається, було інакше?

— Так, у школі було інакше,— спокійно погодилася Наталка,— всі хлопці з нашого класу упали біля мене. Усі, крім одного. Твоє серце належало якійсь іншій красуні. Пам'ятаю, це навіть драгувало, бо ти мені трохи подобався — своїм упертим неприйняттям алгебри й тригонометрії.

Отже, він помилився, робив щось не так. Треба було тоді прийти до неї зі своїми поезіями, бентежними почуттями, стати її другом, коханим. Та яке це має значення сьогодні? Роки пролягли між ними, роз'єднавши й заспокоївши. Йй уже байдуже до того, що було. І він нічого вже не може їй запропонувати — ні віршів, викинутих Зіною на смітник, ні перших, чистих, мов весняне небо, почуттів,— нічо-

го, крім своєї невлаштованості, непевності й самотності.

Вони вийшли з тролейбуса. Ще трохи погомоніли, сховавшись від сонця в затінку під каштаном з пожовклим листям. Тоді ще не було закладів, де за чашечкою духмяної кави могли затриматися люди, яким хочеться поспілкуватися. Звичай цей з'явиться пізніше. Каву він питиме з іншими жінками, знайомими й співробітниками.

А тоді нічого не міг запропонувати Наталці. Якось незатишно було йому поруч з цією ставною, елегантною жінкою, красунею, без п'яти хвилин кандидатом наук. Либонь, і кава не допомогла б, такою разючою була їхня невідповідність. Для тих, хто дивився на цю пару збоку. Швиденько, похапцем розпрощався, пославшись на терміновість редакційного завдання.

Десь через рік, коли все у нього якось влаштувалося, зустрів хлопців з молодіжної газети, про яку згадав Наталці. Сміючись, хлопці переказали йому привіт від Наталки Северин («до біса приємний жіночий голос»), яка, виявляється, дзвонила до редакції, розшукуючи свого давнього шкільного приятеля. Навіть телефон свій залишила. Тільки веселі хлопці його десь загубили, і остання ниточка між ним і Наталкою обірвалася.

XI.

Відтоді не зустрічав її. Ні в тролейбусах, ні в інших видах міського електротранспорту. Може, зустріне сьогодні? В цьому старому шкільному будинку. Всі вже, напевне, походилися. Серед них і Наталка.

Облиш свою лавочку, зайди до школи, скажи їй те, що повинен був сказати двадцять п'ять років

тому. Принаймні тоді, на тролейбусній зупинці. Може, справді життя пішло б так, як про це мріялося. Від однієї перемоги до іншої. До скону було б одне велике кохання, і завжди мав би місце, куди можна прийти, де на тебе чекають.

Хіба сьогодні такого місця нема? Є. Зрештою, він одержав усе, що належить. Має про що відзвітувати перед однокласниками. Нічим особливим від них він не відрізняється. Ніхто не досяг більшого за двадцять п'ять років.

Це тоді в одних атестат ряснів «п'ятірками», інші задовольнялися «четвірками», а він червонів і журився над «трійками» з математики, почувачючись неповноцінним серед енергійних, всезнаючих, заповзятих однокласників, що вирушали на штурм сонцесяйних вершин.

Такий собі комплекс трієчника. Задовольняйся малим. Сховай свої претензії подалі. Разом з мріями, планами, марними фантазіями. Хай буде непримітною твоя робота. На гарних дівчат дивитися зась — бери ту, яка першою пустить тебе до ліжка. Не витикайся із своїми думками, жартами в солідних компаніях, на зборах, навіть у колі футбольних уболівальників. І все тому, що мав колись «трійку» з геометрії.

Цього відчуття власної посередності він не позбувся повністю й досі. Його друга дружина називала це «вродженою інтелігентністю». Та інтелігентність їй чимось навіть подобалась.

А як це йому заважало того літа, коли треба було видиратися з багновища поразок, невдач, злигоднів. Треба було шукати роботу, просити, розказувати всім, який він хороший, що може, що вміє...

Зустрічався з незнайомими людьми, в очах яких виглядав досить підозріло — худий, несміливий, погано вдягнений. Зглянувшись, йому щось обіцяли,

аби завтра чи в кращому разі післязавтра відмовити.

Він погоджувався працювати ким завгодно, на будь-яких умовах, аби тільки мати постійно шматок хліба. Та нікому його поступливість не була потрібна. А він не міг звикнути до свого позаштатного життя, хоч за ті місяці дечого навчився, і його почали в редакціях більше цінувати, давали відповідальніші доручення. Інформації, репортажі, інтерв'ю, відгуки на різні події він робив оперативно, хоч і без особливих вигадок. Не міг ризикувати, не міг дозволити собі розкоші працювати, як кажуть у газетах, на кошик. Його навіть хвалили. Дехто з газетярів заздрив такому вільному, безприв'язному існуванню. Без чергувань, нарад, відповідей на листи, відряджень. Радили не поспішати в штатні літпрацівники («навіщо тобі ярмо на шию»).

Не скрутне матеріальне становище підганяло його. Заробітком міг би й задовольнитися. Навчився економити гроші, створив «аварійний» фонд, що дозволяв якийсь час протриматися, коли його довго не друкували.

Та ніхто не знав те, що з ним діється. Давня непевність лягала на нову, сьогочасну. І тут він уже нічого не міг зробити. Коли нарешті йому запропонували посаду в журнальчику, він одразу ж погодився, не роздумуючи, не вагаючись. Потрібен був, власне, літературний редактор, який би готував до друку уривки з дисертацій претендентів у кандидати різних наук. Для цього й створила цей вузько спеціалізований журнал (жартували: «для вузького кола обмежених людей»).

Редактор довго вивчав претендента на посаду літпрацівника. Очі у редактора були сині-сині. Щось неприродне було в тому кольорі. Аж не вірилося, що такі очі може мати людина. Здавалося,

наче він на вас не дивиться. Або дивиться й не бачить. За синьоокістю ховав свої думки й почуття. Якщо вони в нього були.

Згодом, коли вже став до роботи в журналі, переконався — думок і почуттів, справді, у редактора було не густо. Якось йому удавалося обходитись без них. Колись обіймав вищі посади. Можливо, там і залишив свій інтелектуальний багаж. Сподівався, певно, що його знову покличуть «угору». Та не покликали. Цілоденно журився з цієї причини.

Сидів мовчкувато за столом у своєму невеличкому кабінетику, і ніхто з підлеглих не міг збагнути, про що він думає, якими почуттями живе, чого домагається від невеличкого редакційного колективу. Все було зрозумілим і без слів. Ніякої особливої організаційної роботи тут не вимагалось. Уривки з дисертацій редакція одержувала від академічних інституцій. Мінімальна правка, добір ілюстративного матеріалу, визначення шрифтів, якими набиратиметься та чи та стаття. А згодом — вичитка гранок.

Після бурхливих буднів позаштатного кореспондента робота в журналі здавалася одноманітною і нудотною. Все було визначено заздалегідь. Розмірений ритм, жодних несподіванок, пошуків, експериментів. «Двійку» нарешті було виправлено на цілком надійну «трійку». Всі екзамени залишилися позаду, вже ніхто не вимагатиме розв'язати задачу з кількома невідомими.

Дні в цьому новому житті стали куцими. Пори року скоротилися. Роки збігали, наче цифри на лічильнику таксі. Журнал здавався на виробництво за три місяці, а матеріали готували за півроку до виходу, і редакція жила в якихось непевних часових вимірах, зазираючи далеко вперед. І знаходи-

ли там, у гіршому випадку, кілька коректорських помилок або перекручену текстівку до блідої фотографії. Тоді очі редактора синіли ще більше. Він намагався щось сказати, але, зваживши на безглуздість балачок, тільки здвигав плечима і вперто чекав інших, важливіших подій.

Іноді посідала туга за колишнім репортерським буттям. Може, й справді з нього вийшов би король репортажу та інформації, зажив би на тому слави й матеріальних статків. У тому короткому, як спалах, напруженому існуванні, в тій невизначеності й мінливості жила надія на несподіванку, велику пригоду, було відчуття причетності до важливих подій, зустрічі з людьми, які щось робили, щось уміли, чимось хвилювалися.

А тут зрідка приходили схожі один на одного дисертанти, згодні на правки і скорочення. Приносили із собою невпевненість, багаторічну утому, розчарування, заздалегідь погоджувалися на тривале чекання. Швидкоплинність днів, тижнів, місяців була для них щасливим дарунком долі, що наближав омріяний день захисту. Тільки тоді почнеться для них справжнє життя. А поки що треба, заціпенівши, віддатися течії, покластися на могутній потік, який винесе їх на широке плесо чарівного озера.

ХІІ.

Серед тих авторів прибилась до його столу жінка, прізвища якої у планах не значилось. Сподівалась якось улагодити цю справу, мала надію, що тут, у редакції, можна буде домовитися, когось умовити. У неї вже була готова дисертація і теж потрібні були публікації. Щось там не виходило із захистом. Працювала в іншій системі, тема була наперед непогоджена або й зовсім безперспективна.

Пробувала йому щось пояснити, просила допомоги. Він не слухав, бо знав, що нічим тут не зарадиш. Безперспективість становища була очевидною. Міг тільки поспівчувати. І вона той його настрій вловила якимсь невідомим жіночим почуттям і була вдячна їй за таку малість. Може, досі не зустрічала на своїй дорозі співчуття.

Тож хоч і одержала рішучу відмову, через тиждень з'явилася знову. Відчув, що, мабуть, вона зрозуміла його співчуття, його розуміння людини, яка потрапила у безвихідь. Сам-бо щойно виповз ледь живий з такої ж безвиході.

Це їх і потягло одне до одного. Підсвідомо. Хоч нічим у її дисертантських клопотах він не зміг допомогти. Поткнувся, правда, до редактора. Той навіть вислухав (він усіх вислуховував), але вираз його синіх очей не змінився. Дивився кудись повз нього. І в погляді не було ні співчуття, ні гніву, ні цікавості. Геть нічого.

Може, на це й розраховував: мовляв, я зробив усе, що міг, але редактор... Нічим не ризикував, а здобув її прихильність. Був кінець робочого дня, і вони вдвох вийшли на вулицю, під каштани, що вже доцвітали, в травневий вечір, який випав холодним як на таку пізню весняну пору.

Він без особливої злості лаяв редактора. Вона намагалась йому заперечувати, беручи всю провину на себе. Адже їй добре відомий порядок публікації в цьому журналі. Тож не варто було порушувати усталені норми, змушувати сторонню людину до необачних вчинків.

«Але, знаєте,— раптом призналася вона,— мені захотілось ще раз побачити вас. Побачити добру людину, яка тобі співчуває, розуміє тебе. Це так багато важить у нашому житті. З хорошими людьми не часто зустрічаєшся...»

Вона говорила й говорила. Вибачалася за відвертість, за нестриманість, не могла зупинитися, як людина, що давно вже нікому не звірялася. Або й не мала кому звіритись.

За тим усім вчувалася самотність, з якої він сам не міг виплутатися, хоч уже при звичаювався до думки, що поразки, великі й малі втрати, власне, й становлять те, що називається життям; треба навчитися жити, не тішачи себе ілюзіями, рожевими мріями, бурхливими сплесками нестримної фантазії, не сподіватись на казкові чудеса й перетворення, завжди мати напхоті кілька запасних варіантів, навчитися бути терплячим, а свята й подарунки влаштовувати собі самому, залежно від можливостей і настрою.

А вона ще жила надією на дисертацію, на захист. Тому й промовчав, залишив при собі оту нескладну, набуту власним досвідом філософію. Запропонував їй тільки шматочок, ту частину своїх (а може, десь вичитаних) міркувань про місце, куди людина може прийти. Таке місце неодмінно має бути. Неодмінно!

Його міркування якимось виправдовували її несподівані звірвання, вибух відвертості. Відтак перейнялася до нього вдячністю. І вони почали зустрічатися — раз або двічі на тиждень. Червень був не політньому холодний, дощовий, ночами землю хапали запізнілі заморозки. Може, тому і в їхніх стосунках було трохи більше холоду, стриманості, обережності. Про те, чим це приятелювання закінчиться, не думали, на кохання ж навіть натяку не було.

Зустрічалися, ходили вулицями, іноді разом дивились фільми. Викладали одне одному деталі своїх біографій. Вона теж розлучилася з чоловіком. Років зо три жила самотою в окремій однокімнатній квартирі. До себе його не запрошувала. Прощалися біля її будинку й розходилися, не відчувачи по-

треби щось змінити у своїх стосунках. Іноді в кіно він у темряві брав її руку, тихенько стискав завжди холодні пальці. І вона відповідала легеньким потиском. Ото і все. Добрі приятелі — і не більше.

Про свого колишнього чоловіка не розказувала. Та й він про Зіну волів мовчати. Не заглядали і в майбутнє. Одного разу вона, наче між іншим, зауважила: «Можливо, я скоро вийду заміж». Він поздоровив її. А коли залишився сам, щось стислося і обірвалося всередині. Вже звук до цих зустрічей, до прогулянок, тихих розмов, у яких обидва знаходили розраду й розуміння. Вузьке коло самотності ніби трохи розсувалося. Десь поряд завжди була людина, якій можна зателефонувати і почути в трубці її трохи сумовитий голос.

Ніколи не думав про неї як про жінку, не відчував потягу до неї, не уявляв її поза їхніми прогулянками. Якийсь час вони не передзвонювалися, не зустрічалися. Потім першою зателефонувала вона, і знову все пішло, як і раніше. Не питав про її плани, про весілля, про того, кого вона обрала (чи він обрав її). Хіба що інколи уважніше розглядав свою супутницю. (Холодний червень закінчився. Почалося нарешті справжнє літо. Жінки з'являлися на вулицях у легших сукнях, без плащів, курток і парасольок).

Що ж, її справді хтось міг вибрати собі в супутниці життя, когось вона могла схвилювати як жінка. Щоправда, була занадто худорлява, і плечі завжди схилені, наче від важкої ноші. На обличчі назавжди застиг вираз тихої печалі й смутку. І великі чорні очі, які вона ніколи не підфарбує.

Все відбулося несподівано для обох. Після роботи домовилися виїхати до річки, скупатися, подихати свіжим повітрям, відпочити, скинути втому. Так

усе і вийшло за тим нехитрим планом. Знайшли відлюдну місцину, роздяглися, скупалися. І раптом його наче щось штовхнуло до неї. У воді полишилася втома і байдужість. Він легенько пригорнув її до себе, відчуваючи, що вона не пручається, не опирається його несподіваному бажанню.

Давно вже не мав жінки, від того дня, як пішов від Зіни, тож почувався невпевнено, мов хлопчик. Хвилювався, квапився, і нічого в них так і не вийшло. До того ж за куцями никали якісь люди і сонце було дивовижно сліпучим, брутално висвітлювало те, чого ніхто не повинен бачити.

Вона ніяк не коментувала ту його невдачу, між ними нічого не змінилося, тільки почали казати одне одному «ти». А коли прощалися, як завжди, біля її будинку, вона поцілувала його в щоку і швидко вникла.

Потім було ще кілька зустрічей, аж поки нарешті вона запросила його до себе. Пили каву, допізна розмовляли, дивилися телевізійну передачу. Коли стомилися від розмов, від чекання того, що неодмінно мало статися, вона заходилася стелити постіль, і він назавжди залишився біля цієї жінки, в її світі, в її житті.

Дивна річ, але ні тоді, ні пізніше вони не говорили про любов. Не було палких освідчень, обіцянок, клятв. Просто зустрілися і пішли однією дорогою. Він так і не знав, подобалася вона йому чи ні.

Не любові, певно, шукали — прихистку, спокою, мовчазного розуміння, можливості якщо не спертися на плече одне одного за скрутних обставин, то бодай мати на це надію.

Ім було добре вдвох, навіть у ті перші роки, коли вона ще сподівалася на свою дисертацію, мучилася цими думками, чекала захисту. Її тривоги народжували і в ньому почуття непевності, мінливості, чого

він завжди боявся. Не признався, ніколи вголос не говорив з нею про це. З полегкістю зітхнув, коли нічого з тією дисертацією не вийшло.

На той час у них уже знайшлася Маринка, донечка відвернула свою маму від сумних переживань, витягла з грузького болота марних нарікань на долю й несправедливість ученої ради. Стало ніколи клопотатися такими дрібницями. Вся увага тепер була прикута до Маринки. До того ж невдовзі вони одержали нову двокімнатну квартиру.

І коли трохи відрегулювалося їхнє життя, він раптом збагнув, що, здається, все вже має — дружину, дочку, роботу, квартиру. І нічого більше не буде. Все відбулося, все сталося. Можливо, не зовсім так, як того прагнули колишній учень і початкуючий поет, штатний працівник багатотиражки і поза штатний кореспондент одразу кількох молодіжних видань. Та й чого вони прагнули? «Трійки». «Трійки», яка забезпечує спокій, можливість спокійно мріяти про мабутні перемоги.

Що ж, «трійку» він одержав і спокій — теж. От лише з мріями гірше. З них давно вже пішла Наталка Северин, зникла, наче її там і не було ніколи — єдиної жінки, яку він любив або принаймні міг полюбити, але соромився своїх «трійок», справжніх і уявних. Тому й тримався завжди осторонь неї, тому їхня зустріч нічим не закінчилася (а вона ж шукала його!), тому й не наважується зайти до школи.

Сховався на лавочці за старою грушею і чекав, коли закінчиться вечір зустрічі випускників. І, чекаючи, перегортав сторінки власного життя. За давньою редакторською звичкою знаходив помилки, місця, які вимагають правки, хоч і знав, що цей матеріал нікому не потрібний.

Це тільки для нього щось важить перше побачення з дівчиною, покроплене соромом і невдоволенням.

Для нього чогось варта мить, коли Зіна погодилась відкрити двері свого помешкання. А ще той день, коли він стояв з чемоданчиком на вулиці, звільнившись від Зіни і всього, що було пов'язано з нею. Тільки він зберігає в пам'яті першу зустріч у пологовому будинку з маленькою Маринкою, яка дивилася на свого батечка не по-дитячому вимогливо й суворо...

Маринка вчиться тепер у хореографічному училищі, педагоги передрікають їй велике майбутнє — дівчинка одержує самі «п'ятірки». А її мати позаторік померла. Серцева недостатність — констатували лікарі. «Недостатність». Якесь дивне слово. Наче серцю чогось не вистачало, наче воно не одержувало того, що він міг дати.

Наталка захистила дисертацію, а заміж так і не вийшла. Це він знав з коротких телефонних розмов зі своїми давніми шкільними друзями.

Вечір скінчився. Колишні випускники розходилися по домівках. Весело гомоніли, наче хотіли світові ще раз щось довести.

У сутінках все втрачало свої обриси. Він нікого не впізнавав. Але ж десь серед них була й Наталка. Тільки він уже не пам'ятав, як вона виглядає, не уявляв, яка вона нині.

З М І С Т

ВЕСЕЛІ ІСТОРІЇ

Фатальні запитання	6
Міф	9
Ключові слова	13
Спорідненість душ	16
Посмішка	19
Людина слова	23
Нічого особливого	25
Таке довге мовчання	29
Якби...	31
Все вирішиться дев'ятнадцятого	34
А раптом?..	38
Грудневий ноктюрн	40
Відьма Килина Мотронюк	44
Працівник широкого профілю	47
Підписи зникають	51
П'ятнадцять хвилин всемогутності	54
Посмішка Монн Лізи	57
«Ну, чого ти, чого?»	58
«Ненадійна» техніка	61
В автоматичному режимі	63
«Вона ще й співає»	66
Неперспективна тема	70
Бідолашний Петрик	74
Сім бажань	76
Контрські метаморфози. <i>Повість</i>	79

СУМНІ ІСТОРІЇ

Романтик	140
Кожен дивиться, що хоче	143
Касети залишили їм	146

Перший вечір	151
Ще не пізно	155
Дарунок долі	160
Інтелектуальні балачки	162
Кімната	165
Кілька крапель агвардіенте	169
Нове життя починається завтра	176
«Трійка» з геометрії. <i>Повість</i>	180

Литературно-художественное издание

Мирошниченко
Александр Анатольевич

КОНТОРСКИЕ МЕТАМОРФОЗЫ

Веселые и грустные истории

Киев,
издательство «Радянський письменник»

На украинском языке

Художник Л. Ф. Кузнецова
Художний редактор Н. В. М'яковська
Технічний редактор Л. Д. Макарчук
Коректор А. М. Голик

ИБ № 2780

Здано на виробництво 27.03.89. Підписано до друку 30.06.89. БФ 39360. Формат 70×100¹/₂. Папір друкарський № 2. Гарнітура літературна. Друк високий, 9,1 умовн. друк. арк., 9,42 умовн. фарбовідб., 8,92 обл.-внд. арк. Тираж 28 000 пр. Зам. 5541. Ціна в оправі 70 к.

Видавництво «Радянський письменник».
252054, Київ-54, вул. Чкалова, 52.

Одеська книжкова фабрика.
270008, Одеса-8, вул. Дзержинського, 24.

Известный украинский писатель-юморист, рекомендовавший себя мастером острой сатирической новеллы, выступает против застойных явлений в нашем обществе. Название книжке дала повесть в юморесках из жизни «знаменитой» конторы «Рембыттара».

Мірошніченко О. А.

М64 Конторські метаморфози: Веселі та сумні історії.— К.: Рад. письменник, 1989.— 222 с.

ISBN 5-333-00245-2

Відомий український письменник-гуморист, який рекомендував себе майстром гострої сатиричної новели, виступає проти застійних явищ у нашому суспільстві. Назву книжці дала повість у гуморесках з життя горезвісної контори «Ремпобуттара».

М 4702640201-132
М223 (04)-89 81.89

ББК84 Ук 7-4
М-64

70 к.

